

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28. számú művészet- és művelődéstörténeti besorolású

doktori iskola

SZATHMÁRY ZSIGMOND
ELŐADÓMŰVÉSZI MUNKÁSSÁGA

SÁROSI DÁNIEL

TÉMAVEZETŐ: KERÉKFY MÁRTON

DLA DOKTORI ÉRTEKEZÉS

2022

TARTALOMJEGYZÉK

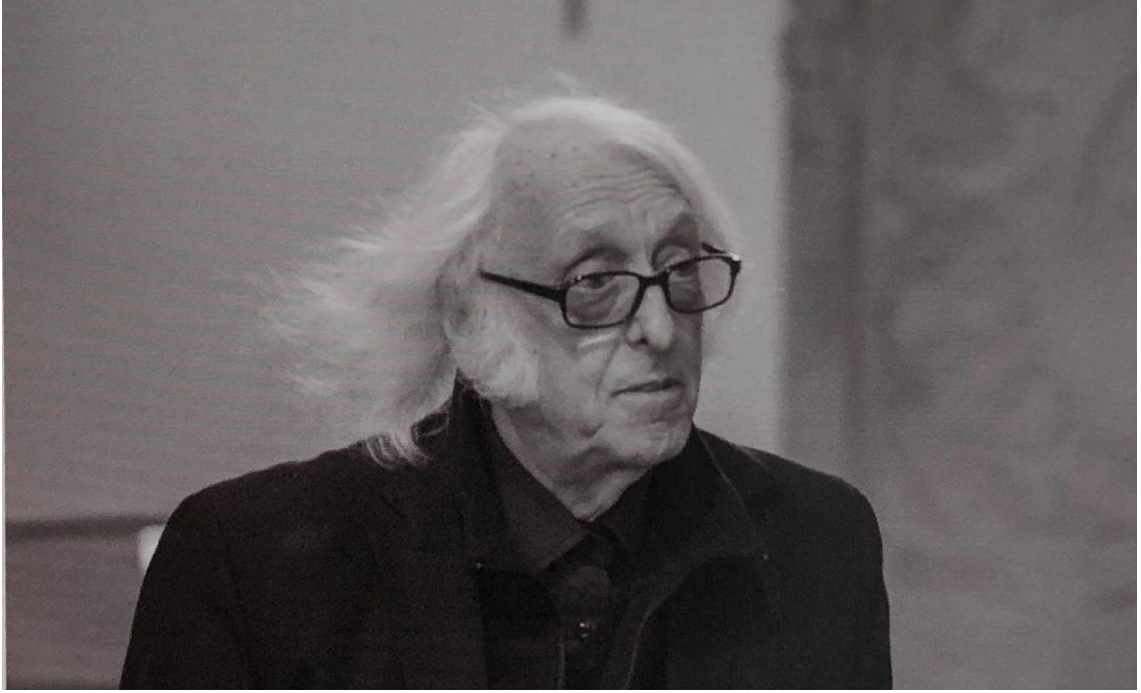
RÖVIDÍTÉSEK

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

BEVEZETÉS

1. A ZENÉSSZÉ VÁLÁS FOLYAMATA	1
1.1. Családi gyökerek, gyermekkori hatások	1
1.2. A zenei tanulmányok kezdete	3
2. KÖZÉP- ÉS FELSŐFOKÚ TANULMÁNYOK, PÁLYAKEZDÉS	6
2.1. Orgonatanulmányok Magyarországon. Gergely Ferenc tanítványa (1954–1963)	6
2.2. Zeneszerzői tanulmányok Magyarországon (1954–1963)	10
2.2.1. Sugár Rezső tanítványa	10
2.2.2. Szabó Ferenc tanítványa	11
2.3. Tanulmányok Bécsben és Frankfurtban (1963–1966)	15
2.4. Darmstadt	19
2.5. Útkeresés, egyházzenei tanulmányok, pályakezdés	26
2.5.1. Frankfurt és Schlüchtern (1966–1970)	26
2.5.2. Hamburg és Bréma (1970–1978)	29
3. SZATHMÁRY ZSIGMOND ORGONAREPERTOÁRJA ÉS HANGSZERES ELŐADÓMŰVÉSZETE	33
3.1. Ligeti György orgonaművei	33
3.2. Más kortársak orgonaművei	40
3.3. Szathmáry Zsigmond orgonaművei	45
3.4. Romantikus orgonaművek, Liszt és Kodály művei	53
3.5. Bécsi klasszikus és barokk orgonaművek	57
3.5.1. W. A. Mozart művei	57
3.5.2. J. S. Bach művei	59
3.5.3. Más barokk szerzők művei	63

4. SZATHMÁRY ZSIGMOND, A TANÁR	64
4.1. Az orgonatanári hivatásra való felkészülés (1968–1978)	65
4.2. Tanítás Freiburgban (1978–2004)	67
4.3. Bach <i>g-moll fantázia és fuga</i> tanítási folyamata Szathmáry Zsigmonddal	70
4.4. Vendégtanítások	73
4.5. Mesterkurzusok	74
5. SZATHMÁRY ZSIGMOND, A KARMESTER	77
ZÁRSZÓ	83
FÜGGELÉK	84
SZATHMÁRY ZSIGMOND MŰVEINEK JEGYZÉKE	85
SZATHMÁRY ZSIGMOND ELŐADÓI DISZKOGRFÁFIÁJA	89
KORTÁRS MŰVEK SZATHMÁRY ZSIGMOND REPERTOÁRJÁN	94
KÉPMELLÉKLET	99
BIBLIOGRÁFIA	116

Szathmáry Zsigmond

RÖVIDÍTÉSEK

Susteck/2013	Susteck, Dominik: <i>Magier der Klänge. Der Komponist und Organist Zsigmond Szathmáry</i> . Kassel: Bärenreiter-Verlag, 2013.
Steinitz/2016	Steinitz, Richard: <i>Ligeti György. A képzelet zenéje</i> . Ford.: Péteri Judit. Budapest: Editio Musica Budapest, 2016
Interjú/1	Sárosi Dániel Szathmáry Zsigmonddal készített interjúja Budapesten, 2019. február 16-án
Interjú/2	Sárosi Dániel Szathmáry Zsigmonddal készített interjúja Budapesten, 2019. augusztus 18-án
Interjú/3	Sárosi Dániel Szathmáry Zsigmonddal készített interjúja Freiburgban, 2021. augusztus 8-tól 13-ig

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönettel tartozom mindazoknak, akik valamilyen formában segítettek munkámat. Így elsősorban szeretett professzoromnak, Szathmáry Zsigmondnak, aki több éven keresztül folyamatosan támogatta és segítette kutatásomat, rendelkezésemre bocsátotta könyv- és kottatárát, valamint betekintést engedett kéziratok gyűjteményeibe, magándokumentumaiba. Nagyon köszönöm továbbá azt a sok időt, amelyet a közös beszélgetésekkel és a közel húszórányi interjú-anyag elkészítésével töltöttünk.

Hálával tartozom témavezetőmnek, Kerékfy Mártonnak, aki értékes tanácsaival, tapasztalatával és alaposágával értekezésemet a megfelelő mederben tartotta.

Köszönöm továbbá Szathmáry Lilla tanárnőnek, kedves barátaimnak, professzor úr egykori tanítványainak, valamint Szikora Ilona és Fassang László orgonaművészeknek az építő beszélgetéseket és a disszertációban idézett interjúk elkészítésének lehetőségét.

Végül pedig a legnagyobb köszönettel tartozom szüleimnek, feleségemnek, hogy mindenben támogattak, megértésükkel és türelmükkel mellettem álltak a legnehezebb időszakban is.

BEVEZETÉS

Szathmáry Zsigmond (*1939) orgonaművész, zeneszerző és karmester, egyetemi oktató és mesterkurzusokat vezető tanár. Rendkívül sokoldalú művész, aki munkásságával kiemelkedő eredményeket ért el az általa művelt területeken. Életműve példaértékű lehet sok zenész számára, mert tehetségét jól hasznosította szakterületeinek építésében. Sokoldalúságát jól megtervezett és hatékony munkával érte el. Személyiségének nyitottsága alkalmassá tette őt az új dolgok befogadására, amely megteremtette számára az állandó megújulás lehetőségét.

Hálás vagyok azért, hogy Szathmáry-tanítvány lehettem. Nagyon sokat kaptam tőle zenei kifejezés és hangszertechika terén, s mindezt magam és tanítványaim fejlesztésében jól hasznosíthatom. Szathmáry Zsigmond művészetéről és tanítási módszeréről a legtöbb ismeretet és tapasztalatot freiburgi négyéves tanulmányi időszakomban szereztem, mely a teljes életmű megismerésére, valamint az egyes zenei szakterületek egymással összefüggő és önálló értékeinek felmérésére és kutatására ösztönzött. Megismerkedésünket követően azonban hosszabb időbe telt, mire életművét kellő mélységben megismertem és felmértem.

Személyes kapcsolatam Szathmáry Zsigmonddal harmadéves budapesti zeneakadémista koromban kezdődött. Azokkal az orgonista társaimmal beszélgettünk róla, akik ismerték, találkoztak vele nemzetközi versenyeken, vagy részt vettek mesterkurzusain. Az ő véleményük és tapasztalatuk ösztönzött arra, hogy kapcsolatba lépjek vele: úgy éreztem, meg kell ismernem előadóművészi és tanári személyiségét, és szeretnék tőle tanulni. A zeneakadémiai beszélgetésekből az is világossá vált számomra, hogy Szathmáry korszerű zenei ismeretekkel és naprakész hangszertechikai gyakorlattal rendelkezik, amiből a lehető legtöbbet szerettem volna elsajátítani. Meghallgattam a hozzáférhető felvételeit, melyek megerősítették elhatározásomat.

Szathmáry Zsigmond nyitott és barátságos személyiségének köszönhetően a kapcsolatfelvétel könnyen ment. A 2003 tavaszán történt első budapesti találkozásunk, és beszélgetésünk során fogalmazódott meg bennem az az elhatározás, hogy graduális tanulmányokat folytassak nála a freiburgi Zeneművészeti Egyetemen.¹ Budapesti tanulmányaimat megszakítva ez már azon az őszen elkezdődhetett. Szathmáry professzor

¹ Hochschule für Musik Freiburg im Breisgau, Baden-Württemberg tartomány államilag támogatott művészeti egyeteme.

vállalta, hogy több nemzetközi versenyre és a diplomahangversenyemre is felkészít, mely azzal is együtt járt, hogy 2004-es nyugdíjazása után még egy évig óraadóként tanított engem.

A művészi diploma megszerzése után Martin Schmeding² szólista osztályában folytattam freiburgi tanulmányaimat. Ő jól ismerte Szathmáry oktatói koncepcióját, és mint utódjánál, hasonló módon folytathattam a Szathmárynál elkezdett tanulmányi programot. Kettőjük zenei kapcsolata azt is megengedte, hogy a különféle szakmai kérdésekben Szathmáry professzorral is konzultáljak.³

Freiburgi tanulmányaimat követően sem szakadt meg kapcsolatom Szathmáryval. Kiváló egészségi állapotának köszönhetően az elmúlt másfél évtizedben rendszeresen találkozhattunk Németországban, Erdélyben, valamint Budapesten, és több magyar városban is hangversenyeken és mesterkurzusokon. Legutóbb 2019-ben rendeztünk számára ünnepséget Debrecenben, 80. születésnapja alkalmából. Ekkor hangversenyt, mesterkurzust és szakmai találkozót is hirdettünk, amely fiatal magyar orgonisták közreműködésével sikeresen lezajlott.

Szathmáry Zsigmond nagyformátumú művészegyéniség, akit értékteremtő teljesítménye kiemel környezetéből. Munkásságát világszerte elismerik, amit igazolnak rangos koncerthelyszínekre, fesztiválokra történő meghívásai, LP és CD felvételeinek elismerő kritikái, jelentős zeneszerzői felkérései, valamint az ezekért kapott díjai: többek között Hamburg városa Bach-díja (1972), a Magyar Köztársaság Liszt Ferenc Emlékbizottságának Liszt Ferenc Jelvénye (1987), a kölni Szent Péter Katedrális címzetes orgonistája (2007), a Széchenyi Tudományos Akadémia Tiszteleti tagja (2009).

Szathmáry Zsigmond ma is aktívan dolgozik, koncertezik, valamint komponál, mesterkurzusokon tanít. Felkérést kapott a 2020-ra tervezett lipcsei Bach orgonaversenyen választható új orgonamű komponálására.⁴ Legutóbb Budapesten a Műpában rendezett

² Martin Schmeding (*1975): Németország elismert orgonaművésze, aki hazájának több rangos zenei főiskoláján tanított, és 250 intézmény több mint 2000 jelöltje közül 2017-ben megkapta „Az év tanára” kitüntetést. In: N.N.: *Organ in the center. Martin Schmeding and New liszt Ferenc Chamber Choir*. forrás: <https://lfze.hu/programmes/2019-11-19-martin-schmeding-new-liszt-ferenc-chamber-choir-8654> (Utolsó megtekintés dátuma: 2022. január 30.)

³ Szathmáry Zsigmond 10 orgonaművét bemutató szerzői CD-jének orgonista előadója M. Schmeding. Cybele Records 2SACD 061807/2019.

⁴ A XXII. lipcsei Nemzetközi Bach verseny szervezőbizottsága felkérésére a *Silberklänge* (2019) című művét komponálta. Az orgonaművet a Bärenreiter-Verlag 2020-ban az Organova sorozatban megjelentette. BA 11263.

A 2020-ra tervezett lipcsei orgonaversenyt a világiárvány miatt 2021 júliusára halasztották, de az az új időpontban is elmaradt. A verseny jelenleg kitűzött időpontja: 2022. július 12–23.

nagyszabású hangversenyen lépett fel,⁵ több mesterkurzuson való tanítás mellett vállalta a 42. erneni orgona mesterkurzus vezetésének feladatait is.⁶

Szathmáry személyiségének különleges ereje van. Előadóművészi és zeneszerzői munkáiban mindig képes volt jól megítélni és befogadni az új hatásokat. A bevált tradíciók megtartásával nyitni tudott az újdonságok felé. Emberi, baráti és munkahelyi kapcsolataiban mindig a tisztesség, a felelősségvállalás jellemezte, s ennek megfelelően értékrendje stabil, megbízható döntések meghozatalára tette képessé. Magas szintű érzelmi intelligenciával rendelkezik, amely együtt jár bölcs gondolatainak pontos és szemléletes megfogalmazásával.

Értekezésem megírásának elsődleges célja, hogy átfogó képet nyújtsak Szathmáry Zsigmond életművéről, amelyről mind ez idáig egyetlen könyvterjedelmű monográfia jelent meg német nyelven: Dominik Susteck (*1977) német orgonaművész könyve, amely 2012-ig mutatja be Szathmáry munkásságát.⁷ Disszertációm további célja, hogy felkutassam és rendszerezem életművének egyéb dokumentumait, amellyel hozzájárulhatok művészetének hiteles és szélesebb körben való megismertetéséhez.

Nélkülözhetetlen segítséget jelentettek disszertációm elkészítésében személyes beszélgetéseim Szathmáryval. Magyarországi és freiburgi találkozásaink alkalmával számos információt kaptam tőle, melyek között voltak családi történetek, magyarországi és külföldi tanulmányi tapasztalatok, szakmai események, s az előadói gyakorlat kérdései. Beszélgetéseinkről feljegyzéseket készítettem. Három alkalommal megtervezett kérdésekkel, kifejezetten a disszertáció anyagát érintő interjút készíthettem vele. Ezeket hangfelvételen rögzítettem: 2019. február 16-án, Budapesten (4 óra 4 perc), 2019. augusztus 18-án, Debrecenben (1 óra 21 perc), és 2021. augusztus 8-tól 13-ig, amikor öt napig vendége lehettem freiburgi otthonában, és 11 részletben felvételt készítettem beszélgetéseinkről (13 óra 33 perc). A disszertáció megírása közben felmerült kérdésekre telefonon kértem és kaptam választ Szathmáry Zsigmondtól.

Az interjúk mellett közösen áttekintettük és értelmeztük a birtokában lévő, dolgozatom számára forrásértékű anyagokat: kiadott és kéziratos műveinek kottáit, koncertműsorait, LP-n és CD-n megjelent, valamint kiadatlan hangfelvételeit, koncertjeinek megjelent kritikáit, a vele készült interjúkat, előadásainak anyagait, saját feljegyzéseit. Az értekezés témájával

⁵ A 2020-ra tervezett „Bach–Duruflé–Szathmáry” hangverseny 2021. november 30-án sikeresen megvalósult.

⁶ Szathmáry Zsigmond 1979 óta művészeti vezetője az Ernenben megrendezett orgona mesterkurzusnak.

⁷ Susteck, Dominik: *Magier der Klänge. Der Komponist und Organist Zsigmond Szathmáry*. (Kassel: Bärenreiter-Verlag, 2013.)

kapcsolatos beszélgetéseink kitértek azoknak a zenésztársaknak a munkásságára is, akiknek közvetlen vagy közvetett szerepük volt Szathmáry életművének alakulásában.

Disszertációm elkészítése során primer forrásként felhasználtam Szathmáry kiadott kompozícióinak és átiratainak kottáit, melyek főként a Bärenreiter, a Ricordi és a Carus kiadók gondozásában jelentek meg. Tanulmányoztam Szathmáry lemezfelvételeit is, nemcsak azokat az LP- és CD-kiadványokat, amelyeket a függelékben felsorolok, hanem a Naxos Music Library internetes oldalán és a Youtube-on elérhető felvételeket is.

Szathmáry Zsigmond 1958 és 1963 között volt a budapesti Zeneakadémia hallgatója. Fontos forrásként segíthette volna kutatásaimat az ebben az időszakban megjelent Zeneakadémiai Évkönyvek áttekintése, ez azonban csak részben sikerült. Ugyanis 1959 és 1963 között nem került kiadásra évkönyv. De a megelőző és a következő évek kiadványai is szolgáltak információkkal a korszak orgonista- és zeneszerzőképzésével kapcsolatban.

Az Arcanum Digitális Tudománytár viszont jelentősen segítette munkámat, hiszen a Covid 19 járvány idején a könyvtári kutatói tevékenység ellehetetlenült. A magyarországi zenei folyóiratok, a Muzsika és a Magyar zene 1958, illetve 1960 óta folyamatosan megjelentek, és kiváló forrásanyaggal szolgáltak Szathmáry magyar vonatkozású szakmai eseményeinek vizsgálatához a későbbi évtizedekre vonatkozóan is.

Németországi és egyéb külföldi tevékenységéről elsősorban Susteck könyvéből, valamint a hozzáférhető német koncertkritikákból, kortársak írásaiból szerezhettem információkat.

Disszertációm öt fejezetből áll. Az első fejezet Szathmáry családjának kultúrához és zenéhez fűződő kapcsolatát, valamint a gyermek Zsigmond első zenei élményeit és zenei tanulmányainak kezdetét mutatja be. A második fejezet magyarországi, majd németországi orgonaművészi és zeneszerzői, valamint egyházzenei tanulmányaival foglalkozik, ezt követően a darmstadti új zenei kurzus (Internationale Ferienkurse für Neue Musik) Szathmáry művészetének alakulására gyakorolt meghatározó jelentőségéről, hatásáról szól. Értekezésem harmadik, központi fejezete Szathmáry Zsigmond rendkívül széles, az orgonairodalmat felölelő repertoárját és hangszeres előadóművészetét kívánja bemutatni. A következő fejezet tanári tevékenységéről szól, azt vizsgálva, hogy miként érvényesülnek Szathmáry előadóművészi tapasztalatai a művészeket képző oktatómunkájában. Az ötödik fejezetben Szathmáry Zsigmond karmesteri tevékenységéről, előadóművészetének másik területéről kívánok összegzést adni. Végül záró gondolataimat foglalom össze.

Orgonaművészként számos Szathmáry művet játszottam, zeneművészeti szakgimnáziumi tanárként pedig tanítottam növendékeimnek. Kompozíciói közül a *Strophen für Orgel und Tonband* (2001) című műve is szerepelt a Zeneakadémia Doktoriskolai képzésére előkészített felvételi programomban. Szathmáry *B-A-C-H „Hommage a ...”* (1994) című művével freiburgi tanulmányaim idején foglalkoztam, ezt a folyamatot felidézve a darab előadására a doktori koncertemen kerül majd sor. A *Strophent* több növendékemnek is tanítottam, közülük egyik a XIII. Országos Szakgimnáziumi Orgonaversenyen, 2019. március 23-án is műsorára tűzte, melyen 2. helyezést ért el.

A Szathmáry Zsigmonddal tanult műveket folyamatosan repertoáron tartom, illetve tanítom, megőrizve és továbbadva a kompozíciók előadói tradícióit.

Ezek közül a legjelentősebbek:

Johann Sebastian Bach: *g-moll fantázia és fuga*, BWV 542

Wolfgang Amadeus Mozart: *f-moll fantázia*, KV 608

Johann Sebastian Bach: *E-dúr toccata és fuga*, BWV

Ligeti György: *Volumina*

Max Reger: *Halleluja! Gott zu loben bleibe meine Seelenfreud* – korálfantázia

Hermann Schröder: *O heiligste Dreifaltigkeit* – korálfantázia

1. A ZENÉSSZÉ VÁLÁS FOLYAMATA

1.1. Családi gyökerek, gyermekkori hatások

Szathmáry Zsigmondra meghatározó módon hatott édesapja szellemi tevékenysége, életszemlélete. Szathmáry Lajos (1903-1994) Budapesten érettségizett, majd a Pázmány Péter Tudományegyetemen 1927-ben szerzett magyar, latin, görög és pedagógia szakos tanári diplomát. Ezt követően pedagógiából és filozófiából doktorált. Tanári pályáját Sárospatakon kezdte, majd 1931-ben – már ifjú házasként – Hódmezővásárhelyen a Bethlen Gábor Gimnáziumban folytatta. Oktatói munkája mellett intenzíven foglalkozott a környékbelieknek szóló művelődési programok szervezésével is. Vezetésével irodalmi és zenei előadásokat tartottak a diákságnak és a város lakosainak.¹

Az általa szervezett zenei események sorából kiemelkedik a Kodály Zoltán 50. születésnapja tiszteletére színpadra állított *Háry János* előadás. Kodály maga is részt vett ezen, melyről elismerően nyilatkozott.² Másik alkalommal megszervezte *II. vonósnégyesének* vásárhelyi bemutatását, melyet egy műkedvelő kvartett szólaltatott meg. Nevezetes alkalom volt Kodály *Mátrai képek* című nagyszabású vegyeskari művének hódmezővásárhelyi bemutatása is, melyet Tóth Lajos vezetésével a Katolikus Vegyeskar adott elő.³

Szathmáry Lajos szervezőmunkája eredményeként 1939-ben nyitotta meg kapuját az a tehetséges tanyasi gyerekek számára épített kollégium, amelyben a környék szegény sorsú gyermekei tanulhattak.⁴ Németh László később nemcsak e diákkotthonnak állított emléket írásában, hanem annak létrehozója előtt is tisztelgett azzal, hogy az *Égető Eszter* című regényében Szilágyi tanár úr figuráját Szathmáry Lajosról mintázta meg.⁵ Ugyanebben az évben, 1939. április 28-án született első gyermekük, Zsigmond.

Szathmáry Zsigmond kétéves volt, amikor 1941-ben a család Pápára költözött. Az apa a Református Kollégiumban kapott állást, majd 1945 ősztől már Budapesten, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium népművelési ügyosztályán osztályvezető-helyettesi

¹ Szórá Ilona: „A tanári katedrától a szabadművelődés szervezéséig, Szathmáry Lajos pályája 1927–1949.” In: Torgyik Judit (szerk.): *Százarcú pedagógia*. (Komárno: International Research Institute s.r.o.–Budapest: Könyvtárellátó Nonprofit Kft. 2015.) 200–201.

² Az előadásra a Fekete Sas szállodában került sor 1933-ban, mintegy 1000 néző előtt. I.m., 202.

³ Szathmáry Lajos: „Intézetünk és a környező tanyavilág.” In: Szemenyei Sarolta (szerk.): *Nevelés és műveltség: Válogatás Szathmáry Lajos írásaiból*. (Hódmezővásárhely Város Tanácsa, 1986.) 75–79.

⁴ A tanyasi kollégium hét évvel megelőzte a hasonló elvekre épülő Békés-Tarhosi Énekiskola alapítását.

⁵ Szórá, i.m., 203.

beosztásban dolgozott.⁶ 1949-ben politikai okból történt elbocsátása után a Villányi úti Pedagógiai Gimnáziumban kapott tanári állást. Ezt követően a Budai Tanítóképzőbe került, s végül az ELTE Radnóti Miklós Gyakorlóiskolájában fejezte be tanári pályáját.⁷

Szathmáry Lajos vérbeli pedagógus és népművelő volt. Gondolkodásában mindig összekapcsolódott a szakterületén elmélyülő tudós, a pedagógus és a népművelő habitusa. Tanítványai és tanártársai, akikkel baráti kapcsolatot ápolt, írásaikban elismeréssel nyilatkoztak áldozatos munkájáról, amelyet tágabb és szűkebb környezetéért, valamint családjáért tett.⁸

Szathmáry Zsigmond édesanyja, Bihary Aranka Erdélyből származott.⁹ Főiskolai tanulmányokat folytatott Miskolcon, majd házasságkötése után a háztartásban tevékenykedett. Tanulmányai idején zenei képzésben is részesült, jól zongorázott. A Szathmáry családban négy gyermek született: sorrendben Zsigmond, Veronika, Lilla és Lajos.¹⁰ A Zsigmondnál öt évvel fiatalabb Lilla szintén orgonaművészi diplomát szerzett.¹¹

Szathmáry Zsigmond nagy szeretettel emlékezik vissza gyermekeveire, és hálával gondol szüleivel való bensőséges kapcsolatára, mely biztonságot adott a hétköznapi életben, és megteremtette a gondtalan játék, majd a tanulás feltételeit a nehéz években is. A család ellátását végző édesanya mellett a gyermeknevelésben szerepet vállalt az édesapa is, aki tudatosan foglalkozott gyermekei irodalmi és nyelvi ismereteinek gyarapításával. A szülők nagy gondot fordítottak gyermekeik művészeti nevelésére is, hogy értékes népzenei és műzenei élményekben részesüljenek. Szathmáry mindezt úgy kommentálta, hogy „gyermekéveim alatt mindig volt mozgás a családban, soha nem unatkoztam, mindig volt mit tennem, amit a magam akaratából örömmel tettem.”¹²

Szathmáry Zsigmond szülei a harmincas évek nehéz gazdasági körülményei között is megtartották polgári értékrendjüket gyermekeik nevelésében. Ebben a vallásos érzületnek meghatározó szerepe volt. Szathmáry elbeszéléséből tudjuk, hogy családjukban mindennapos esemény volt a házi muzsikálás, édesapja hegedült, édesanyja pedig

⁶ I.m., 205.

⁷ I.m., 206.

⁸ I.m., 203.

⁹ Bihary Aranka édesapja jegyzőként dolgozott Lupsán (Fehér megye), azonban az I. világháború után a román többségűvé vált településről a család Magyarországra menekült. Forrás: Interjú/1.

¹⁰ A Szathmáry gyerekek közül Veronika 11 évesen, valamint Lajos néhány hetesen meghalt. Interjú/3.

¹¹ Szathmáry Lilla (*1944) orgonaművész, karvezető, szakközépiskolai tanár, koncertező orgonista. 1980-tól nyugdíjba vonulásáig a budapesti Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola orgonatanára, a Zeneakadémia gyakorlatvezető tanára.

¹² Interjú/1.

zongorázott. Ezeken az alkalmakon a baráti körökbe tartozó amatőr muzsikuskok is rendszeresen közreműködtek. A közös zenélést a gyerekek áhítattal hallgatták az erre a célra kialakított zenehallgató ablakmélyedésben.¹³ Szathmáry élénken emlékszik arra is, amikor 3–4 éves kora körül Joó Sándor református lelkész és zenetanár felesége zenét tanuló gyerekeikkel együtt ellátogattak hozzájuk Pápára, és közösen muzsikáltak.¹⁴ Emlékeiben erősen megragadt Haydn zongorás trióinak akkori megszólaltatása.

1.2. A zenei tanulmányok kezdete

A gyermek Zsigmond természetes érdeklődéssel fordult a hangszerek felé, hiszen szeretne volna maga is aktívan megtapasztalni azt, amit zenehallgatáskor átélt. Négytől hatéves koráig hegedülni tanult. Hatévesen, amikor a család a fővárosba költözött, beíraták a Széll Kálmán téri Hannig zeneiskolába, ahol Hannig Pál és felesége, Ragyóczy Jolán tanította a zongorajátékot, Petneki Jenő pedig a zeneelméletet.¹⁵ A zeneiskoláról Szegedy-Maszák Mihály (1943–2016) irodalomtörténész önéletrajzi írásában így ír:

Tanuló társaim közé tartozott a később Németországba távozott orgonista-zeneszerző, Szathmáry Zsigmond és Gárdonyi Zsolt, valamint Szathmáry orgonistává lett Lilla húga, vagy az utóbb óangol irodalommal foglalkozó Perényi Erzsébet (Perényi Eszter és Miklós testvére). Visszatekintve erre az időszakra úgy sejttem, hogy ebben az „államilag engedélyezett” iskolában kaptam első ösztönzéseket arra, miként lehetne az adott keretek között némileg változtatni a magyar művelődésen. Magától értetődik, hogy a növendékek még inkább csak hallgatták a szülők eszmecseréit. Különösen a kiváló tanár, Szathmáry Lajos otthonában folyt beszélgetések adtak erre szellemi táplálékot.¹⁶

Szathmáry Zsigmond emlékei szerint az orgonával való első találkozása egy sárospataki rokonlátogatáshoz kötődik, ahol egy istentisztelet alkalmával a református templom kántora megmutatta neki az orgona működését. Az istentiszteleten az orgona megszólalásához

¹³ Interjú/1.

¹⁴ Joó Sándor (1910–1970) a Budapest Torockó téri Református templom lelkésze.

¹⁵ Szathmáry azt is megemlíti, hogy hasznos volt számára Petneki Jenő szolfézs és zeneelmélet alapozó tanítása, valamint azt is, hogy a politikai helyzet változása miatt megromlott anyagi helyzetükben Lilla húgával együtt egy ideig ingyen tanulhattak a Hannig zeneiskolában. Interjú/3.

¹⁶ Szegedy-Maszák Mihály: „Értelmiségi csoportosulások kísérletei a magyar kultúra átalakítására a 20. század utolsó harmadában.” In: Biró Annamária–Boka László (szerk.): *Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írócsoportosulások 2.* (Nagyvárad: Partium Kiadó, 2016.) 15–26. 15-16.

szükséges levegőt a fiatal Szathmáry állította elő egy mechanikus szerkezettel a kántor játékához.¹⁷ A fizikai munkavégzésért cserébe a kántor megengedte a gyerekeknek, hogy a lelkész beszéde alatt némán játsszon a billentyűzeten. Ez annyira vonzó volt számára, hogy kérésére többször is megismételték ezt a játékot, mindaddig, míg egyszer maradt még annyi levegő az orgonában, hogy a „némajáték” nagy hangzavart okozott a templomban.¹⁸

Zeneiskolai zongoratanulmányainak köszönhetően a gyermek egyre szorosabban kötődött a zenéhez. Ezt erősítette édesapjának a budapesti hangverseny-programokból való tudatos válogatása, melyek meghallgatását irodalmi és képzőművészeti háttérismeretekkel készítette elő. Rendszeres hangverseny-látogatókká váltak. Egy alkalommal például Peskó Zoltán orgonahangversenyét hallgatták meg, amelyen elhangzott többek között César Franck *a-moll korálja*.¹⁹ Szathmáry visszaemlékezése szerint ez a koncertélmény nagy hatást gyakorolt rá, és megerősítette elhatározását: a továbbiakban a zenével komolyabban kíván foglalkozni.²⁰

A Szathmáry család a budai Torockó téri református templom közösségébe járt rendszeresen istentiszteletre, kivéve az édesapát, ugyanis az ötvenes évek egyházellenes politikája ezt szigorúan megtiltotta a tanároknak. Szathmáry elmondta a templomban szolgálatot teljesítő kántornak, hogy zongorázni tanul, de orgonán is szeretne gyakorolni. Amikor a kántor meghallotta Szathmáry orgonajátékát és meggyőződött arról, hogy nem kell féltennie hangszerét, a lelkésszel egyeztetve megengedte neki az orgonagyakorlást. Nem sokkal később már a kántor kérte meg a 14 éves fiatalembert, hogy ő játssza az istentiszteletek végén a kivonulási zenét, amit Szathmáry örömmel teljesített. Ezek a hangversenyek is beillő alkalmak annyira jól sikerültek, hogy a kántor további megbízást adott Szathmárynak a vasárnapesti istentiszteletek kántori feladatainak ellátására. A fiatal Zsigmond örömmel tett eleget ennek a kérésnek, mert így sokkal több időt tölthetett a számára egyre fontosabb orgonával.

Szathmáry emlékei szerint az ily módon meghosszabbodott játékidőt megpróbálta arra is felhasználni, hogy minél jobban megismerje a hangszer lehetőségeit, regisztereit, sajátos hangszíneit. A Hannig zeneiskolában szerzett zongorás tapasztalatokkal együtt ez már

¹⁷ Interjú/2.

¹⁸ A történet Szathmáry Zsigmondot Ligeti György *Volumina* című művének hangzására emlékeztetette. Interjú/2.

¹⁹ id. Peskó Zoltán (1903–1967) orgonaművész, zeneszerző.

²⁰ A hangversenyen közreműködött Sívó József (1931–2007) hegedűművész is, aki később jelentős sikereket ért el a Bécsi Filharmonikusok tagjaként és koncertmestereként, valamint a bécsi Zeneakadémia tanaraként. A műsorban elhangzott: A. Corelli: *La Folia* variációi és F. Kreisler hegedű átiratai. Interjú/3.

elegendő volt ahhoz, hogy az addig megismert zenei stílusokban bátrabban improvizáljon, próbára tegye zenei fantáziáját. Ennek eredményeként 1953-ban megszülettek első kompozíciói, amelyeket már kottapapírra is lejegyzett.

Szülei nagyon büszkék voltak ezekre a kis darabokra. Egyik művének Szathmáry a *Fúga* címet adta. Édesapja a kompozíciót megmutatta a családdal baráti kapcsolatban álló Gárdonyi Zoltán zeneszerzőnek, aki miután átnézte a darabot, megjegyezte: „Nagyon szép, csak hogy ez nem fúga!” A történet nem szegte kedvét a fiatalembernek, hanem inkább arra indította, hogy rendszeres zeneszerzés-tanulmányokat kezdjen.²¹

²¹ Interjú/2.

2. KÖZÉP- ÉS FELSŐFOKÚ TANULMÁNYOK, PÁLYAKEZDÉS

2.1. Orgonatanulmányok Magyarországon. Gergely Ferenc tanítványa (1954–1963)

Szathmáry Zsigmond szakiskolai és zeneakadémiai orgonatanulmányait Gergely Ferencnél végezte, aki az akkori magyarországi orgonatanítás legjelentősebb személyisége volt.¹ Gergely a budapesti Zeneakadémián a Hans Koessler által 1882-ben elindított orgonistaképzés folytatója volt, hiszen tanára, Zalánfy Aladár (1887–1959) magyarországi tanulmányait Koesslernél végezte.

Szathmáry tizenöt évesen a Bartók Béla Zeneművészeti Szakiskola diákjaként lett Gergely növendéke, majd a Zeneakadémia orgona tanszakán is nála tanult. Orgonaművészi diplomáját 1963-ban vehette át. Szathmáry értékelése szerint a Gergelynél kilenc éven át tartó tanulmányok biztos technikai alapokat biztosítottak, mely jól szolgálta zenei fejlődését, majd – magasabb szinten – a művészi szabadság kibontakozását. Szathmáry szorgalmas diák volt, megfogadta tanára tanácsait, melyeket már a tanulmányai kezdetén képes volt önállóan alkalmazni. Gergely tanári habitusa édesapjára emlékeztette, s jó példával szolgált Szathmáry későbbi tanári munkájához.

Szathmáry Gergely emberi nagyságát is megtapasztalhatta: ahogyan ő a körülötte lévő emberekkel viselkedett, és ahogyan növendékeit segítette. Nagyon sok tanítványa volt az ötvenes években, vállalásával lényegében pótolta a kántorképzők hiányát. Még ma is jelentős azoknak az orgonistáknak a száma, akik Gergely-tanítványnak mondhatják magukat.

Szathmáry emlékei szerint Gergely Ferenc alapvetően ösztönös muzsikus volt, ami játékában és tanításában is megmutatkozott. Nem annyira kedvelte a koncertezést, az ő világa inkább a pillanat ihlette improvizáció volt. Hangversenyein és kántori működése alatt

¹ Gergely Ferenc (1914–1998): Kossuth-díjas orgonaművész, organológus, zenepedagógus. Orgonatanulmányait 1933 és 1936, valamint 1938 és 1941 között Zalánfy Aladárnál végezte, emellett a Zeneművészeti Főiskola középiskolai énektanárképzőjében is oklevelet szerzett. 1931-től haláláig a budapesti Ferences templom orgonistája volt, de zenei szolgálatot végzett az Egyetemi templomban és a Dohány utcai Főtemplomban is. 1943-tól 1969-ig a Nemzeti Zenede, majd utódintézménye, a Bartók Béla Zeneművészeti Szakiskola tanára volt. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán 1948-tól 1976-ig orgonát, zenei rögtönzést tanított. Európa-szerte koncertező orgonista volt, jelentős sikereket ért el improvizációival. Több hangszert is tervezett, Liszt orgonadarabjainak magyarországi kiadását regisztrációval látta el. N.N.: „Gergely Ferenc” In: Brockhaus–Riemann: *Zenei lexikon*. A magyar kiadás szerk.: Boronkay Antal. (Budapest: Zeneműkiadó, 1984.) 2. kötet 29.; Ruppert István: „Gergely Ferenc” In.: *Nagy elődök*. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem honlapja. https://lfze.hu/lexikon_nagy_elodok/gergely-ferenc-1829 (Utolsó megtekintés dátuma: 2021.10.13.)

rendszeresen improvizált. Rögtönzései több zenei stílusból táplálkoztak, melyekhez rendkívül sokszínű regisztrációt használt. Improvizációt azonban soha nem tanított.²

Választékos és több stíluskorszakot átfogó ízléséről tanúskodik Pernye András kritikája Gergely Ferenc bemutatkozó orgonaestjéről, az 1959. február 3-i zeneakadémiai hangversenyéről.³ Pernye beszámolójában ezt írta: „A szépszámú közönség viharos lelkesedéssel fogadta és megismételtette Huzella Elek *Epilógus* című orgonaművének magyarországi bemutatóját, mely az 1957-es vercelli-i nemzetközi zenei verseny legmagasabb zeneszerzői díját nyerte el.” Gergely Ferenc repertoárján Bach és Liszt művei szerepeltek legnagyobb számban, és tanári munkájának középpontjában is e szerzők művei kaptak prioritást.

Szathmáry szerint Gergely az orgona főtárgy tanításban a tananyagot nem tervezte meg előre. Az általa ajánlott művek közül a tanítvány választhatott, a tehetségesebbek esetében azonban a választható művek listáját kiegészítette nehezebb darabokkal. A hangszeres technika fejlesztésére kevésbé, de a zenei elemek és folyamatok alakítására jó ötletei voltak, „szívből jövő zenélést” kívánt.⁴ Az orgonaművek előadásával kapcsolatban többféle utat és lehetőséget ajánlott, de a választást mindig a diákra bízta.⁵

Gergely Ferenc alaposan ismerte az orgonairodalmat. A jólismert szerzők népszerű darabjai mellett játszott és tanította a 20. században felfedezett régi mesterek alkotásait is. Kedvelte a francia orgonazenét, szívesen dolgozott César Franck, Marcel Dupré és Olivier Messiaen műveivel. Lelkesedett a német romantikáért, különösen kedvelte Max Reger kompozícióit.

Gergelyt a hangszerével kapcsolatosan minden újdonság érdekelte, ezért többször is elutazott Európa fontosabb orgonás helyszíneire, hogy helyben tanulmányozza az orgona- és az egyházzeneben tevékenykedő zeneszerzőket, előadókat és előadói gyakorlatot. 1940-ben és 1942-ben tanulmányutat tett Lipcsébe. Részt vett Günter Ramin (1898–1956) orgonaművész kurzusain, aki Karl Straube (1873–1950) tanítványa volt, egyben utódja a lipcsei Thomaskirche orgonista, és a lipcsei Konzervatórium orgonatanári pozíciójában.

² Gergely Ferenc a Zeneakadémiai Évkönyv adatai szerint az 1958–59-es tanévben *Zenei rögtönzés* tantárgyat is tanított, ami Szathmáry emlékei szerint valójában harmóniafüzési gyakorlatok tanítását jelentette. *Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Évkönyve 1958/59* (Budapest): 6.

³ Pernye András: „Gergely Ferenc bemutatkozó orgonaestje.” *Muzsika* 2.évf/4. (1959. április): 30.

A műsorban elhangzott J. S. Bach: *h-moll prelúdium és fuga*, M. Reger: *B-A-C-H fantázia és fuga*, M. Dupré: *Variációk egy karácsonyi dalra*, Bartók–Bornefeld: *Szvit orgonára a Mikrokozmoszból*, Huzella Elek: *Epilógus (B-A-C-H)* magyarországi bemutatója.

⁴ Interjú/1.

⁵ Interjú/2.

Ramint a 20. század első felében jelentős Bach-előadónak tekintették, nála Gergely a lipcsei Bach-hagyományok egyházzenei és orgona-előadói gyakorlatát tanulmányozta.⁶

Gergely Ferenc 1948-ban Párizsba is ellátogatott Olivier Messiaen sajátos hangvételű, Magyarországon akkor még kevésbé ismert orgonazenéjének tanulmányozásáért.⁷ Messiaen orgona-kompozícióinak megismertetése a zeneakadémiai hallgatóival nagyjelentőségű nyitás volt a francia avantgárd zene felé, amellyel bővítette és egyben gazdagította is az akadémiai orgonarepertoárt. Ennek hasznosságát a Gergelynél végzett orgonisták személyes beszámolóí is megerősítik.⁸

Szathmáry orgonatananyagában az irodalom minden jelentős szerzője helyet kapott. Különösen fontos volt ez versenyműsorának összeállításában, amikor 1960-ban jelentkezett az intézmény által meghirdetett Nemzetközi Orgonaversenyre. Szathmáry beszámolója szerint azonban a nemzetközi versenyt a nagytermi orgona állapota miatt nem lehetett megrendezni. Így háziversenyt szerveztek a kupolateremben a Zeneakadémia hallgatói részvételével, amelyen Szathmáry Zsigmond első helyen végzett.⁹

1963-ban, Szathmáry diplomaévében a nagytermi orgona elfogadhatóan működött, így vizsgahangversenyét a nagyteremben tarthatta. Szathmáry emlékei szerint diplomahangversenyén a következő művek szerepeltek: J. S. Bach: *C-dúr prelúdium és fuga* BWV 574, C. Franck: *h-moll korál*, Kodály Zoltán: *Csendes mise orgonára (Introitus, Kyrie, Gloria, és Credo tételek)*, Olivier Messiaen: *Toccata* (1935),¹⁰ valamint Liszt Ferenc: *B-A-C-H prelúdium és fuga*.¹¹ A jelenlévő Kurtág György is gratulált Szathmáry játékához, különösen a Messiaen darab műsorra tűzéséhez és előadásához.

Az orgonisták képzésében mindig jelentős szerepe volt a zongoratanulmányoknak. Szathmáry esetében is gyors ütemű fejlődést eredményezett a két hangszer párhuzamos tanulása, így a billentyűs irodalomban való jártassága fokozatosan gazdagodott. Művészképzős diplomája megszerzéséig megszakítás nélkül folytatta zongoratanulmányait

⁶ Deákné Kecskés Mónika: „Régi és új együttélése a Belvárosi (pesti) ferences templomban.” In: Kovács Andrea (szerk.): *Hagyomány és megújulás a liturgiában és zenéjében. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke újraindításának 20. évfordulóján tartott szimpózium előadásai: Budapest, 2010. szeptember 8-10.* (Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport, 2012.) 81-99. 86.

⁷ I.m., 86.

⁸ Köztük van Pusker Imre (*1956) orgonaművész, karmester, Gergely-tanítvány is, aki Messiaen orgonaműveit Gergely Ferenc közvetítésével ismerhette meg. Pusker Imre szóbeli közlése.

⁹ Interjú/2.

¹⁰ A Messiaen darab esetében a *Toccata* címet lehetett feltüntetni, mert az eredeti *Dieu parmi nous* (Isten közöttünk) cím akkor nem volt felírható. Interjú/3.

¹¹ Amint azt a Bevezetőben említettem, erről a tanévről sem készült Évkönyv a Zeneakadémián.

Szegedi Ernőnél. Kiváló zongoratudása képessé tette jelentősebb kamaraművek megszólaltatására is. A Zeneakadémián például Petri Endre (1907–1975) irányításával, Ádám Károly (*1939) csellista hallgatótársa közreműködésével eljátszották többek között Szergej Rahmanyinov *C-dúr csellószonátáját* (Op. 119). Szathmáry másik növendéktársa, Eötvös Péter (*1944) így emlékszik vissza közös zongoratanulmányaikra:

Mi, akik 1958-ban a budapesti Zeneakadémián zeneszerzés tanulmányokat kezdtünk, csak zongoraórán találkoztunk rendszeresen. Zongoratanárunk, Szegedi Ernő zseniális pedagógus volt. Pontosan tudta, hogy mire van szüksége az öt fiatal zeneszerzőnek: információra és közös munkára. Emlékeim szerint általában együtt voltunk az órákon. Mind az öten: Szathmáry Zsigmond, Bakki József, Bogár István, Keuler Jenő és én viszonylag jó zongoristák voltunk. Zsiga is, mivel ő orgonista volt. Szegedi tudta, hogy nem volt sok időnk gyakorolni, de mind jól tudtunk blattolni. Ravasz ötlete támadt: nyilvános zongoraesteket kellett szerveznünk, öten együtt. Ehhez persze több gyakorlásra volt szükség, mint egyébként. Bár játszottunk néhány szólódarabot is, de a fő részt együtt kellett előadni, két zongorán vagy négykezest. Eredeti műveket vagy átdolgozásokat, mint például *A csodálatos mandarint* két zongorára.¹²

Szathmáry zongorista felkészültségének magas szintjéről tanúskodik az a tény is, hogy 1961 és 1963 között zongorakíséret ellátásával bízták meg a Zeneakadémián:¹³ IV. és V. évfolyamos hallgatóként oboistákat és harsonásokat kísért. Ugyanebben az időszakban a jászberényi Zeneiskolában kisgyerekeket tanított zongorázni.¹⁴

¹² Zúschrift Péter Eötvös vom 4.8.2012. Susteck/2013: 19.

¹³ A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola oktatói 1875-1975. Ujfalussy József (szerk.): *A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola 100 éve. Dokumentumok, tanulmányok, emlékezések.* (Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1977.) 286.

¹⁴ Jászberényi tanítási tevékenységéről a 4. fejezetben írok.

2.2. Zeneszerzői tanulmányok Magyarországon (1954–1963)

2.2.1. Sugár Rezső tanítványa

Szathmáry 1954-ben nemcsak orgona, hanem zeneszerzés szakra is felvételt nyert a Bartók Béla Zeneművészeti Szakiskolába, ahol Sugár Rezső tanítványa lett.¹⁵ Tanítása Szathmáry emlékei szerint kettős pillérre épült: a klasszikus összhangzattanra és a barokk és bécsi klasszikus kisformák kezdetben csoportos, majd önálló elemzésére. Sugár Kesztlér Lőrinc *Összhangzattan* könyvének módszeres feldolgozását kérte, amellyel az önálló komponálás megkezdése előtt a tanítványok klasszikus összhangzattani ismereteit alapozta meg.¹⁶ Ezt követően behatóan foglalkoztak a magyar népzene gyűjtési, lejegyzési, valamint feldolgozási lehetőségeivel.

A Sugár által kialakított szigorú tanítási rendben a magyar zeneszerzőképzés hagyományainak megfelelően stílusgyakorlatok következtek. Kezdetben népdalfeldolgozásokat kellett komponálni a növendékeknek, majd a klasszikus és a barokk szerkesztési elveknek és szabályoknak megfelelő stílusgyakorlatokat, amelyeket Sugár következetesen, tanítványai tehetség szintjének megfelelő módon értékelt. Sugár zeneszerzői munkássága a 20. század első felének magyar komponálási hagyományaiban gyökerezett. Kodály tanítványaként biztos formakezeléssel, hangszerelési technikával rendelkezett, zenei karakterei jellegzetesen magyar hangvételűek voltak. Kompozíciói ugyanakkor nem mentesek bizonyos visszatérő kliséktől sem.

Sugár művei [...] arról tanúskodnak, miként reagált a megváltozott helyzetre egy olyan komponista, aki negyedszázaddal korábban Kodály Zoltán tantermében sajátította el a zeneszerzés alapjait, s akinek fejlődésében meghatározó szerepet játszott egyfelől a mester példája, másfelől azonban az ötvenes évek kulturális ideológiája.¹⁷

¹⁵ Sugár Rezső (1919–1988) zeneszerző, tanár. A Zeneakadémián Kodály tanítványa volt, majd 1949-től 1966-ig a Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola, 1966-tól 1968-ig a Zeneművészeti Főiskola Tanárképző Intézetének, majd 1968-tól 1979-ig a Zeneakadémia zeneszerzéstanárára. N.N.: „Sugár Rezső” In: Brockhaus Riemann *Zenei lexikon*. A magyar kiadás szerk.: Boronkay Antal. (Budapest: Zeneműkiadó, 1985.) 3. kötet. 419.

¹⁶ Kesztlér Lőrinc: *Összhangzattan. A klasszikus zene összhangrendjének elmélete*. Budapest: Zeneműkiadó, 1952.

¹⁷ Dalos Anna: „A sablonok rabságában.” *Muzsika* 53.évf./8. (2010. augusztus): 35-37. 37.

A hatvanas évek új zeneszerzői törekvései nem érintették mélyen zeneszerzői világát, megmaradt az általa elsajátított hagyományos megoldások alkalmazásánál. Kortársai közül Maros Rudolfnál, Szöllősy Andrásnál lényegesen konzervatívabb alkotó volt. Elvitathatatlan szaktudása azonban alkalmas volt a zeneszerző növendékek szakmai tudásának megalapozására, különösen a középfokú oktatásban. Sugár szigorú és következetes tanár volt, Szathmáry tisztelettel emlékezik tanítására.

2.2.2. Szabó Ferenc tanítványa

A Zeneakadémián Szathmáry 1958-tól Szabó Ferencnél¹⁸ folytatta zeneszerzési tanulmányait.¹⁹ Visszaemlékezése szerint két éven keresztül újratanulták Keszler *Összhangzattanát*, majd ezzel párhuzamosan a szakközépiskolai tanulmányokhoz hasonlóan népzenei feldolgozásokat készítettek. Az első akadémiai osztályban főleg dalformában, a másodikban szonátaformában komponáltak stílusgyakorlatokat. Régi zenéből Palestrina-ellenpontot és Bach-stílusgyakorlatokat írtak. „Az nem volt kíváncsi, hogy valami újat csináljon az ember – mondja Szathmáry –, a lényeg a különféle stílusú »kopírozás« volt.”²⁰ Az úgynevezett kötött stúdiumok után a magasabb akadémiai osztályokban már mindenki egyéni stílusának, zenei irányultságának megfelelően, szabadabban alkothatott és foglalkozhatott önálló kompozíciók írásával. Szathmáry visszaemlékezése szerint Szabó Ferenc az ezzel kapcsolatos egyéni munkatervbe és stíluskérdésekbe sohasem szólt bele. Beszélgetéseink során zeneakadémiai tanulmányainak időszakából megjelentetésre érdemes művet Szathmáry nem említett.²¹

¹⁸ Szabó Ferenc (1902–1969): zeneszerző, Weiner, Siklós és Kodály növendéke a Zeneakadémián. 20 éves korában kapcsolatba került a munkásmozgalommal, az MSZMP zenei műsorainak irányítója, munkáskórusok vezetője. 1932-ben Moszkvába emigrált, a Szovjet Zeneszerző Egyesület osztályvezetője volt. Belépett a Vörös Hadseregbe, tisztként vonult be Budapestre. 1945-től a Zeneművészeti Főiskola zeneszerzés tanszékének vezetője, országgyűlési képviselő, 1958-tól 1967-ig a Zeneakadémia igazgatója. N.N.: „Szabó Ferenc” In: Brockhaus–Riemann *Zenei lexikon*. A magyar kiadás szerk.: Boronkay Antal. (Budapest: Zeneműkiadó, 1985.) 3. kötet. 427.

¹⁹ Szabó Ferenc zeneszerzés osztályában az 1958–59-es tanévben Bakki József I. évf., Szathmáry Zsigmond I. évf., Ifj. Peskó György II. évf., Áry Tibor III. évf. Vántus István IV. évf., Papp Lajos V. évfolyamos hallgatók tanultak Szabó Ferenc zeneszerzés osztályában. *Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Évkönyve 1958/59* (Budapest) 25-32.

²⁰ Interjú/3.

²¹ A kijelentés ellenére Susteck 2012-es műjegyzékében, valamint Szathmáry honlapján is szerepel egy 1961-es kompozíció *Három zongoradarab* címmel, valamint az 1962-es *Három dal Ady Endre verseire* énekhangra és zongorára. Susteck/2013: 134–133.

Szabó Ferenc zeneszerzői és zeneakadémiai oktató tevékenységéről viszonylag kevés hiteles forrásanyag található. A Zeneakadémia 100 éves jubileuma alkalmából közreadott kötetben publikált Pernye tanulmány Szabó Ferenc egykori tanítványainak személyes emlékeit idézi.²² Az emlékezők Borgulya András és Láng István zeneszerzők voltak, akik a két utolsó akadémiai évükben Viski Jánostól kerültek át Szabó osztályába.²³ Szabó Ferenc politikai múltja elválaszthatatlan volt szakmai tevékenységétől, amelyről azonban diákjai abban az időben még egymás közötti beszélgetésekben sem mondhattak őszinte véleményt. Láng István két évtized múltán a következőket mondta Pernyének:

Az órán sohasem politizált, sem a napi, sem az általánosabb politika síkján. Ha nem is mondta ki, de alapelve nyilvánvalóan az volt, hogy úgy kell tanítani, hogy a növendék ne vegye észre, hogy a tanár politizál. Egyetlen, kifejezetten politizáló mondatára emlékszem: „1956 arra volt jó, hogy egy csomó ember levegye az álarcát.”²⁴

Szabó Ferenc tanításával kapcsolatosan Borgulya és Láng alapvetően pozitív emlékeket idéz fel. Hogy ez mennyire volt őszinte vélemény, vagy tisztelettudó tanítványi megnyilatkozás, azt ma már nehéz megítélni. Néhány gondolatukat azonban érdemes idéznünk.

A zeneszerzés-tanítást illetően:

Sohasem a forma elkészítése a fontos, hanem az anyag megoldása. Az anyag a perdöntő. Mert az egyes zenei elemek alkalmasak ugyan valamire, de nem mindegyik mindenre. A visszatérés maga az érdekes és a visszatérés hogyanja.²⁵

A javítandó anyaggal kapcsolatban Láng elmondja:

Sohasem tartott előadást, sohasem pedagogizált, hanem elmondta a véleményét, megpróbálta a zenéről alkotott véleményét szavakkal körülírni.²⁶

Borgulya az elkészült darabok javításaival kapcsolatban a következőképpen vélekedik:

²² Pernye András: „Szabó Ferenc.” In: Ujfalussy József (szerk.) *A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola 100 éve. Dokumentumok, tanulmányok, emlékezések.* (Budapest: Zeneműkiadó, 1977.) 209–221.

²³ A Zeneakadémia 1957–58. évi Évkönyvének adatai alapján 1958-ban Szabó Ferenc növendékeként szerzett zeneszerzői diplomát Borgulya András és Láng István.

²⁴ Pernye András: Szabó Ferenc, i.m., 215.

²⁵ I.m., 215–216.

²⁶ I.m., 216.

Mindig beleilleszkedett abba a stílusba, amelyben a kompozíció volt, tanácsait, észrevételeit, csakis ezen belül tette meg. Akkoriban a Főiskolán a Szabó-növendékek írták a legmodernebb zenét. Amikor egyik művet megmutattam neki, ezt mondta: „Nekem is eszembe jutnak ilyenféle modern dolgok, csak nem írom le.”²⁷

Láng, Szabó hangszerelés tanításában konzervatív benyomásait említi:

Rimszkij-Korszakov könyvét tanította és általában a biztonsági hangszerelést.²⁸

Szabó zeneszerzés tanításával kapcsolatban Láng még megemlíti:

Sok helyről szedte össze tudását, tanult Weinernél, Siklósnál, és Kodálynál. Egyik tanártól vándorolt a másikig. Az volt a véleménye, hogy a zene sokkal több oldalú dolog annál, hogysem egyetlen ember mindent tudhasson. Mindig biztatott bennünket, hogy menjünk csak körbe és mindenből szedjük ki azt, ami számunkra fontos lehet. [...] sohasem ellenezte, ha egy növendéke átiratkozott másik tanárhoz. Teljesen távol állottak tőle az ilyenfajta hiúsági kérdések.²⁹

Láng utóbbi mondatai azonban ellentmondásosak, ugyanis Szabó tanártársaival kapcsolatos szakmai féltékenysége közismert volt. A zeneszerző tanárok közül főleg Viski Jánoshoz³⁰ fűződő viszonyában volt érzékelhető feszültség. Viski kiválóan felkészült szakember volt. Magas követelményeket állított tanítványai elé, elvárta a napi rendszerességű, folyamatos komponálást. A zeneszerzés tanszéken az ötvenes években elsősorban Viskinek volt köszönhető, hogy a hallgatók létszáma kiemelkedően magas volt. A Zeneakadémiai évkönyvek adatai szerint 1954-ben 35 fő, 1955-ben 39 fő, 1956-ban 43 fő volt (közülük azonban a forradalom után sokan külföldre távoztak), de 1957-ben még így is 27 fő tanult a tanszakon. Zeneszerzés főtárgyat ebben az időszakban négy tanár tanított.³¹

1958-ban, Szathmáry Zsigmond első zeneakadémiai évében 22 zeneszerző hallgatója volt a tanszéknek, közülük 7 fő volt Viski tanítvány. Az évkönyvek adatai szerint hasonlóan magas létszámban tanultak Viskinél a korábbi években is, megbecsült és népszerű tanár volt.

²⁷ I.m., 217.

²⁸ I.m., 218.

²⁹ I.m., 220.

³⁰ Viski János (1906–1961) zeneszerző, tanár. Kodály tanítványa a Zeneakadémián, 1940-től a Nemzeti Zenede, 1942-től haláláig a Zeneművészeti Főiskola zeneszerzés tanára.

³¹ A Zeneakadémia évkönyveinek adatai szerint Szabó Ferenc 1945–1967, Viski János 1942–1961, Szervánszky Endre 1947–1977 és Farkas Ferenc 1949–1975 között tanított zeneszerzést.

Szabó Ferenc nyilvánvalóan azt is érzekelte, hogy tanártársának fontos bemutatói és jelentős sikerei vannak Németországban, amit ő valószínűleg másképp értékelt.³²

Szabó Ferenc diákjaival általában megengedő volt. Ez vonatkozott a szabad kompozíciók elkészítési ütemezésére és módjára, valamint a napi munkájuk, gyakorlásuk tervezésére és beosztására is. Tanítványai – stílusát, elvárásait ismerve – hamar megtapasztalták, milyen határok között tartja elfogadhatónak szabad kompozícióikat. Tanszékvezetőként, majd igazgatóként azonban gyakran élt kritikával tanártársai növendékeinek munkáival szemben. Erről Eötvös Péter, Viski János növendéke számol be a 2015-ben megjelent interjúkötetében.³³ Amikor Eötvös az 1960. decemberi zeneszerzés vizsgáján bemutatta egyik modern hangvételű kompozícióját, Szabó Ferenc magához hívatta Viskit, és erősen megbírálta tanítási elképzeléseit és módszereit.

Mindebből, s a Szathmáry által elmondottakból is arra következtethetünk, hogy Szathmáry Zsigmond Szabó Ferencel töltött tanulmányi időszaka nem lehetett könnyű. Azt már korábban megjegyeztük, hogy Szabó a fiatalokkal toleránsnak tűnt, de az ötvenes és hatvanas évek fordulóján egy hívő orgonista fiatalnak bizonyára óvatosan kellett viselkednie vele. Tényként kezelhetjük, hogy a Szabó zeneszerzésosztályában szerzett ismeretek nem értek fel a Gergely Ferentől orgonistaként megszerzett tudással. Bár Szabó Ferenc fiatal, tehetséges tanársegédje, Vincze Imre aktívan részt vett közös hallgatóik fejlesztésében, de neki ekkor még nem volt kellő zeneszerzés-tanári tapasztalata.³⁴

Szabó Ferenc nemigen tudta, de a korszak kultúrpolitikája miatt vélhetően nem is akarta követni a változásokat, így tanítványai csak azt ismerhették meg a világból, amit zenész baráti közegekben egymástól tanultak. Ennek egyik példájáról Eötvös Péter így számol be:

³² Viski zeneszerzői munkássága és annak elismertsége jelentős volt. Hegedűversenye (1947), majd Zongoraversenye (1953) külföldön is sikereket ért el. Gordonkaversenyét (1955) 1957 áprilisában Berlinben, majd 1958 márciusában Drezdában és Weimarban is bemutatták a szerző jelenlétében. A versenymű szólistája mindhárom alkalommal Banda Ede volt. ld. A Zeneakadémia Évkönyve. 1956/57: 11., 1957/58: 10., 12.

³³ Eötvös Péter–Pedro Amaral: *Parlando – Rubato. Beszélgetések, monológok és egyéb kitérők*. Ford.: Jancsó Júlia (Budapest: Rózsavölgyi és társa, 2015.) 215–221. Viski és Eötvös 1958-ban kezdték meg közös zeneszerzés-főtárgyi munkájukat. Viski megmutatott tanítványának olyan műveket is, amelyeket az akkori kultúrpolitika igyekezett elszigetelni a közönségtől. Eötvös így megismerkedett Anton Webern műveivel, melynek hatására a nyugati modernizmus felé fordult, majd ebben a szellemben kezdett el komponálni. Az akkori szovjet-típusú, mereven ideologikus művészeti életben azonban idegennek és ellenségesnek számított a nyugati stílus. Ennek mélyén vélhetően még a zsdanovi művészetpolitikai elvek hatása fedezhető fel: a közérthetőségre való törekvés, a klasszikus és nemzeti hagyományokon alapuló szocialista realista alkotások eszménye.

³⁴ Vincze Imre (1926–1969) zeneszerző, tanár. Szabó Ferenc tanítványa, majd tanársegédje, később utóda a zeneszerzés tanszéken. Rövid élete alatt gazdag zeneszerzői életművet alkotott (szimfóniák, vonósnégyesek, szonáták), és népszerű filmzeneszerző is volt.

Abban az időben (1959) Maros Rudolf rendszeresen kijárt Darmstadtba, s rengeteg felvételt hozott haza. Elhívott magához, mint ahogy elhívott Viski János is, hogy meghallgassuk, megbeszéljük a műveket.³⁵

Szathmáry baráti köréhez tartozott Keuler Jenő zeneszerző évfolyamtársa, Farkas Ferenc növendéke, aki az önképzésnek egy sajátos formájáról így nyilatkozott:

Zeneakadémiai éveimben sokat tanultam diáktársaimtól is. A hivatalos tananyag voltaképpen a középfokú stúdiumok feladatait ismételte meg, de saját szervezésű önképzőkörünkben, amennyire lehetett, tágítottuk szakmai látókörünket. „Tiltott gyümölcsöket” izlelgettünk, „gyanús” technikai megoldásokkal kísérleteztünk.³⁶

Ezekon a szakmai-baráti összejöveteleken aktívan részt vett Szathmáry Zsigmond is.

2.3. Tanulmányok Bécsben és Frankfurtban (1963–1966)

Az 1963-as év jelentős változásokat hozott Szathmáry Zsigmond életében. Ennek az évnek tavaszán szerezte meg orgonaművészi diplomáját a budapesti Zeneakadémián, azonban zeneszerzői tanulmányait még nem fejezte be. Ezt a következő akadémiai évre tervezte. Ugyanakkor világossá vált számára, hogy a végzettségével megpályázható állások és lehetőségek nem kedvezőek Magyarországon. Ennek elsősorban az volt az oka, hogy az akkori politikai rendszer nem támogatta az orgonisták elhelyezkedését, egyházi munkáját.

1963-ban Gentben (Belgium) hirdettek egy nemzetközi orgona- és zeneszerzésversenyt, amelyre több magyar orgonista is jelentkezett: Berényi István, Kasznár József, Lehotka Gábor és Szathmáry Zsigmond. Abban bíztak, hogy sikeres szereplés esetén nemzetközi ismertséget szerezhetnek. Az orgonaverseny anyaga az akadémiai szintnek megfelelő, különböző stíluskorszakokból választható kompozíciókból állt, emellett egy, a jelentkező által komponált orgonaművet kellett beküldeni. Szathmáry beszámolója szerint

³⁵ Váczi Tamás: „Beszélgetés Eötvös Péterrel az elektronikus zenéről.” *Muzsika* 29.évf./12. (1986. december): 29.

³⁶ Keuler Jenő (*1936) nyilatkozata a Napút kulturális folyóiratnak. *Napút* 7.évf./10. 2005. 72–73. http://www.naputonline.hu/naput-kiadvanyok-arhiv/naput_2005/2005_10/tartalom.html (Utolsó megtekintés dátuma: 2021.08.22.)

az első és második fordulót függöny mögött rendezték, így a zsűri nem láthatta a versenyzőket. A magyar résztvevők közül egyedül Szathmáry jutott a döntőbe, azonban helyezést nem sikerült elérnie. A versenyszabályok szerint a saját kompozíciót csak a helyezettek mutathatták be, így műve akkor nem került bemutatásra.³⁷ Az orgonaversenyre való jelentkezés itthoni támogatottságáról Szathmáry megjegyzi, hogy „hivatalos kiutazási engedélyt és vízumot csak egy orgonista kaphatott”, de végül – nagy nehézségek árán – a többieknek is sikerült elintézniük, hogy egyéni kiutazási engedélyt kapjanak.³⁸ Bár a verseny nem hozta meg Szathmáry számára a remélt eredményt, ez nem keserítette el. A külföldi tapasztalatszerzés azonban választás elé állította.

Mérlegelve lehetőségeit úgy döntött, nem tér haza Magyarországra. Utazását hazafelé Bécsben megszakította, így „disszidenssé vált.”³⁹ Szükségét érezte, hogy orgonistaként és zeneszerzőként is tovább folytassa tanulmányait. Olyan lehetőségeket akart találni, amelyekkel továbbfejlődhet, s amelyeknek eredményeként idővel megfelelő álláshoz és megélhetéshez juthat. Bízott tehetségében és volt annyira bátor, hogy legyőzte az ismeretlentől való félelmét.

Szathmáry Bécsben véletlenül találkozott egykori zeneakadémiai diáktársával Stefan Klindával,⁴⁰ aki korábban Alois Forer⁴¹ tanítványa volt a bécsi Zeneakadémián. Szathmáry Klinda ajánlásával felkereste Forer professzort, aki meghallgatta játékát, és felajánlotta, hogy felveszi osztályába. A tandíj összege ezer schilling volt, amit Forer kölcsönzött Szathmárynak. A közös munkában azonban Szathmáry szakmai elvárásai nem teljesültek, megélhetési lehetőségei sem voltak megfelelőek, így fél év után abbahagyta bécsi tanulmányait. A kölcsönt egy bécsi énektanár magánóráin való korrepetitori közreműködésének fizetségéből tudta visszafizetni.⁴²

1964-ben Szathmáry Németországba ment, ahol a bevándorlási szándékkal érkezőknek másfél hónapig táborba kellett vonulniuk. A táborból egy gyárba jártak ki dolgozni, ahol gyerekjátékok összerakását végezték.⁴³ Innen írt levelet Olivier Messiaennak és Helmut Walchának továbbtanulási szándékáról, amelyre egyiküktől sem kapott választ. A harmadik levelet a darmstadti Internationale Ferienkurse für Neue Musik

³⁷ Szathmáry Zsigmond az *Öt tétel orgonára és kamarazeneekarra* (1963) című darabját küldte el Gentbe.

³⁸ A támogatott versenyző Lehotka Gábor volt. Interjú/3.

³⁹ Interjú/3.

⁴⁰ Stefan Klinda (1930–2020) orgonaművész, 1972-től 1999-ig orgonaprofesszor Salzburgban.

⁴¹ Alois Forer (1909–2001) osztrák orgonaművész, a bécsi Zeneakadémia professzora.

⁴² Interjú/3.

⁴³ Interjú/3.

szervezőbizottságának írta, ösztöndíjat kérve az az évi kurzuson való részvételhez. E levélre gyors és pozitív válasz érkezett, így megszabadulhatott a játékgyári szalagmunkától. A darmstadti tapasztalatok Szathmáry számára orgonaművészként és zeneszerzőként is sorsfordítónak bizonyultak, erről részletesebben számolok be a 2.4. fejezetben.

Szathmáry 1964-ben Darmstadtból Frankfurtba ment, ahol meghallgatást kért Helmut Walchától, az ottani Zeneművészeti Főiskola orgonaprofesszorától⁴⁴. Walcha otthonában fogadta Szathmáryt, aki bemutatta programját a professzor házi orgonáján. Walcha kétéves koncert-szólista ösztöndíjat ajánlott fel neki, amit örömmel elfogadott.

Helmut Walcha korának egyik legjelentősebb orgonaművésze és orgonatanára volt. Művészetét lemezfelvételei révén az egész világon megismerték, és szakmai körökben is elismerték. Szathmáry mellett Walcha orgonaosztályában 12 amerikai és 2 német hallgató tanult.⁴⁵ Walcha munkásságának középpontjában a német barokk előadói stílus, legfőképpen J. S. Bach billentyűs műveinek előadása állt. Walcha tudatos és módszeres munkával Bach teljes billentyűs életművét birtokba vette, megszólaltatta koncerten és lemezre is vette, beleértve a hegedű- és viola da gamba-szonáták csembalószólamát is.⁴⁶ Ez a teljesítmény különösen elismerésre méltó annak fényében, hogy Walcha 19 éves kora óta világtalan volt.

Walcha orgonajátékának értékeiről Szathmáry már a budapesti akadémiai időszakban értesült, így nagy izgalommal várta a közös munkát. Arra készült, hogy minél jobban elsajátítsa Walcha Bach-interpretációjának eszközeit, a művek megközelítési, tanulási és előadási gyakorlatát, valamint, hogy megismerje Walcha tanítási módszerét.⁴⁷

Walchának határozott elvei és elképzelései voltak a helyes Bach-játékról. Tökéletesen ismerte Bach billentyűs műveinek Peters-féle kiadását. Ha egy tanítvány például Bach valamelyik orgonaművét tanulta, akkor átadta neki a darabról szóló jegyzeteit és a saját kottáját, melyeket a tanítványnak le kellett másolnia, jelzésekkel és regisztrációval együtt. Ezután a feldolgozásban Walcha instrukciói és előjátzásai alapján pontosan kellett követni játékmódját, melyet szigorúan betartatott. Walcha megkövetelte a zenei szöveg

⁴⁴ Helmut Walcha (1907–1991) német orgonaművész, tanár. Günther Raminnál (1898–1956) tanult Lipszében, majd Majna-Frankfurtban lett templomi orgonista, 1938-tól 1981-ig pedig a Frankfurter Zeneművészeti Főiskola tanára.

⁴⁵ Interjú/2.

⁴⁶ Helmut Walcha két alkalommal rögzítette Bach billentyűs műveinek teljes sorozatát. Az elsőt 1947-től 1952-ig, az akkor rendelkezésre álló mono technikával, majd 1956-tól 1971-ig sztereóban ismételte meg a felvételeket.

⁴⁷ Interjú/2.

pontos olvasását, nem tűrte a kottaképtől való eltérést.⁴⁸ Ugyanakkor nem volt előre kidolgozott tanítási módszere, de rendkívül koncentráltan hallgatta tanítványai órai játékát. Bár nem látta, hogy az orgonista milyen mozdulattal játszik, a zenei folyamatok megvalósulásán keresztül mégis érzékelt a tanítvány manuál- és pedáljátékában előforduló problémákat. A hibákat azonnal javította. Szathmáry szerint Walcha hihetetlenül precíz volt a tanításban. Gyakori koncertturnéi ellenére alig mondott le órákat. Szathmáry mindazonáltal mechanikusnak érezte Walcha tanítását, ami nem adott számára követendő mintát.⁴⁹

Walcha csak Bach orgonaműveit tanította, más szerzők műveivel nem foglalkozott sem előadóművészként, sem tanárként. Ennek oka vélhetően vakságával függött össze, ugyanis egyedülálló Bach-interpretációs teljesítménye mellett már nem volt lehetősége arra, hogy romantikus, vagy 20. századi zeneszerzők alkotásaival is behatóan foglalkozzon. Szathmáry megemlíti, hogy a romantikus szerzők műveit két szemeszteren át Walcha helyett egyik tanársegédje tanította.⁵⁰

Walcha úgy gyakorolt, hogy egy segítő munkatárs vagy tanítvány előjátszott neki egy szólamot, az adott kompozíció egy néhány ütemes egységét, melyet rögtön memorizált: a bemutatott szólamot visszaénekelte, majd orgonán eljátszotta. Ezek után ugyanannak a részletnek egy másik szólama következett, amit a memorizálás után összedolgozott a már megtanult részlettel. Így tovább haladva egészen aprólékos módon, egyre nagyobb egységek memorizálásával jutott el a teljes darab megtanulásáig.⁵¹ Szathmáry megemlíti, hogy Walcha gyakran gyakorolt együtt feleségével is, aki hegedűs volt, így a szólamok melodikus megformálását érzékenyen tudta közvetíteni férjének.⁵²

Szathmáry szerint Walcha nagyon szépen és tagoltan énekelt. Szólamonkénti tanulási módszere sajátos értelmezést és világos artikulációt eredményezett a polifón művekben, mely flexibilissé tette orgonajátékát. Mindezt következetesen alkalmazva regisztrációi is nagy tisztasággal és vitalitással születtek meg. Ez a sajátos, számára szükséges tanulási módszer tanítványaira is hatott, a darabok tudatos elsajátítását erősítette.⁵³

⁴⁸ Paul Jordan: „In celebration of the 100th birthday, Oktober 27, of Helmut Walcha: Artist-Teacher.” *The Diapason* (2007.09.12.): 28–29.

⁴⁹ Interjú/2.

⁵⁰ Interjú/2.

⁵¹ Jordan, „In celebration of the 100th birthday, Oktober 27, of Helmut Walcha: Artist-Teacher.”, i.m., 28.

⁵² Interjú/2.

⁵³ Interjú/2.

Walcha heti rendszerességgel előadásokat is tartott Bach műveiről a frankfurti főiskolán. A művek bemutatása után részletes elemzés következett, majd a program zárásaként Walcha még egyszer eljátszotta az előadás teljes anyagát. Az előadássorozatról Szathmáry elismerően nyilatkozott. Walcha Bach-előadásait, előadói tapasztalatait könyvformában is összegezte.⁵⁴

2.4. Darmstadt

Szathmáry Zsigmond művészetének alakulásában a darmstadti nyári zenei kurzusoknak kiemelkedő jelentősége volt.

Az Internationale Ferienkurse für Neue Musik az 1950-es és 1960-as években az avantgárd zenei irányzatok és művelőik kiemelt találkozási helye volt. A zeneszerző-tanárok irányításával működő kurzusok létrehozását Wolfgang Steinecke (1910–1961) német zenetudós kezdeményezte 1946-ban, melyeket kezdetben német fiataloknak, majd fokozatosan – az egyre szélesedő nemzetközi kapcsolatrendszerének köszönhetően – külföldieknek is meghirdetett. Egyfajta zenei „Bauhaus”-t kívánt megteremteni, amelyben a nemzetiszocialista diktatúra idején tiltott zenék és irányzatok újra teret nyerhetnek.⁵⁵ A kurzusokat 1970-ig évente, azt követően két évente rendezték meg, amelyek egyaránt szóltak zeneszerzőknek és előadóknak, valamint számos új mű bemutatójának is otthont adott a rendezvényesorozat.

Az első években tanított, illetve előadott Darmstadtban többek között René Leibowitz (1913–1972), Edgard Varèse (1883–1965), Theodor W. Adorno (1903–1969) és Olivier Messiaen (1908–1992). A kurzusok programjában az 1950-es évek elejétől az avantgárd zeneszerzők legfiatalabb nemzedéke jutott vezető szerephez, például Karlheinz Stockhausen (1928–2007) és Pierre Boulez (1925–2016). Darmstadt ekképp a legújabb zeneszerzői ötletek és technikák bemutatóhelye is lett, ahol a szerzők egymás kritikusai is voltak, s ahol a műhelybeszélgetések orientáló jellegűekké váltak a résztvevők számára. A darmstadti kör zeneszerzői és zenetudós-kritikusai az 1958-tól megjelenő *Darmstädter Beiträge zur Neuen Musik* című folyóiratban is publikálták nézeteiket.

⁵⁴ Helmut Walcha: „Die Wunder der Polyphonie.” In: Müller-Marein–J-Reinhardt, H. (szerk.): *Das musikalische Selbstporträt*, Hbg 1963.

⁵⁵ Richard Steinitz: *Ligeti György. A képzelet zenéje*. Ford.: Péteri Judit. (Budapest: Editio Musica Budapest, 2016.) 69. (a továbbiakban: Steinitz/2016)

A magyarok közül az 50-es és a 60-as években kevesen jutottak el Darmstadtba.⁵⁶ Közülük is csak néhányan kapcsolódtak be az igazi alkotó műhelymunkába, ami Darmstadt lényege volt, hiszen a fesztiválkoncertek csak e tevékenység eredményeit kívánták bemutatni. A kurzusra történő kiutazás feltételeit nehezen megteremtve, de el tudott utazni Maros Rudolf (1959, 1960, 1961),⁵⁷ Soproni József (1962) és Láng István (1963) is. Véleményük az ott hallottakról változó volt: Maros elismerően, Soproni elítélően nyilatkozott darmstadti tapasztalatairól.⁵⁸ A külföldön élő magyarok, mint például Ligeti György (1923–2006) vagy Erőd Iván (1936–2019) természetesen jóval könnyebben eljuthattak ezekre a szakmai találkozókra. Közülük a legaktívabban Ligeti kapcsolódott be a műhelymunkába és a tanításba: 1957-ben vett részt először a nyári kurzuson, majd 1959-től 1970-ig rendszeresen tanított és előadott.

Várnai Péter 1959-ben így számolt be a nyári kurzusokról a Muzsika hasábjain:

Darmstadt ma olyan jellegű fogalom a világ zenei életében, mint valamikor Mannheim vagy Bayreuth volt. Itt találkozik minden nyáron az avantgarde zenészvilága, ide zarándokolnak a fiatalok, itt kerülnek bemutatásra a legújabb alkotások. Délelőtt és koradélután szemináriumok, kompozíciós stúdiók, délután plenáris előadások, este pedig hangversenyek és operaelőadások [...] A szemináriumokat az avantgarde legjelesebb tagjai, zeneszerzők, előadóművészek és elméleti szakemberek: Luigi Nono, Karlheinz Stockhausen, Henri Pousseur, Wolfgang Fortner tartották.⁵⁹

Magyarországon ez volt az első beszámoló, mely a darmstadti kurzusokról tudósított.⁶⁰ A darmstadti nyári kurzusokat azért is hasonlíthatta joggal Várnai az egykori mannheimi zeneszerző-iskolához, mert Darmstadtban is kiváló előadóművészek tolmácsolták a

⁵⁶ „Habár 1957-től egyre több magyar érkezett a városba, többségük – mint például Ligeti György, Erőd Iván, Halász Kálmán, Losonczy Andor – disszidens volt. Ma már meglehetősen nehéz megállapítani, hogy rajtuk kívül pontosan hányan látogattak ide Magyarországról, mivel több olyan zenész jelentkezését is elfogadták (s a darmstadti Archivum ennek adatait őrzi), aki végül nem kapott útlevelet, s ezért utazását le kellett mondania.” Dalos Anna: „A partvonalon kívül. A darmstadti új zenei kurzusok magyarországi recepciójáról (1957–1967)” *Muzsika* 50.évf./1. (2007. január): 16-20.

⁵⁷ Papp Márta: „Maros Rudolf.” In.: *Nagy elődök*. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem honlapja. https://lfze.hu/lexikon_nagy_elodok/maros-rudolf-1775 (Utolsó megtekintés ideje: 2021.08.30.)

⁵⁸ Soproni nyilatkozata: „rengeteg darabot hallottam, és kiábrándítóbbnál kiábrándítóbbak voltak. [...] Szedett-vedett társaság fordult meg akkor Darmstadtban. Kevés volt a komoly szakember. Fiatal emberek, akik elkezdnek komponálni, ellenőrizhetetlen technikával – mert tulajdonképpen ellenőrizhetetlen ez a technika – biztos, hogy gyorsan tudnak látványos eredményeket elérni. De az is biztos, hogy hamarosan kiderül, e mögött a látványosság mögött gyakorta semmi nincs.” l.h., 16.

⁵⁹ Várnai Péter: „Modern muzsika Darmstadtban.” *Muzsika* 2.évf/12. (1959. december): 32.

⁶⁰ Dalos, A partvonalon kívül, i.m., 16.

bemutatásra kerülő új műveket, akik maguk is komponáltak, és egyidejűleg új hangszeres lehetőségek kipróbálására ösztönözték útkereső zeneszerző társaikat.⁶¹ Darmstadt így az ötvenes évek végére a modern zene egyik fő központjává vált.

2013-ban Szathmáry Zsigmond így nyilatkozott a darmstadti kurzusoknak a saját pályáján betöltött jelentőségéről: „hirtelen beleszippantottam az új zene levegőjébe, amely Magyarországon akkoriban teljesen ismeretlen volt.”⁶² Darmstadtban minden újdonságként hatott rá, s bátran belevetette magát a közös munkába. A szerencse sem kerülte el, mert mindjárt a programsorozat elején találkozhatott Ligeti Györggyel, aki előadója volt a nyári kurzusnak, s éppen legújabb orgonadarabját, a *Voluminát* (1961–62) elemezte.⁶³ Szathmáry így emlékszik vissza az orgonaművel való első találkozására:

Emlékszem, a legelső szemináriumon, amire bementem, Ligeti magyarázta *Volumina* című orgonadarabját. Én csak bámultam a kottát, hallgattam a bejátszásokat szalagról,⁶⁴ és azt mondtam magamnak: nekem is ilyesmit kell csinálnom! Rögtön kértem tőle egy kottát, és ő attól kezdve nagyon kedvesen támogatott.⁶⁵

Szathmáry egyik beszélgetésünk alkalmával visszaidézte a *Voluminával* való első találkozásának élményét: minden, amit a kottában látott és a szalagról hallott, újdonságként hatott rá. „Az első meghallgatáskor a nagy egész ragadott meg, majd Ligeti elemző magyarázatai után az apróbb részletek is megvilágosodtak előttem” – mondta. Először az a kérdés foglalkoztatta, hogy a grafikus kottakép hogyan képes ábrázolni a megszólaló hangokat és a zenei folyamatot. A kérdésben természetesen az is benne volt, hogy az adott kottakép mennyire ad pontos információt a játékos számára az elérendő hangzások megvalósításához, és az mennyire felel meg a zeneszerzői szándéknak. A második kérdése pedig arra vonatkozott, hogy az orgona mennyire képes alkalmazkodni az új hangzási

⁶¹ A korai időszak legjelentősebb előadóművészei: Heinz Holliger (*1933), Severino Gazzeloni (1919–1992), Vinko Globokar (*1934), Aloys Kontarsky (1931–2017), Alfons Kontarsky (1932–2010). Zeneszerzők: Karlheinz Stockhausen, Pierre Boulez, Luigi Nono (1924–1990), Maurizio Kagel (1931–2008), Henry Pousseur (1929–2009), Ligeti György, Wolfgang Fortner (1907–1987).

⁶² Fassang László: Szathmáry Zsigmond: „A szépség nem kötődik a stílushoz.” *Fidelio Kulturális Programmagazin* (2013.04.05.)

⁶³ Hans Otte (1926–2007), a Pro musica nova kortárs zenei fesztivál művészeti vezetője a Brémai Rádió zenei főszerkesztőjeként három zeneszerzőtől, Bengt Hambraeustól, Mauricio Kageltól és Ligeti Györgytől rendelt egy-egy orgonadarabot a brémai katedrális számára. A felkérésre Ligeti György *Volumina* című orgonadarabját komponálta. A bemutató körüli technikai problémák miatt a hangszalagra felvett művek ősbemutatója a Brémai Dóm helyett a Brémai Rádió koncerttermében volt, 1962 május 4-én. Steinitz/2016: 104.

⁶⁴ Ligeti az előadását Karl-Erik Welin bemutatójának felvételével illusztrálta. I. m., 106.

⁶⁵ Halász Péter: „A régi és az új zeneszerzők egyaránt élő személyiségek. Interjú Szathmáry Zsigmonddal.” *Muzsika* 36.évf./1. (1993. január): 15-19. 15.

kívánalmakhoz, illetve milyen új játéktechnikára és eszközökre van szükség a szerzői elképzelés megvalósításához.

Ligeti György 1964-ben már nemzetközi hírű zeneszerző volt, kompozíciói sikerrel szerepeltek jelentős koncerthelyszíneken, és rendszeresen tartott előadásokat a darmstadti nyári zenei kurzuson is. *Voluminája* minden tekintetben forradalmian új alkotás volt, mely tartalmi és formai szempontból is egészen új megközelítést kívánt. Fassang László a Ligeti orgonaműveivel foglalkozó doktori értekezésében így nyilatkozik:

Ligeti *Voluminája* az egész modernkori orgonatörténetet is átformáló orgonamű, [...] befogadása és megszólaltatása mind a mai napig próbára teszi a közönséget, megizzasztja az orgonistákat és nem ritkán az orgonaépítőket is.⁶⁶

Ligeti előadása után a sajátos jelrendszer fokozatosan megelevenedett Szathmáry számára, majd a zeneszerzővel való beszélgetések során sok segítséget kapott annak értelmezéséhez. A *Voluminával* kapcsolatban megbeszélésük azért is volt különösen értékes, mert Szathmáry betekintést nyerhetett a darab létrejöttének folyamatába is. Információkat kaphatott a notáció olvasási, értelmezési lehetőségeiről és szabályairól, valamint a játékra vonatkozó újszerű technikai eszközök megvalósításának kísérleteiről. Bár Darmstadtban nem szólaltatta meg a *Voluminát*, a Ligetitől hallottak inspirációt adtak számára a későbbiekben elvégzendő közös kísérleteikhez.

Darmstadtban 1964-től Ligeti mellett Mauricio Kagel (1931–2008) argentin származású zeneszerző is nagy hatást gyakorolt Szathmáryra. Kagel Ligetivel egy időben, 1957-ben került Németországba, majd csatlakozott Stockhausen kölni zeneszerzői köréhez. Darmstadtban 1958-tól mutatták be szerzeményeit, 1960-tól előadásokat is tartott, majd 1966-tól előlépett kurzusvezetőnek.⁶⁷ Mint ahogy fentebb már említettük 1961-ben Ligeti mellett Kagel is felkérést kapott Hans Ottétól az orgona legmodernebb lehetőségeit bemutató orgonamű komponálására, a Pro musica nova kortárszenei fesztiválon történő bemutatásra. Erre az alkalomra született meg első orgonadarabja, az *Improvisation ajoutée*. A mű folytonos hangszín-variációként hat, a hangszínváltoztatás új lehetőségeit alkalmazza. A

⁶⁶ Fassang László: *Lejegyzés és előadás viszonya Ligeti György orgonaműveiben*. DLA disszertáció. Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2016. (Kézirat) 28.

⁶⁷ Pétery Dóra: *Templom és színház. Mauricio Kagel orgonaművei*. DLA disszertáció, Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2018. (Kézirat) 11.

hangszín és a dinamika így önálló szerepet kap, s a regisztrátorok előadótársakká válnak. A mű meglehetősen provokatív darab, előadása még ma is megosztó lehet.

Szathmáry is egyetértett a darabot bírálókkal, bár nagyra értékelte a mű kompozíciós és hangszertechnikai újításait.⁶⁸ A kérdés az volt számára, hogy hol a határ, meddig lehet elmenni a zenei ötletek és hatások alkalmazásában. Szathmáry Kagel másik orgonadarabját, a számára elfogadhatóbb *Phantasie*-t azonban lemezre rögzítette.⁶⁹

Gerd Zacher, Karl-Erik Welin és Bengt Hambraeus orgonista-zeneszerzők is hatással voltak Szathmáryra. Mindhármuknak jelentős szerepe volt a 60-as évek elején kezdődő, majd fokozatosan kiteljesedő modern orgonajátékmód szélesebb körben való elterjesztésében. Mindnyájan befolyással voltak a darmstadti új zenei mozgalom alakulására, személyes és szakmai kapcsolatot ápoltak Ligetivel és Kagellel is. Figyelemmel kísérték egymás zeneszerzői munkásságának alakulását és az orgona játéklehetőségeivel történő kísérleteit. A kísérletek eredményeit, akár egymástól kölcsönözve is, felhasználták saját szerzői és előadói munkásságukban.

Gerd Zacher (1929–2014) német orgonista, zeneszerző, zeneesztéta a modern orgonajáték egyik meghatározó személyisége volt, és sokat tett a kortárs orgonaművek népszerűsítéséért. Ő volt az az orgonista, aki Welin 1962-es bemutatója után a *Voluminát* repertoárjában tartotta, majd az ebből nyert tapasztalatait Ligetivel megosztva készítették elő a darab 1966-os átdolgozását.⁷⁰ Ő kérte fel Ligetit az *Harmonies* (1967) és a *Coulée* (1969) című orgonaetűdök megírására is.

Karl-Erik Welin (1934–1992) svéd zongorista, orgonista és zeneszerző nevéhez fűződik az avantgárd orgonazene kezdetét jelző három úttörő zenemű 1962-es bemutatása. Kísérletei az új játéktechnikákkal nagyban segítették a *Volumina* megszületését.⁷¹ Jelen volt olyan fontosabb zenei eseményeken Donaueschingenben, Darmstadtban, Kölnben és Párizsban, ahol a szeriális, az elektronikus és az aleatorikus zene legújabb kompozícióit hallhatta. A darmstadti hatások tetten érhetők műveiben, így a clusterek felhasználásának tekintetében úttörő munkát végzett.⁷²

⁶⁸ Interjú/2.

⁶⁹ Mauricio Kagel: *Phantasie für Orgel mit Obligati* (1967), Előadó: Szathmáry Zsigmond, orgona. Kunst-Station, Edition Zeitklang, EZ-50052/2013.

⁷⁰ Ligeti annak érdekében dolgozta át a darabot, hogy minél több hangszeren legyen előadható. Steinitz/2013: 106.

⁷¹ Az 1962. május 4-i bemutató után néhány nappal Welin eljátszotta a *Voluminát* az amszterdami Westerkerkben, majd a felújított változatot is ő játszotta. I. m., 106.

⁷² Pétery, *Templom és színház*, i.m., 113–114.

Kivételes zenészegyéniesség volt a svéd-kanadai orgonista, zeneszerző, zenetudós Bengt Hambraeus (1928–2000) is, aki alapos ismeretekkel rendelkezett az orgonaépítés és annak akusztikája terén. Ő volt a harmadik zeneszerző, aki *Interferenzen* című művével résztvevője volt a fent említett brémai kortárszenei hangversenynek. 1957-ben ismerkedett meg Ligetivel, és még ugyanabban az évben annak stockholmi látogatása alkalmával konzultált a zeneszerzővel és Welinnel az orgonajáték új technikai lehetőségeiről. Beszélgetésük tapasztalatait, benyomásait nem sokkal később Ligeti a *Volumina* komponálásakor felhasználta. Fassang László és Pétery Dóra kutatásaiból tudjuk, hogy a fentebb említett brémai nagyszabású orgonahangverseny bemutatójára eredetileg Hambraeust kérték fel, aki nem tudta vállalni a koncertet, s maga helyett ajánlotta Welint, fiatalabb pályatársát. A hangverseny után Welin repertoárján tartotta ezeket a darabokat, s a modern orgonazene terjesztésében vállalt szerepét az is jelzi, hogy számos új orgonakompozíció ajánlása neki szól.

Fassang kutatásaiból tudjuk, hogy mi minden köszönhető még Welinnek. Például Ligeti *Voluminájával* kapcsolatban elmondhatjuk, hogy a Hambraeus és Welin közvetítésével megismert újszerű technikák továbbfejlesztésével az orgona hangzása életszerűségében, flexibilitásában és komplexitásában lényegesen közelebb került a zenekari hangzáshoz. Ligeti a hangszer klasszikus használatának a lerombolása után egy teljesen új orgonahangzást és orgonahasználati eszköztárat fejlesztett ki. Ezzel megteremtette az *Atmosphères*-ben létrehozott „álló-folyamatos” zenetípus orgonán való megvalósításának a lehetőségét.

Szathmáry Darmstadtból indult szakmai kapcsolatai közül a legfontosabb a Ligetivel való találkozása, amely meghatározó jelentőségű munkásságának további alakulásában. Ligeti nagy hatást gyakorolt rá nemcsak művei újszerűsége, hanem széleskörű tájékozottsága és kiváló előadói stílusa miatt is.⁷³ Ligeti és Szathmáry korábban nem ismerték egymást, azonban első beszélgetésüknél kiderült, hogy Szathmáry orgonista és zeneszerző is, így Ligeti kért Szathmárytól egy kompozíciót átnézésre.⁷⁴ Nem ismerjük Ligeti véleményét Szathmáry művéről, azt azonban tudjuk, hogy rákérdezett Szathmáry további terveire, majd kiadásai fedezésére felajánlotta neki darmstadti előadói

⁷³ Follin, Michel (dir.): György Ligeti Un Portrait. Film written by Arnaud de Mezat, Judit Kele and Michel Follin. Paris: Artline Films for Arte (1993). Megtekinthető: https://www.youtube.com/watch?v=QmbcVL_XraI

⁷⁴ Szathmáry az 1963-as genti orgona- és zeneszerzésversenyre beküldött *Öt tétel orgonára és kamarazenekarra* című kompozícióját adta át Ligetinek. Interjú/3.

honoráriumát.⁷⁵ Zeneszerzői felkészültsége és látóköre szélesítésére az új bécsi iskola szerzőivel és kompozícióival való foglalkozást tanácsolta Szathmárynak, majd az új zene területén már meglévő zeneszerzői technikák megismerését és kipróbálását. Ligeti szerint ezeket leghatékonyabban Kölnben az új zene szemináriumain, valamint a darmstadti nyári kurzusok alkalmain sajátíthatja el. Ligeti ezen kívül felajánlotta a lehetőséget az általa vezetett kurzusokon és előadásokon való aktív részvételre is. A későbbiekben Ligeti különféle munkák elvégzésére kérte fel, illetve ajánlotta Szathmáryt.

Kapcsolatunk rendszeres volt, és sokat találkoztunk. Nagy megtiszteltetés ért, amikor Ligeti felkért, készítsem el *Requiemjének* zongorakivonatát.⁷⁶ Az átíratkészítés nagy munka volt. A kéziratból ugyanakkor jól látható és érzékelhető volt munkamódszere, komponálási, hangszerelési technikája és minden, ami egy ilyen remekmű kéziratából kiolvasható. Annak is nagyon örültem, amikor beajánlott a Peters kiadónál lektori munka végzésére.⁷⁷

Ligeti felkérése új lendületet adott Szathmáry zeneszerzői tevékenységének felújításához. Megmutatta neki az 1957 után keletkezett alkotásainak egy részét, melyekből Szathmáry intenzíven szívta magába az új ismereteket, az új komponálási módok elméleti tapasztalatait. Kapcsolatukban Ligeti igazi mesterként volt jelen.⁷⁸

Ligeti elemző előadásaival párhuzamosan Szathmáry figyelemmel kísérte Henri Pousseur elektronikus zenéről szóló előadásait is.⁷⁹ Szathmáry megítélése szerint Pousseur szakmai felkészültsége kiváló volt, s az általa művelt szeriális technikát szerette volna megismerni, ezért Szathmáry 1964-ben csatlakozott a kölni új zenei kurzus munkájához, és három éven keresztül kapcsolatban állt Pousseur és Stockhausen elektronikus zeneszerzői kurzusával.⁸⁰ Ligeti tanácsait követve Szathmáry Zsigmond pótolta azokat a hiányosságokat, amelyek zeneakadémiai zeneszerzés tanulmányaiból a sajátos magyarországi elzártság miatt hiányoztak.

⁷⁵ Ligeti 1000 márka kölcsönrel segítette ki Szathmáryt, amit ő rövid időn belül vissza is fizetett.

⁷⁶ A felkérés 1965-ben volt.

⁷⁷ Interjú/3.

⁷⁸ Hasonlóan nyilatkozott Erőd Iván is, aki elmondta, hogy „sok tanácsot kaptam tőle Darmstadtban, Bécsben egyaránt. Az összes akkori nagyság közül az ő zenéje áll hozzám legközelebb.” Hollós Máté: „Amit egy alkotó megél, ott van az alkotásaiban.” Beszélgetés Erőd Iván zeneszerzővel. *Muzsika* 54.évf./1. (2011. január): 27–29.

⁷⁹ Henri Pousseur (1929–2009) belga zeneszerző, tanár, zeneteoretikus. A brüsszeli zeneakadémián tanult, az 1950-es években kapcsolatba került Stockhausennel, Berioval és Boulezzel. Kölnben és Bázelen is tanított, majd 1970-től a liège-i konzervatórium tanára volt. Henri Pousseurt Szathmáry tanaraként tiszteli. Interjú/3.

⁸⁰ Interjú/3.

Szathmáry Zsigmond a hatvanas években még négy alkalommal résztvevője, egy alkalommal előadója volt a nyári kurzusnak. Később két alkalommal, 1998-ban és 2000-ben előadó volt Darmstadtban. Szathmáry, az ifjú zeneszerző sokat profitált a darmstadti, majd kölni kurzus-tapasztalatokból, de kiváló orgonaművészként számos szerzőt ösztönzött a hangszer eddig nem ismert lehetőségeinek megismerésére, és új orgonaművek komponálására. Bár sok fiatal zeneszerző és előadóművész vélekedett hasonlóan Darmstadt jelentőségéről, a hetvenes évek közepétől a kurzus mégis veszített népszerűségéből. Ennek többféle oka is lehetett. Az egyik, hogy a tanfolyam eredetileg műhelymunka jelleggel működött. Ez a kezdeti időszakban növelte Darmstadt népszerűségét, a későbbiekben azonban a nem megfelelő tehetségű és felkészültségű zeneszerzők és előadók megjelenésével a színvonal jelentősen romlott. A másik ok a vezetőtanárok közötti konfliktusok, s ebből adódóan a különböző irányzatok képviselőinek gyakori váltakozása lehetett, amelyeknek nem volt könnyű megfelelni. Darmstadt népszerűségvesztése még azzal is magyarázható, hogy időközben több kortárszenei fesztiválközpont is létrejött és felvirágzott Európában. Így többek között Donaueschingen, Varsó, Royan, München, Metz, Graz, Zágráb, s az új helyszínek újszerű programkínálata csökkentette Darmstadt korábbi jelentőségét.

2.5. Útkeresés, egyházzenei tanulmányok, pályakezdés

2.5.1. Frankfurt és Schlüchtern (1966–1970)

A frankfurti záróvizsga-hangversenye után Szathmáry Zsigmond tanári állásra szeretett volna pályázni a frankfurti főiskolán. Erre biztatást is kapott az intézmény igazgatójától, Philipp Mohlertől (1908–1982): felmerült annak lehetősége, hogy Walcha asszisztenseként alkalmaznák. Az asszisztensi kinevezést végül nem Szathmáry kapta meg. Később kiderült, hogy a pályázatát maga Walcha sem támogatta, vélhetően Szathmáry kortárszene iránti elkötelezettsége miatt.⁸¹

Időközben Szathmáry megismerkedett a japán származású Ai Mizutával, akivel 1967-ben összeházasodtak. A gyógyszerész végzettségű Ai ebben az időszakban négyórás asszisztensi állásban dolgozott egy gyógyszertárban, valamint zenetudományi

⁸¹ Susteck/2013: 25.

tanulmányokat is folytatott a frankfurti Goethe Egyetemen. Házasságkötésüket követően Ai Szathmáry hangversenyeinek regisztrátora lett, majd 2016-ban bekövetkezett haláláig koncertjeinek szervezője is volt. Megélhetésük biztosítása érdekében Szathmáry számára egyre sürgetőbbé vált, hogy biztos kereseti lehetőséget találjon. Ezért elvállalta a frankfurti Katharina templomban Ingrid Stieber (1918–2005) beosztott kántor mellett a zenés áhítatokon való játékot, de jövedelmük kiegészítése érdekében még mosogatott is egy büfében. A templomi szolgálatban mindent elvállalt, amit lehetett: a zenés áhítatokért 100, az esküvőkért pedig 50 márkát kapott.⁸²

Szathmáry közben több német főiskolának is levelet írt állásügyben, de eredmény nélkül, ezért még azon is elgondolkodtak, hogy Amerikába költöznek. Miután Szathmáry Tennessee-be és Memphis-be is eredménytelenül pályázott tanári állásra, úgy döntöttek, hogy Németországban maradnak. A döntésben az is szerepet játszott, hogy Ai a német szellemi és kulturális környezetet sokkal vonzóbbnak tartotta, mint az amerikaiat.⁸³

Időközben megélhetési lehetőségeik jobbra fordultak, Ai egy amerikai kórházban kapott a korábnál jobban fizető állást, Szathmáry pedig új kapcsolatait felhasználva jövedelmezőbb orgonista-állást nyert el a Frankfurtban állomásozó amerikai katonák központi templomában (Central Chapel). Kis idő elteltével a házaspár ismét felmérte helyzetét, és arra a következtetésre jutott, hogy ideiglenes állásaikkal, a viszonylag kevés koncertlehetőséggel és tanári állás híján Frankfurtban nem tudják megalapozni szakmai jövőjüket és anyagi biztonságukat. Közben az is világossá vált számukra, hogy a templomi zenei szolgálathoz, orgonista-kántori állás betöltéséhez Németországban nem elég az orgonaművészi diploma: a sikeres pályázáshoz Szathmárynak egyházzenei végzettséget kell szereznie. Ennek érdekében 1968-ban elfogadták a Hessen tartománybeli Schlüchtern város ajánlatát a helyi evangélikus egyházzenei iskolában történő zongora- és orgonatanításra, megfelelő fizetéssel és szolgálati lakással. Szathmáry még elvállalta a szomszéd település, Steinau an der Straße templomának orgonista szolgálatát is.⁸⁴

Schlüchternben egyházzenei tanulmányokba is kezdetett. Lehetőséget kapott az iskola igazgatójától, az egyházzeneész és muzikológus Dr. Walter Blankenburgtól (1903–1986), hogy egyéni tanulási rendben felkészülhessen a másfél év múlva esedékes egyházzenei vizsgájára. Blankenburg ugyan még 1968-ban nyugdíjba vonult, de utódja,

⁸² Interjú/3.

⁸³ Susteck/2013: 25.

⁸⁴ Interjú/3.

Klaus Martin Ziegler változatlanul támogatta Szathmáry egyházzenei tanulmányait.⁸⁵ Szathmáry jól ismerte Zieglert, aki korábban a kasseli Szt. Márton-templom egyházzenei vezetője volt, s akivel legfőképpen a kortárs zene iránti érdeklődés kötötte össze.⁸⁶

1969-ben megszületett a házaspár egyetlen gyermeke, Anikó Katharina, aki hegedűművészként édesapja hegedős kompozícióinak és kamaraműveinek legavatottabb tolmácsolója. 1970-ben Ziegler vezetésével került sor Szathmáry egyházzenei vizsgájára, melyen az előírt egyházzenei tárgyak mellett orgona-improvizációból és karvezetésből is vizsgát kellett tennie. Szathmáry „A” kategóriás egyházzenei képesítést nyert, ami hivatalosan is feljogosította őt orgonista-kántori állás betöltésére. Szathmáry úgy nyilatkozott, hogy az egyházzenei vizsga nem jelentett különösebb nehézséget számára, hiszen kisgyermekkorától élő kapcsolat fűzte a protestáns egyházakhoz, s ezen kívül tisztában volt mind a protestáns, mind a katolikus egyházzene elméleti és gyakorlati vonatkozásaival.⁸⁷

Mint említettük, Ai Mizuta jelentős szerepet töltött be Szathmáry előadóművészi tevékenységének támogatásában. Hogy segíteni tudjon férjének, Ai sokat foglalkozott orgonazenével, énekelni is tanult. Amikor csak tehetett, hallgatta és kritikus füllel figyelte férje játékát. Mint Szathmáry elmondta, Ai-nak jó volt a stílusérzéke és hangszínhallása, amivel még a regisztráció-választásban is tudott segíteni. Elsajátította mindazokat az ismereteket az orgona szerkezetével és felépítésével kapcsolatban, amellyel zenei és technikai értelemben is tökéletes regisztrátorává vált Szathmárynak. Emellett részt vett a hangversenyek előkészítésében, valamint végezte a koncertekkel kapcsolatos adminisztratív feladatokat is. Szathmáry így fogalmazott: „Ő teremtett kapcsolatot körülöttem, tökéletes háttere volt életemnek és munkámnak!”⁸⁸ Együttműködésüknek egy sajátos példáját mutatja be az alábbi történet:

A Szathmáry házaspár olvasott egy hírt a *Frankfurter Allgemeine Zeitung*ban egy hamburgi egyházzenei állással kapcsolatosan, amelyet Gerd Zacher éppen felmondott. Rövid idő múlva Szathmáry kapott egy levelet, amelyben meghívták őt a Hamburg-Wellingsbüttel templom egyházzenei állásának próbajátékára. Szathmáry ezen nagyon

⁸⁵ Klaus Martin Ziegler (1929–1993) kóruskarnagy, orgonista, egyházzeneész. 1965-ben megalapította a Kasseli Kamarakórust, aktívan közreműködött a Donaueschingeni Fesztivál kortárszenei rendezvényeinek szervezésében. Susteck/2013: 26.

⁸⁶ Interjú/3.

⁸⁷ Interjú/3.

⁸⁸ Interjú/3.

elcsodálkozott, mert ő nem küldött pályázott Hamburgba. Aztán rögtön fény derült az igazságra, ugyanis Ai, Zsigmond tudta nélkül elküldte a pályázati anyagot Hamburgba.⁸⁹

2.5.2. Hamburg és Bréma (1970–1978)

A hamburgi pályázat kiváló lehetőségeket biztosított, és meghatározta Szathmáry egész további pályafutását. Hamburgi tevékenységének indulását Szathmáry így foglalja össze:

Amikor végeztem tanulmányaimmal, szinte véletlenszerűen kerültem Hamburg-Wellingsbüttelbe templomi orgonistának. Ez szerencsés véletlen volt, minthogy közvetlen elődöm, Gerd Zacher az új orgonazene egyik fontos képviselője volt. Személyesen nem ismertem, de tudtam, hogy ilyesmit csinál, és utána sem volt különösebb kapcsolatom vele. Mindenesetre ez az utódlás azt jelentette számomra, hogy nem kellett harcolnom, hogy új zenét játszhassak. A templomokban különben nem megy olyan egyszerűen, hogy a gyülekezet vagy a lelkészek megengedjenek vagy eltűrjenek ilyesmit.⁹⁰

Zacher – mint már említettük – a kortárs orgonazene legjelentősebb előadói közé tartozott, számos művet komponáltak számára.⁹¹ Mivel ő a kortárs zenét a templomi gyakorlatba is bevezette Hamburgban, úgy tűnt, hogy az állás tökéletesen megfelel Szathmárynak. Az is előnyös volt számára, hogy közvetlen egyházi felettese, Dr. Martin Hoberg elkötelezett híve volt az új zenének, és elősegítette a kortárs zene templomi megszólaltatására vonatkozó kezdeményezéseit. Hoberg lelkészi és kortárs zenét támogató tevékenységéről így ír doktori értekezésében Michaela Bräuninger:

1975-ig a wellingsbütteli plébánia élén Martin Hoberg állt. Lelkészi jubileumának 25. évfordulója alkalmából a *Hamburger Abendblatt*-ban megjelent cikk szerint: „a lelkész építőmester volt a gyülekezetében. Védnöksége alatt Wellingsbüttelben virágzott az egyházi zene. [...] Dr. Hoberg kezdeményezte egy kiváló orgona építését

⁸⁹ Susteck/2013: 26.

⁹⁰ Halász, „A régi és az új zeneszerzők egyaránt élő személyiségek”, i.m., 16.

⁹¹ Gerd Zacher többek között John Cage, Mauricio Kagel, Ligeti György és Hans Otte kompozícióit mutatta be.

Wellingsbüttelnek, amelyhez nagyon jó orgonistákat hozott Zacher és Szathmáry professzorok személyében.”⁹²

Halász Péternek adott interjújában Szathmáry elmondta, hogy az istentiszteleten kevesebb kortárszenét játszott, mert ezzel kapcsolatban az volt a felfogása, hogy új zenét az ember nem polgárpukkasztásból játszik. Ezt inkább azért teszi, mert fontosnak tartja az új zenével való találkozást, vagy szereti, vagy úgy gondolja, hogy tud vele valamit mondani. Ha azonban azt érzi, hogy a gyülekezet nem fogadja el az új zenét, akkor nem erőlteti. A hamburgiaknak egyébként megvolt a lehetősége arra, hogy havi rendszerességgel kortárszenei koncertekre járjanak.⁹³

Szathmáryék Hamburgban meglehetősen nagy szolgálati lakásba költöztek. Rendszeresen érkeztek ide fiatal zeneszerzők, akiket vendégként lakásukban szállásoltak el. Az ellátásukért cserébe a zeneszerzők feladata az volt, hogy Szathmárynak orgonadarabokat írjanak. Ily módon Szathmáry, Zacher követőjeként zeneszerzők sorát ösztönözte arra, hogy orgonazenével foglalkozzanak.⁹⁴ Közben a zeneszerzőkkel eltöltött idő, a hamburgi hangszer nyújtotta lehetőségek, a próbák között lezajló intenzív eszmecserék továbblendítették Szathmáryt kortárszenei gyakorlatában.

Hoberg lelkész 1975-ös távozása után utódja nem támogatta a modern zenei események szervezését, és csökkenteni akarta a hangversenyek számát. Szathmáry így 1977-ben elhagyta Hamburgot, és a brémai dóm orgonista-kántora lett. Brémában Szathmáry első feladata az volt, hogy megpróbálja leküzdeni a gyülekezet ellenszenvét a templomi kortárs zenei koncertekkel kapcsolatban. Az 1960-as években ugyanis a Pro musica nova fesztiválon megszólaló kortárs zene ellenállást váltott ki a brémaiak körében.⁹⁵ Pedig kiváló szerzők kompozíciói szólaltak itt meg: többek között Karlheinz Stockhausen, John Cage, Mauricio Kagel, Ligeti György és Szathmáry Zsigmond művei. Az orgonaművek a Brémai Dómban kerültek előadásra. Szathmárynak 1977–1978-ban sikerült ezt a szemléletet megváltoztatni, és a Pro musica nova fesztivál dómbeli koncertjeit a helyiekkel is

⁹² Michaela Bräuninger: *Die Kirchengemeinde Hamburg-Wellingsbüttel 1933 bis 1975*. PhD disszertáció, Hamburg: Hamburgi Egyetem, 2016. 514-515. (Az értekezés a Matthiesen Verlag kiadó gondozásában jelent meg 2019-ben.)

⁹³ Halász, „A régi és az új zeneszerzők egyaránt élő személyiségek”, i.m., 16.

⁹⁴ Szathmáry előadói tevékenységét ebben az időben egyre szélesebb körben ismerték meg, és egyre több zeneszerző komponált számára új művet, például Günter Becker (1924–2007); Berthold Paul (*1948); Ernstalbrecht Stiebler (*1934); Wittinger Róbert (*1945) Interjú/3.

⁹⁵ A Pro musica nova fesztivál a Brémai Rádió 1958 és 2001 között két évente megrendezett kortárszenei fesztiválja volt, amelyet Hans Otte alapított.

elfogadtatni. Erre így emlékszik Solf Schaefer (*1948), a *Neue Musik* szerkesztője, a darmstadti nyári kurzusok későbbi vezetője:

Szívesen emlékszem vissza Zsigmond hivatali idejére a Brémai Dómban. A hetvenes évek végén az új zene iránti lelkesedése kiegészítette a Brémai Rádió akkori sokrétű tevékenységét a Pro musica nova fesztivállal.⁹⁶

Bár Szathmáry csak egy évet töltött Brémában, később is visszajárt a városba koncertezni, és az ott kialakított személyes kapcsolatai is megmaradtak. Például Nikša Gligo (*1946) horvát zenetudós így emlékezik kapcsolatuk indulására:

Zsigmonddal való ismeretségemet a 70-es évekbeli brémai útjaimmal kötöttem össze, amikor ellátogattam a Pro musica nova fesztiválra. Zsigmondot akkor ismertem meg, amikor a dóm orgonistája volt és kortárs zenét játszott egy hangversenyen. Egy zenei biennálét vezettem ekkor Zágrábban, ahová Szathmáryt többször is meghívtam.⁹⁷

Szathmáry brémai egyházzene-vezetői munkája mellett maradt ideje a kortárs zenével, az orgonaépítéssel, valamint a hangszer megszólaltatási lehetőségeinek kísérleteivel is foglalkozni. Klaus Bernbacher (*1931) karmester, a Brémai Rádió szerkesztője így ír szakmai kapcsolatukról:

A hetvenes években ismerkedtünk meg, amikor a nagyszerű orgonista és zenész, Szathmáry Zsigmond a brémai Szent Péter dóm orgonistája volt. Az avantgárd zene híres ünnepe, a Pro musica nova a Brémai Rádió szervezésében fontos előadásokat köszönhet neki. Az új orgonazene hatalmas repertoárját birtokolja, újra és újra kiáll az új zeneszerzői megoldások mellett.⁹⁸

A fentiek alapján elmondhatjuk, hogy Szathmáry egyházzenei és kortárs zenei tevékenységének hatása napjainkig jelen van a németországi zenei életben. 2010-ben egy jeles eseményre hívták a brémai kortárs zene kedvelőit. A brémai Nova-napok keretében újra megrendezték azt a nevezetes hangversenyt, amelyet eredetileg a hatvanas években

⁹⁶ Zugschrift Solf Schaefer vom 6.4.2012. Susteck/2013: 29.

⁹⁷ Zugschrift Nikša Gligo vom 3.4.2012. I. m.

⁹⁸ Zugschrift Klaus Bernbacher vom 27.11. 2012. I. m., 30.

mutattak volna be. A hangversenyt hangfelvételtől Szathmáry Zsigmond előadásában hallhatta az érdeklődő közönség.⁹⁹

⁹⁹ A koncert plakátja a Függelék 111. oldalán található (13. kép).

3. SZATHMÁRY ZSIGMOND ORGONAREPERTOÁRJA ÉS HANGSZERES ELŐADÓMŰVÉSZETE

Az 1960-as évek németországi orgonás tapasztalatai jelentősen átalakították Szathmáry előadói elképzeléseit és gyakorlatát. Új ismereteit jól hasznosította tudásának korszerűsítésében, s ez főleg a barokk és a bécsi klasszikus zenére vonatkozott. Szathmáry felkészültsége a romantikus zene terén már ekkor kiváló volt, majd megismerve a németországi történelmi hangszereket, további ösztönözést kapott a nagy romantikus művek előadására, lemezfelvételek és zenei átiratok készítésére. Virtuozitása, érzékeny muzikalitása a romantikus orgonaművek elismert előadójává avatta őt.

Szathmáry az igazi változást a kortárs zenéhez fűződő kapcsolatában élte meg, ugyanis mindazok a hatások, amelyek Darmstadtban, majd Kölnben érték, valamint személyes kapcsolatai a modern zene képviselőivel elindították őt azon az úton, amely hamarosan a modern zene előadójának élvonalába emelte. Maga is sokat tett a zeneszerző kortársak kompozícióinak bemutatásával, valamint saját kompozíciók létrehozásával és előadásával: az új zene terjesztése érdekében végzett kreatív munkájával.

Szathmáry összegyűjtött dokumentumai alapján koncertműsorait a freiburgi időszak kezdetétől (1979) 2021-ig tekintettük át. Ezek alapján megállapítható, hogy Szathmáry előadóművészi repertoárja felöleli a zenei korszakok orgonán megszólaltatható alkotásait a legrégebbi koroktól napjainkig. A koncertprogramok rendkívül gondosan és tudatosan szerkesztettek, figyelemben tartva az adott helyszín orgonájának lehetőségeit, valamint a felkérők műsorigényét.

Az alábbiakban Szathmáry Zsigmond orgonarepertoárját és előadóművészetének jellemzőit nem előre haladóan, kronologikus rendben, hanem időben visszafelé haladva, a kortárs zene alkotásai felől indítva vizsgáljuk.

3.1. Ligeti György orgonaművei

Szathmáry kortárszenei tevékenységében jelentős helyet foglalt el a Ligeti György orgonaműveivel való foglalkozás. Ligeti négy orgonaművet komponált: a *Ricerca* (1953),

és a *Volumina* (1961–62) című kompozíciókat, valamint az *Harmonies* (1967) és a *Coulée* (1969) című etűdöket.¹

A fenti orgonaművek elsajátítása és repertoáron tartása komoly kihívást jelentett Szathmáry számára, azonban a szerzővel való közeli kapcsolata megsegítette a darabok tanulását. A művek előadásának folyamatában újabb ötletekkel gazdagították azokat.

Sokszor játszottam az összes darabot koncerteken, ahol Ligeti is jelen volt: Párizs, St. Germaine templom; Radio France, Messiaen terem; Helsinki és Hamburg. A koncertek után Ligeti mindig mondott valami fontosat a darabok játékával kapcsolatban.²

A koncertelőadásokon kívül két alkalommal lemezfelvételt is készített a darabokról. Az első hangfelvétel Hamburg-Wellingsbüttelben készült 1971-ben, amelyről még hiányzott a *Ricercare*.³ Szathmáry elmondta, hogy a felvételekre való készüléskor kihasználta annak előnyét, hogy megkapta Zacher hamburgi orgonista-kántori állását, ahol a gyakorlási és előadási körülmények ideálisak voltak. Ezzel együtt Szathmáry megismert néhány Zacher által kipróbált „orgona-átalakítási ötletet” is, amelyek inspirációt adtak további kísérleteihez, hogy az orgona megszólalása még szabadabbá, flexibilisebbé váljon.⁴ A második hangfelvétel Oltenben (Svájc) készült 1995-ben,⁵ ahol Ligeti is jelen volt mint zenei rendező, s így közreműködött a legjobb felvételek kiválasztásában.⁶

Az első Ligeti orgonamű, a *Ricercare* komponálási előzményeként megemlíthető:

1950 körül Ligeti egyre elégedetlenebb lett a bartóki nyelvezettel, és elhatározta, hogy felderíti, hogyan lehet a hangzó anyagot texturális és elvont értelemben is flexibilis organizmusként kezelni.⁷

¹ „Ligeti eredetileg négy orgonaetűdöt szeretett volna komponálni. Az egyikben, amelynek a *Zéro* címet adta volna, még tovább akart menni, mint az *Harmonies*-ban: az elszökő levegő hangzását használta volna, meghatározott hangmagasságok nélkül. A negyedik etűdben a játszóasztalnál ülő orgonista mellett egy másik előadó a hangszer belsejében a sípokat kezelte volna, a preparált zongorához hasonlóan. [...] De aztán úgy érezte, hogy már eléggé kihasználta az orgona hagyományostól eltérő lehetőségeit, és a harmadik és negyedik etűdöt soha nem írta meg.” Steinitz/2016: 154.

² Interjú/3.

³ Ligeti: *Volumina, Két etűd*. Da Camera Magna SM 93237 – LP, Hamburg-Wellingsbüttel, Lutherkirche, Németország, 1971.

⁴ Zacher által kipróbált ötletek. Steinitz/2016: 152.

⁵ Ligeti: *Ricercare, Két etűd, Volumina*: SK 62307, Sony, 1995. november 4.,5. St. Martin Kirche, Olten, Svájc, 1997.

⁶ Ligeti a kéziratban lévő jelöléseit a jobb hangzás érdekében felvétel közben is képes volt megváltoztatni.

⁷ Steinitz/2016: 45.

Időközben azonban Ligeti zenei gondolkodása is megváltozott. Ennek a törekvésének első jelentős műve a *Musica ricercata*. A 11 tételes mű két év alatt, 1951 és 1953 között készült el, inkább csak önmagának, nem előadásra szánva, kísérletképpen írta. Legfőbb célja a tömörség, a kevés eszközzel történő, ötletgazdag komponálás volt. Ezt erősíti meg Kerékfy Márton is Ligeti-kutatásaiban:

1951 októberében kezdett el dolgozni Ligeti azokon a radikálisan experimentális zongoradarabjain, amelyekben – hátat fordítva a „hivatalos stílusnak” – megpróbált „úgyszólván a semmiből”, pontosabban a zene alapelemeiből felépíteni egy új, saját zenei világot.⁸

Ebből jön létre a *Musica ricercata* utolsó tételének méltóságteljes, emelkedő és ereszkedő félhangokban kibontakozó témája, kromatikus fűgája. Ligeti e tétel anyagából készítette el Margittay Sándor orgonaművész felkérésére *Ricercare*-ját *Omaggio a Girolamo Frescobaldi* alcímmel.⁹ Mivel azonban Margittay nem játszotta a darabot, Ligeti áthúzta az ajánlást, és végül Ove Nordwallnak dedikálta művét.¹⁰ A tétel „valójában nem szeriális szerkesztésű darab. Témája Bach 548-as jegyzékszámú *tölcser* fűgájára és a *Wohltemperiertes Klavier* első kötetének (látszólag) tizenkétfokú h-moll fűgájára emlékeztet.” – írja Steinitz.¹¹ A darab bemutatását a keletkezése időszakában a szerző sem szorgalmazta.¹² A 60-as években ugyanis Ligeti ezeket a magyarországi kísérleteit „naivnak, inadekvátnak és tökéletlennek” tartotta.¹³ Később a Ligeti-összkiadás előkészítése kapcsán Szathmáry a szerzőtől kapott kéziratról másolatot készített, majd 1990-ben a freiburgi Szt. György templom orgonáján Ligetivel együtt átvették a darabot. Szathmáry a közös munkafolyamatról a következőképpen számol be:

⁸ Kerékfy Márton: *A kelet-európai népzene hatása Ligeti György zenéjére*. PhD disszertáció. Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2014. (Kézirat) 11.

⁹ A *Musica ricercata* mintája Girolamo Frescobaldi 1635-ben megjelent *Fiori musicali* című kötetében található *Messa degli Apostoli Ricercar cromatico* tétele – innen az *Omaggio a Girolamo Frescobaldi* tételcím. Steinitz/2016: 48.

¹⁰ Ove Nordwall (1938–1998) svéd zenetudós.

¹¹ Steinitz/2016: 49.

¹² 1993-ban a kaliforniai Stanford Egyetemen Ligeti jelenlétében került sor a *Ricercare* nyilvános előadására. A koncert műsorán két Ligeti orgonamű szerepelt, a *Ricercare* és az *Harmonies*. Az orgonista Kimberly Marshall volt. Fassang László: *Lejegyzés és előadás viszonya Ligeti György orgonaműveiben*. DLA disszertáció. Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2016. (Kézirat) 22.

¹³ Steinitz/2016: 49.

Ligeti elmondta nekem a pontos keletkezési dátumot. A saját példányomon 1951 szerepel, a Nordwall-féle kézirat pedig 1953. Emlékszem, hogy az egész darabot sokkal kerekrebbre akarta, sok volt benne a törésvonal. Egy helyen pedálnyelvet kért, ami nagyon ritka. Kérte, hogy írjunk még a darabhoz előadási segítséget. Miközben átvettük a darabot, Ligeti az én példányomba piros színnel jegyzetelt. Később Ligeti jelen volt a Sony felvételen, mint zenei rendező. A regisztrációt is együtt készítettük, tehát a felvételt úgymond aláírta.¹⁴

Szathmáry elmondása szerint a *Ricercare* orgonadarab kapcsán alaposan megismerte Ligeti kottajelöléseit is. Ehhez képest a *Ricercare* közös munkálatai során az eredeti – *Andante misurato, molto tranquillo e legato* – előadási jelölés 1990-ben még kiegészült a kifejezőbb *Andante misurato, molto tranquillo e sempre legatissimo - extrem ruhig* pirossal beírt jelöléssel, melynek értelmezése révén az 1995-ös Sony felvételen egy folyamatosabb, törésvonal nélküli hangzás jött létre. Szathmáry egy alkalommal a *Ricercare*-ral kapcsolatos megfigyeléséről számol be a szerzőnek: „Amikor közöltem Ligetivel, hogy korai orgonaműve a *Ricercare* a Bartók által szívesen alkalmazott aranymetszés elvét mutatja, meg volt lepődve. Nem volt tudatában ennek.”¹⁵

Mint már említettem, Ligeti második orgonaműve, a *Volumina* a Brémai Rádió zenei osztályát vezető Hans Otte felkérésére készült 1961-ben. Ligeti így nyilatkozik erről:

Leültem a Bécsi Zeneművészeti Főiskola kis mechanikus orgonájához, és hosszú órák munkájával kiötöltem azokat a különböző technikai feladatokat, amelyre az egész darab felépül. A *Volumina* megrendelés nélkül valószínűleg sohasem született volna meg.¹⁶

A felkérés után Ligeti nagy lendülettel fogott a munkához, melyet közel egy hónap alatt el is készített. Ligetit a komponáláskor nem is annyira az orgona sajátos hangzása, „mint inkább hiányosságai – tehetetlensége, merevsége, esetlensége, szögletessége –, valamint kiaknázatlan hangszínlehetőségei vonzották.”¹⁷ A darab kottaképe megmutatja, hogy Ligeti nemcsak az orgonahasználat klasszikus eszköztárát rombolta le, hanem az évszázadok során kialakult lejegyzési hagyományokkal is szakított. Elhatározta, hogy ennél a műnél grafikus

¹⁴ Interjú/3.

¹⁵ Zsigmond Szathmáry: „(M)ein Werkportrait” In: *Musik und Kirche* (2/1999): 106.

¹⁶ Eckhard Roelcke: *Találkozások Ligeti Györggyel. Beszélgetőkönyv*. Ford.: Nádori Lídia. (Budapest: Osiris Kiadó, 2005.) 143.

¹⁷ Steinitz/2016: 105.

notációt fog használni, mely teljes egészében *clusterekből* épül fel. Ligeti erről így nyilatkozott:

A *Voluminát* nem tudtam volna a hagyományos notációval lejegyezni, mert túl sok a különálló hang, és nem a pontos hangmagasságok, hanem egyedül a hangmagassági határok fontosak. Ezért csak erre a műre fejlesztettem ki ezt a notációt.¹⁸

Ez a notációtípus pontosabban informál az új orgonatechnikáról, mint a tradicionális. Az előadónak messzemenő szabadságot biztosít, mely pusztán interpretációs, és nem társszerzői. Ligeti ugyanakkor fontosnak tartja megjegyezni: „Ha több előadó is játssza a darabot, a végeredmény szinte mindig ugyanaz. Lehet egy kicsit hosszabb az előadás, de a lejegyzés és az utasítások nagyon pontosak.¹⁹ Az egyes részek tempója ugyan nincs meghatározva, de az egyes oldalaké igen, amelyek körülbelül negyvenöt másodpercig tartanak. A darab időtartama így tizenhat perc.

Szathmáry a *Volumina* előadására való felkészülésével kapcsolatban elmondja, hogy a darab speciális játéktechnikát, nagyon alapos kotta-tanulmányozást és jelentős mennyiségű nem szokványos gyakorlást igényelt, felhasználva az orgonista és zeneszerző kollégák korábbi tapasztalatait, és a szerzővel történt beszélgetések eredményeit is. „A *Volumina* játéknál nem csak az számít, amit játszik az ember, hanem az is, amit elképzelt hozzá.” – mondja Szathmáry. „Az első *clusternél* például nem csak egyszerűen lenyomja a billentyűzetet, hanem olyan kell legyen, mintha az egész lelkéből játszana. Tehát nem csak az orgona szól.”²⁰

Ligeti orgonaetűdjei az *Harmonies* és a *Coulée* Gerd Zacher felkérésére készültek 1967-ben és 1969-ben. Az első darabot Ligeti a Zacher által vezetett hamburg-wellingsbütteli orgonasorozat tízéves jubileumára komponálta. Az etűd előadása egy szabályozható szélnyomású orgonát kíván, mellyel elérhető a Ligeti által elképzelt sápadt, „tüdőbajos” hangzás.²¹ Mivel nem jut elég levegő a sípokba, a megszólalás létrehozza az úgynevezett mikrotonális hangközöket.²² Az orgonadarab komponálási előzményéről tudjuk, hogy Ligeti Zacherrel együtt kipróbálta a wellingsbütteli hangszer lehetőségeit, amelyeket a szokásostól eltérő módon és formában akart felhasználni művében. Az

¹⁸ Fassang, *Lejegyzés és előadás viszonya Ligeti György orgonaműveiben*, 37.

¹⁹ I. m., 37.

²⁰ Interjú/3.

²¹ Ligeti használta először a *tüdőbajos* kifejezést erre a megszólalásra.

²² Steinitz/2016: 152.

Harmonies bemutatásához Zacher kikapcsolta az orgonamotort, a szélladához pedig egy porszívót csatlakoztatott, hogy a Ligeti által elképzelt sápadt, furcsa hangzás létrejöhön.²³ A kívánt hangzás a regiszterhúzó lassú mozgásával érhető el, így az etűd csak mechanikus orgonán adható elő.

Zacherhez és Ligetihez hasonlóan Szathmáry is kísérletezett különféle hangzást módosító technikákkal: kiemelt néhány pedálsíp az orgonából, melyekre az előadás során nem volt szükség, így a hozzájuk tartozó pedálbillentyűk lenyomásakor nagy mennyiségű levegő távozott a rendszerből különleges hangeffektet hozva létre. A levegővesztéssel járó hanghatás elérése érdekében Szathmáry az orgona egyes szélladáinak kinyitását alkalmazta. A szélnyomás változtatására további lehetőség még az orgonamotor fordulatszámának csökkentése, ami egy speciális frekvenciaváltó segítségével érhető el.²⁴

Az *Harmonies* előadásával kapcsolatban el kell mondanunk, hogy nem egészen úgy szólal meg, mint ahogyan az a kottában le van jegyezve. Például a regisztráció, amit az asszisztens végez, teljes mértékben tetszőleges, csak annyi a megkötés, hogy a regiszterváltásoknak gyakorinak, folyamatosnak és észrevétlennek kell lennie. A játékkal kapcsolatban a szerző arra utasítja az orgonistát, hogy minden ütem eltérő hosszúságú legyen, amelytől a darab egyáltalán nem hat merevnek. A szélnyomás minimumra csökkentése miatt a sípoknak „légszomja” keletkezik, különösen akkor, amikor több regiszter van bekapcsolva, így a sípok csak ritkán szólalnak meg a leírt hangmagasságon. Ligeti megfogalmazása szerint így a harmóniak „piszkosak” és többé-kevésbé eltérnek a leírt kottaszövegtől.²⁵

Az *Harmonies* kísérteties, a normális és a rossz hangzás közötti senki földjén mozgó hangzása hátborzongatóan ködös és bizonytalan, s nem hasonlít semmilyen más orgonazenéhez, még a *Voluminához* sem.²⁶

A szélnyomás-változtatás különleges esetéről maga Ligeti számol be, amikor a Sony-féle összkidás felvételét készítették, mely szintén hatásos volt.

²³ I.m., 152.

²⁴ Szathmáry viszi magával koncertjeire speciális frekvenciaváltó szerkezetét, amelyet az orgonamotor elektronikájába építenek be.

²⁵ Steinitz/2016: 153.

²⁶ I.m., 153.

Szathmáry Zsigmond ült a hangszernél, a felesége kezelte a regiszterkapcsolókat, Marcus Herzog és (időnként) én gyengítettük az orgonát. Levettük a kiegyenlítő tartályról a (svájci precíziós) kősúlyokat, és helyettük én nehezedtem rá egész súlyommal, változtatva felsőtestem pozícióját, miközben Szathmáry játszott.²⁷

Ligeti második etűdje a *Coulée* 1969-ben keletkezett. A bemutatót Zacher játszotta Grazban a Stájer Őszi Fesztiválon.²⁸ Ez egy *virtuosissimo* etűd, mely mintha egy cseppfolyóssá vált gépet jelenítene meg. Körülbelül három és fél perces időtartamú, melyben az előadónak gimnasztikai bravúrra van szüksége a darab eljátszásához. A regisztrációt Ligeti az előadóra bízta, ugyanakkor:

kéri, hogy „éles és színes” legyen, úgy, hogy az egyes leütések az extrém gyorsaság ellenére se olvadjanak össze, hanem „egy nagyon gyors időrács” benyomását keltsék. A ritmus [...] három szinten érzékelhető: a rács gyors pulzálása, az ismétlődő ostinatók különböző összetétele (és ennél fogva különböző időtartama), valamint a lassabban, de szabálytalan időközönként bekövetkező akkordváltások révén.²⁹

A *Coulée*-ban az előadó megszokott módon használja az orgona mechanikáját. Jó előadásban azonban előáll egy sajátos illúziós jelenség, melyre Szathmáry is felhívja a figyelmet. A két kézben játszott motívumok első hangjai kissé hangsúlyosabbá válnak a többi hanghoz képest, ezáltal az ismétlődő motívumok kezdőhangjai külön folyamatként is értelmet nyernek. Ebből adódóan – a gyorsan forgó biciklikerek küllőihöz hasonló – lassuló-gyorsuló mozgást tapasztalhatunk, amelynek alapja akusztikai hatású.³⁰ Az illúzió létrejöttéhez Szathmáry sok, egymásra épülő, fokozatosan emelkedő sebességű, laza technikával megvalósított gyakorlást ajánl.

A *Coulée* egy konstrukció, nevezzük akusztikus-csalódásnak. Ez a darab lényege. Itt egyszerűen csak realizálni kell a művet. Hogy legyőzzük a kéz merevedését, sokat kell gyakorolni lassan, aztán fokozatosan növelni a sebességet. Az elején nem a sebességet kell gyakorolni! Az a fontos, hogy a kényelmetlen hangcsoportoknál se erőlködjön az

²⁷ Ligeti kísérszövege a *György Ligeti Edition* 6. CD-jéhez. Sony Classical SK 62307, 1997.

²⁸ A darab közvetlen rokonságban áll Ligeti csembalóra írt művével, a *Continuum*mal (1968).

²⁹ Steinitz/2016: 153–154.

³⁰ Interjú/3.

ember. Erővel kell játszani, rátenni-elvenni, hogy ne mindig ugyanaz a feszültség legyen.³¹

Ligeti orgonaműveinek budapesti előadásáról Malina János a következőket írja a *Muzsika* hasábjain:

Az orgonaműveknek volt a legnagyobb ritkaságértékük, ámde Szathmáry Zsigmond megrázóan szuggesztív előadásában a két orgonaetűd, az 1951-es, Frescobaldi előtt hódoló *Ricercare* és a *Volumina* elsősorban óriási, primer zenei élményt jelentett; hogy utóbbi teljes, félelmetes szépségében hangzott fel, abban Szathmáryn kívül a remekül vizsgázó Nemzeti Hangversenyteremnek és orgonájának is fontos része volt.³²

3.2. Más kortársak orgonaművei

Szathmáry Zsigmond nevéhez hozzávetőlegesen 150 orgonamű ősbemutatója fűződik. A 70-es évek elején, feltöltekezve darmstadti és kölni kortárs zenei tapasztalatokkal, áttette székhelyét Hamburgba, ahol egyházzenei állása mellett szabadon foglalkozhatott az új zene orgonás előadói feladataival.

A Wellingsbüttelben eltöltött évek alatt alakítottam ki kortárszenei repertoáromat. Ott nagyon sok modern zenét játszottam. [...] a zeneszerzőkkel való kapcsolat az egész zenei gondolkodásomat befolyásolja. Látja az ember, hogy miről gondolkozik egy-egy zeneszerző, és látja azt is, hogy mindegyik másról gondolkozik, hogy mindegyik más ötletekkel áll elő. Ez megóvjá az embert attól, hogy csak egy irányban gondolkozzék.³³

Szathmáry egyre több meghívást kapott már meglévő és jól működő fesztiválprogramokra, vagy újonnan alakuló, a kortárs zene megismerésére és terjesztésére létrejött találkozókra. A kortárszenei koncertekre való felkészülése, azok műsorának összeállítása mindig szisztematikus módon történt. A művekkel való megismerkedését nagyfokú nyitottság jellemezte, s jellemzi ma is. Ha csak tehetett, kapcsolatba lépett a zeneszerzőkkel, előjátszotta nekik a bemutatandó művet, olykor javaslatot tett bizonyos változtatásokra. A konzultáció

³¹ Interjú/3.

³² Malina János beszámolója Szathmáry Zsigmondnak a Bartók Béla Nemzeti Hangversenyteremben 2011. május 23-án elhangzott koncertjéről. *Muzsika* 54.évf./7. (2011. július): 7. 38–39.

³³ Halász Péter: „A régi és az új zeneszerzők egyaránt élő személyiségek.”, i. m.: 16.

többnyire eredményes volt, s főként a fiatalabb szerzők profitáltak sokat ezekből. A művek lejegyzésmódja, annak kidolgozottsága és értelmezése speciális feladatot adott Szathmárynak is, mint előadónak. Alkotó fantáziával megáldott muzsikusként kedveli azokat a műveket, amelyekben az előadó szabadságot élvez az interpretációban. Ez a kreatív megközelítés természetesen visszahat a régi művek előadói gyakorlatára is. A kortárs művek kiválasztásánál és koncertprogramjaiba történő beillesztésénél gyakran élt a kontrasztosság elvével: két mai mű esetén egymástól jelentősen különböző karakterű és technikájú kompozíciót illesztett egymás mellé.

Hangversenyei műsorában előszeretettel vegyítette a barokk és romantikus műveket egy-egy kortárs kompozícióval, ami a közönség modern zene iránti érdeklődésének felkeltését is szolgálta. Orgonistaként természetesen figyelemmel kellett lennie az adott hangszer lehetőségeire, ez műsorválasztását jelentősen befolyásolta.

Szathmáry kedveli a tematikus koncerteket, például a Stuttgarti Zenei Fesztiválon 2010. szeptember 16-án elhangzott programjának „Az éjszaka” címet adta.³⁴ A koncertről szóló beszámolóban Susteck megjegyzi:

Szathmáry programja művészetének minden elemét tartalmazza. [...] Ez egy éjszakai műsor, ami nem is lehetne jellemzőbb Szathmáryra: mivel ő kozmopolita és a régebbit ravaszul ötvözi a kortárs repertoárral.³⁵

1998-ban és 2000-ben Szathmáryt Solf Schaefer meghívta a darmstadti nyári zenei kurzusra előadni és hangversenyezni. „Az alkalmat ajándékként éltem meg és visszatértem a gyökereimhez” – mondja Szathmáry. Az 1998-as nyári kurzusra Kurtág György (*1926) is meghívást kapott, ami lehetőséget adott a *Játékok* 6. kötet néhány tétele Szathmáry által készített átíratának műhelymunkájára és hangversenyen történő bemutatására.³⁶ A találkozásból nagyszerű zenei együttműködés jött létre, amelyet Schaefer így méltatott:

A kurzus résztvevői, kettejük közös próbafolyamata során olyan intenzíven és példaszerűen élték át az interpretáció alkotói kiteljesedését, ahogyan arra csak ritkán

³⁴ A műsorba Vierre, Bartók, Liszt, Muszorgszkij egy-egy műve közé beillesztette Mauricio Kagel *Rossignols enrhums aus Rrrrrr ...* (8 Stücke für Orgel), Hideki Chihara (*1957) japán zeneszerző *Due stelle della sfera celeste in lontananza*; Claude Lefebvre (1931-2012) francia zeneszerző *Der Nachtbote* című kompozícióját. Susteck/2013: 76.

³⁵ I. m., 76.

³⁶ Szathmáry Zsigmond: *Kurtág György Játékok 6. kötetének válogatott átíratái. Spiele Band VI.* (Budapest: Editio Musica, Budapest. 1990-1993)

van lehetőség. Aki előadóként valaha is együtt dolgozott Kurtággal, az tudja, mennyire fárasztó vele dolgozni, ugyanakkor az ebből származó eredmény gyakran kinyilatkoztatással is felér a hallgatók számára! Ezúton is szeretnék köszönetet mondani Szathmáry Zsigmondnak a számos zenei megnyilatkozásáért, melyeket élénk tárt.³⁷

A darmstadti koncerten változatos műsort hallhatott a közönség.³⁸ A felkavaró darabok között, melyek a modern orgonajáték különböző eszközeit is megmutatták (*clusterek*, szélnyomás-változásból eredő effektek, midi-technika használata stb), Kurtág *Játékok* sorozata, miniatűrjei is szerepeltek.

Kurtág ezzel is bizonyítja, hogyan tud az ember egyszerű eszközökkel valami újat alkotni, anélkül, hogy hallhatatlan hatásokkal flörtölne, mint például Bibliai szövegeiben szereplő kis versekkel, vagy egy alázatos pillantással Olivier Messiaenre.³⁹

Szathmáry 2000-ben kurzusvezetőként és előadóként vett részt a darmstadti nyári kurzuson. Orgonakonzertje ekkor is nagy visszhangot váltott ki kritikusai és a hangverseny- látogatók körében. Megszólaltatta Toshio Hosokawa (*1955) *Sen IV* című alkotását, majd saját darabja, a *Sospiro* hangzott el.⁴⁰

Szathmáry családi és vendégtanári ismeretségei révén került kapcsolatba a japán zenekultúrával, majd vált annak elhivatott európai terjesztőjévé. 1996. március 16-án hat japán szerző ősbemutatóját játszotta a kasseli Szt. Martin templomban, a japán főkonzulátus támogatásával.⁴¹ A hangversenyről Bernd Müllmann írt beszámolót:

A japán zene egzotikus idegenség nélküli. Olyan darabok ezek, amelyeket avantgárd zenei koncertekről már ismerünk. A mindenáron való kísérletezés nélkül, egy kis romantikával, ellentétekben gazdagon az orgona plénuma és a halk gyengédség között, az orgona zajszerű hangjai és a valótlan ciripelés és csicsérgés között. Kelet-Ázsia

³⁷ *Zuschrift Solf Schaefer vom 6. 4. 2012. Susteck/2013: 95.*

³⁸ A hangversenyen elhangzott még Sály József *...ma non troppo*, Claude Lefebvre *Der Nachtbote*, Thomas Kessler *Hades* és Szathmáry *Strophen* című művei. I. m., 95.

³⁹ Klaus Trapp: „In einer Epoche der Grenzüberschreitungen.” *Darmstädter Echo*, (01.04.1998). I. m., 95.

⁴⁰ Melanie Neumann: „Orgel und Presslufthammer.” *Darmstädter Echo*. 28.7.2000. I. m., 96.

⁴¹ A hangversenyen elhangzott: Wataru Tajima: *No nuclear* (1995); Kochin Nagata: *Eurus* (1995); Yoshio Muto: *Vergänglichkeit* (1995); Hiroyuki Osawa: *Für Orgel* (1995); Hideki Chihara: „*Due stelle della sfera celeste in lontananza*” (1995); Hajime Komai: *Ju-Rei* (1995). I. m., 110.

mentalitás-világa hallható itt, az idegen nyugati zenei kultúra hangszerével, az orgonával való találkozásában. Izgalmas, lenyűgöző, megvilágosító.⁴²

1992-ben a kölni Szent Péter templomban építették fel a *modern zene orgonáját*, mely hangszer új lehetőségeket kínált az orgonisták, így Szathmáry számára is a kortárs orgonazene legújabb termésének bemutatására és CD lemez készítésére.⁴³ A 2013-ban készült felvételén egy saját kompozíción kívül megszólal Peter Bares korálfantáziája is, valamint Mauricio Kagel egy ezzel ellentétes hangvételű fantáziája, amely egy orgonista munkanapjának hétköznapi hangjaiból és zajhatásaiból építkezik. Láng István *Gestures for organ* (2011) című orgonadarabja, a Szathmárynak ajánlott virtuóz mű a korai barokk toccatákban megismert ellentétes zenei gesztusok egyesítését valósítja meg. Mesias Manguashca *Der Dom und das Meer* (2010) című darabja ötvözi az orgona és a hangszalag használatát. Az orgonát a szerző Debussy *Az elsüllyedt katedrális* című prelűdje impresszionista elképzelésének kontextusába helyezi. John Cage 1952 és 1967 között komponálta művét, a *Carillon Nr.5.* címűt. Cage kottái nem tartalmazzak sokkal többet, mint előadási irányokat, amelyek az improvizációiban a Carillont irányítják. A többi darabbal kapcsolatban is elmondható ugyanez, hogy a sorozat egyik darabját sem lehet ugyanúgy megismételni. Az orgonistának és regisztrátorának számtalan lehetősége van az adott darabot újrafogalmazni.

Szathmáry Zsigmond 1999-ben *Magyar kortárs szerzők orgonazenéje* címmel CD-t rögzített a németországi Tauberbischofsheim (Baden-Württemberg) Szt. Martin temploma Winterhalter-orgonáján.⁴⁴ A lemez – amely egyben reprezentatív mintája az akkori kortárs magyar orgonairodalomnak – több Szathmárynak ajánlott orgonaművet tartalmaz.

Az első felvétel Durkó Zsolt (1934–1997) *Assonanze* (1972) című darabja, mely a kortárszene terén európai tájékozottságú és fiatalon európai ismertséggel bíró szerző Szathmáry által játszott és tanított műve. A komponista egyik legjelentősebb alkotása, a

⁴² Bernd Müllmann: Uraufführungen. *Hessische Allgemeine Zeitung* (3/1996): 18. Susteck/2013: 111.

⁴³ A hangszer megálmodója Peter Bares (1936–2014) orgonaművész, zeneszerző volt. A 2013-as felvétel műsora: Szathmáry Zsigmond: *Leichte Brise – großer Orkan* (2011); Peter Bares: *Choralfantasie - Wort Gottes, lebendig, kräftig, schärfer* (2006); Mauricio Kagel: *Phantasie für Orgel mit Obbligati* (1967); Láng István: *Gestures for organ* (2011); Mesias Manguashca: *Der Dom und das Meer* (2010); John Cage: *Carillon Nr. 5.* Kölner version (1967). Szt. Péter templom, „Kunst-Station”, Köln, Edition Zeitklang CD album, EZ-50052/2013.

⁴⁴ *Hungarian Contemporary Organ Music* – Zsigmond Szathmáry, organ. Hungaroton Records LTD – HCD 31858/1999.

Halotti beszéd keletkezése évében komponált orgonadarab a szekund- és szeptimhangzást exponáló, dinamikusan változó metrikai felépítettségű, finom szerkesztésű szólódarab.

A következő felvétel Láng István (*1933) *Organissimo* (1982/83) című műve a kasseli Szt. Martin Kántorátus felkérésére, Szathmáry Zsigmondnak szóló ajánlással készült. A kontraszthatásokra épülő darab kihasználja az orgona kitűnő lehetőségeit a magas és a mély, a halk és a hangos kontrasztjainak alkalmazásában. Láng István későbbi orgonára komponált műveit is Szathmáry mutatta be, illetve készített belőlük hangfelvételt.⁴⁵

Hollós Máté (*1954) *Négy meditáció* (1998) című sorozta Szathmáry Zsigmond felkérésére, s egyben neki szóló ajánlással készült. A négy mű a 19. századi hangszeres karakterdarabok mai utódjának tekinthető.

Kurtág György *Játékok* 6. sorozatából választott nyolc tétel (melynek 1998-as darmstadti előadását korábban már említettük) a kotta instrukciója szerint orgonán és zongorán egyaránt megszólaltatható. A válogatás szempontjainál szerepet játszhattak a Messiaen ihlette tételek,⁴⁶ és a Versetto-darabok, amelyek bizonyos stiláris egységet mutatnak.

Sári József (*1935) *...ma non troppo* (1998) című alkotása szintén Szathmárynak ajánlott darab, mely szintén elhangzott a 1998-as darmstadti koncerten. A mű egy hét részből álló szabad variációsorozat. „Szathmáry Zsigmond nagyszerű művész és ember, így nem nehéz dicsérni, mert ez minden ember számára természetes, aki ismeri őt.” – írja Sári. „Alkalmam volt megállapítani, mennyire jó dolog az, ha valaki nemcsak fantasztikus orgonista, hanem zeneszerzőként is rendkívül jelentős.”⁴⁷

Az 1999-es lemez rögzített anyagán kívül a Szathmárynak ajánlott magyar művek közül megemlítenéd még Tihanyi László (*1956) *Éjszakai klauzulák* (2001) című műve, valamint a Sárly László (*1940) ütőhangszeres lemezén hallható *Versetti* (1966) című orgonára és ütőhangszerekre írott darabja. A mű különös hangszer-összeállítása azt mutatja, hogy egy virtuóz orgonadarab miként gazdagodik egy másodrangúnak nem nevezhető kísérszólammal, amely előkészít és megerősít formai hangsúlyokat. Az ütőhangszer néha

⁴⁵ A Szathmáry által bemutatott Láng István művek: *Orgonaverseny* (1987). Bemutató: 1990. okt. 2. Budapest; *Senza forte* (újabb cím: *Senza allegro*) (2006). Bemutató: 2006. nov. 3. Köln; *Gestures for organ* (2011). Bemutató: 2011. nov. 14. Köln.

⁴⁶ Olivier Messiaen, Kurtág egykori tanára emlékére játszották.

⁴⁷ Zúschrift József Sári. 4.4. 2012. Susteck/2013: 104.

új regiszterként kapcsolódik az orgona amúgy is gazdag hangszínválasztékához, felidézve ezzel a templomi carillon használatát.⁴⁸

A Függelék 94–98. oldalán megtalálható azon magyar és külföldi kortárs szerzők neve és műveik címe, amelyeket Szathmáry Zsigmond repertoárjában tartott.

3.3. Szathmáry Zsigmond orgonaművei

Szathmáry Zsigmond életművének integráns része zeneszerzői munkássága. Jelen dolgozatunkban az egyre gazdagodó zeneszerzői életmű bemutatására nem vállalkozhatunk, amely értékei és a kortárs zenében betöltött szerepe miatt önálló, zeneszerzői megközelítésű értekezés tárgya is lehet. Fejezetünkben saját orgonás műveinek előadásáról szólnak.

Számos művel gazdagította hangszeres irodalmát, szóló orgonára írt kompozícióinak jelentős részét maga mutatta be, és folyamatosan repertoárjában tartja. Saját kompozíciót a hetvenes évektől, majd jelentősebb számban a kilencvenes évektől szólaltat meg koncertjein. Ekkorra születik meg az a repertoár, amelyből válogatva szinte minden koncertjén játszott saját darabot. A darabok születését elősegítette, hogy orgonaversenyek és -fesztiválok szervezőbizottságától egyre több felkérést kapott új mű komponálására, melyet az adott helyszínen és eseményen általában maga mutatott be.

Szathmáry szinte valamennyi művét címmel látta és látja el, melyek eseményekre, történésekre, hangulatokra utalnak, fontos tartalmi és dramaturgiai szereppel bírnak. Mesélnek érzelmekről, feszültségekről, különféle karakterekről, melyek ihletői a zenei történéseknek. Szathmáry műveiben a hangzási háttér nagyfelületű akkordok, orgonapontok, *osztinátók* adják, melyek fölött szabadon szárnyalhatnak a legkülönbözőbb színezetű, ritmikájú, dinamikájú és karakterű, Szathmáry által *fityuláknak* nevezett motívumok. E sajátos hangzási kép magában hordoz bizonyos népzenei – magyar, japán és más népek zenéjéből vett – hangzáselemeket, ahogyan azok Bartók Béla zenéjében is jól felismerhetően jelen vannak.⁴⁹

Első koncertdarabjai kísérleti művek voltak, a Hamburg-Wellingsbütteli időszakban írt *Dialogue I* (1970) és *Dialogue II*. (1971). Mindkét dialógus lehetőséget ad az előadó

⁴⁸ Sárly László: *Versetti* (1966) című darabját Szathmáry Zsigmond az Amadinda ütőegyüttes vezetőjével, Rácz Zoltánnal adja elő. *Művek ütőhangszerekre* CD. Hungaroton, HCD32179, 2004. január.

⁴⁹ Szathmáry beszámolója szerint egy alkalommal Maros Miklós (*1943) Svédországban élő magyar zeneszerző hallotta Szathmáry egyik darabjának bemutatóját, és ennek alapján megjegyezte: „Ez csak magyar zeneszerző műve lehet!” Interjú/1.

számára, hogy párbeszédet kezdeményezzen az orgonista és hangszere, valamint asszisztense és kapcsolt egységei között. Ezzel együtt az előadó szabadon dönthet a felhasznált eszközök alkalmazási módozatairól, s a darab értelmezéséről. A hangszalag használatának kezdeti időszaka ez, amikor fokozatosan népszerűvé válnak a külső technikai eszközök alkalmazásai. A darabok koncertelőadásairól kevés az információnk, azonban 1972-ben lemezfelvétel készült a Da Camera Magna gondozásában, Hamburg-Wellingsbüttel Evangélikus templomának Schuke-orgonáján.⁵⁰

Mint fentebb említettük, Szathmáry a hetvenes évek második felében még ritkábban játszott saját műveket. Többnyire a *Mixtur* (1974) című darabjának különféle változatait adta elő.⁵¹ A változatok az orgonák adottságaihoz alkalmazkodva készültek. Ugyanakkor ez kiváló lehetőséget biztosított az úgynevezett nyitott formájú improvizációs kísérleteihez is. A mű a Walcker Alapítvány megbízásából készült. Az előadásban az orgonista mellett az asszisztens is aktívan részt vesz a folyamatok kezelésében, keveri a legkülönbözőbb ötletekből adódó hangzási változtatásokat, a csendtől a többszörös *fortissimo*ig. Ilyenek például a szerző általi karakterjelzések: *zitternd*, *metallisch*, *lyrisch*, *quälend*, *zerbrochen*, alkalmazásai, melyek fokozzák a hallgató érzelmi reakcióit. A nyitott formájú improvizációhoz zajkomponensek is tartoznak, melyről Szathmáry megjegyzi: „A zaj is lehet zene, ha helyesen használod!”⁵² A darabról a szerző előadásában lemezfelvétel készült 1974-ben, Sinzig Szt. Péter templomában.⁵³

A *B-A-C-H* „*Hommage à ...*” fantáziadarab az 1990-es Metz-i Nemzetközi Kortárs Zenei Találkozó (Franciaország) felkérésére készült. A darabot Szathmáry és tanítványai, valamint a kortárszenét kedvelő orgonisták sikerrel játsszák világszerte. Címéből adódóan – dramaturgiai szempontokat is figyelembe véve – a darab kiválóan szerkeszthető különféle koncertprogramokba. A mű egy nagyszabású toccata-fantázia, melyről Szathmáry azt közli, hogy „formailag Bruhns és Buxtehude toccataira emlékeztet, valamint Bach g-moll fantáziájára (BWV 542). Ebben is tartalmilag, szerkezetileg és tempóban eltérő részek váltják egymást.”⁵⁴ A zenekritikus pedig a következőképpen számol be a Szathmáry által

⁵⁰ Hamburg-Wellingsbüttel, Lutherkirche, Németország, Da Camera Magna LP/SM 93237/1972 ld.: Diszkográfia.

⁵¹ Ezek például a 1974-es, 1975-ös, 1985-ös, 1995-ös, vagy odense-i, Japán, Deák téri, weimar-i, andorrai változatok.

⁵² Zsigmond Szathmáry: *Notentext von Mixtur* 1974.

⁵³ Musikwissenschaftliche Verlags-Gesellschaft Ludwigsburg – WST 2/1974.

⁵⁴ Zsigmond Szathmáry: *Werkeinführung, B-A-C-H*. Bärenreiter 7274/1994.

előadott műről: „Az, ami Bach fantáziáit és Szathmáry művét összeköti nem más, mint az orgona fantasztikus és specifikus hangkínálata iránti érzék és ösztön.”⁵⁵

A *Sospiro* (2000) című orgonadarab az egyik fontos érzelmi megnyilvánulás, a sóhajtság zenei képét rajzolja meg. A sóhajtmotívum orgonán való megjelenítése a hangszer adottságai miatt problematikus. Szathmáry ezért a *Sospiro* előadásával kapcsolatban megoldást keresett az orgona hangzásának hajlékonyabbá tételére. Ennek érdekében külső eszközt kapcsolt az orgonaszerkezethez, mellyel a szélnyomás manipulációja révén dinamikai és hangszínváltozásokat hozott létre. A szélnyomást a motor elé beépített fordulatszám-átalakítóval módosítja, mellyel a motort igény szerint lassabban vagy gyorsabban járhatja. E technikával Szathmáry az egész hangszeret sóhajtasra készíti. A sóhajtmotívum megjelenítésére további lehetőségek adódnak még a redőnypedál alkalmazásával, valamint kéthangos, *legato* motívumok játékaival. Szathmáry a darab ősbemutatóját 2000-ben játszotta a Haarlemi Orgonafesztiválon⁵⁶, majd ugyanabban az évben bemutatta művét Darmstadtban is a nyári új zenei kurzuson.

Szathmáry a *Feuertaufe* (2004) című orgonadarabját a San Sebastian-i Nemzetközi Orgonafesztivál (Spanyolország) megbízásából készítette és mutatta be a fesztivál megnyitóján. A költői címmel ellátott művében az újszövetségi evangéliumokból ismert Keresztelő János történetét dolgozta fel.⁵⁷ Az orgonadarab egy nagyszabású toccata, mely öt ellentétes hatású részből és egy rövid *codából* áll. A darab szélsőséges dinamikájú és hangterjedelmű, érzelmi kontrasztokat ütköztető, szenvedélyes kitöréseket, valamint *barcarolaszerű* ringatózást is magában foglaló, gazdag fantáziával megkomponált mű, melynek interpretálása komoly feladat. Szathmáry gyakran játssza koncertjein ezt a népszerűvé vált művet, amelyet a kortárs zenét játszó orgonisták is gyakran tűznek műsorukra.⁵⁸ A darab játéka ugyanakkor megkíván egy legalább hárommanuális orgonát, amely rendelkezik a Cavallé-Coll építette hangszerek színgazdagságával, erejével és zenekari hangzásával.⁵⁹

A *Moving colours* (2006) című orgonadarab a 2007-es Schrambergi Nemzetközi Orgonaverseny (Németország) szervezőbizottságának megbízásából készült. Szathmáry a

⁵⁵ Hermann Schemmel: „Ein Organist der besonderen Klasse. Zsigmond Szathmáry an großer Orgel von St. Bonifatius in Heidelberg.” In: *Rhein-Neckar-Zeitung*, 8./9.2. 1997.

⁵⁶ A koncert plakátja a Függelék 104. oldalán található (6. kép).

⁵⁷ Mt 3,1-12; Mk 1,2-8; Lk 3,1-18; Jn 1,6-28.

⁵⁸ Legutóbb a Müpa nagyszabású hangversenyén Bach–Duruflé–Szathmáry kompozíciók között hangzott el a *Feuertaufe*, Pétery Dóra előadásában 2021. november 30-án.

⁵⁹ Susteck/2013: 173.

darabot kifejezetten a schrambergi történelmi hangszerre képzelte el. Legtöbb művével ellentétben ez nem modern hangzású orgonadarab, mivel a hangszer romantikus hangképe ezt kívánta meg.⁶⁰ Szathmáry saját tapasztalatából a darab játékaival kapcsolatban a következőket javasolja az előadóknak:

Olyan gyorsan és világosan kell játszani, amennyire csak a hangszer megengedi. A billentyűket a megadott ujjrenddel könnyedén és röviden megérinteni, nem ütközőpontig nyomni! Minden hangot *marcatoban* kell játszani.⁶¹

Így a darabban a gyors hang-repetíciókat új színként kezeli. Szathmáry ehhez még hozzáteszi, hogy a mozgásból adódó hangzásnak úgy kell megszólalnia, mintha „fekvőhang” lenne. Így a *Moving colours* olyan darabként jelenik meg előttünk, amely állandóan változik, s a színek szerint kontrasztosan regisztrált szakaszai által rendkívüli koncentrációra készíteti az előadót és a hallgatót egyaránt.

Szathmáry a zeneszerző, mint ahogy már eddig is láttuk, kompozícióiban gyakran ellentétes hatású elemekre épít, amelyeket az előadó Szathmáry kellőképpen ki is hangsúlyoz. *Janus* (2008) című művében például összekapcsolja a régmúlt zenéjének hangzásvilágát a jelenkor zenéjével. A Bach-korabeli hangszer hangzását kombinálja a modern orgona gazdag hangzási lehetőségeivel. A *Janus* esetében ez az Erneni Szt. György templom barokk hangszere, valamint a kölni Szt. Péter templom modern orgonája. Szathmárynak a két helyszínen készített felvételen olyan hangzást sikerült elérnie, hogy összeillesztve azokat a két hangszer egyedi hangása és színei önállóan és együtt is jól érvényesülnek a *kétarcúság* ábrázolására.⁶² Ennek egyik jellegzetes megnyilvánulása, amikor az előadó a történelmi hangszeren széles ívű, zsolttartípusú dallamot szólaltat meg, és a modern hangszer és a hozzá kapcsolt midi-technika által generált zsongásszerű hanggal történő keveredéséből egy egészen új tartalmú és színezetű hangzást hoz létre.

Szathmáry *Vibro* (2007) című darabját midi funkcióval és beépített számítógéppel rendelkező orgonára készítette, amely maximálisan kihasználja a digitális technikából adódó lehetőségeket – mint például a lehető leggyorsabb hangrepetíció elérése –, melyeket az

⁶⁰ Schramberg 1848-as Walcker-orgonája romantikus alapkarával tűnik ki. Egyik különlegessége a *Physharmonica 8'*, amely egy különleges hangszínű átcsapó nyelvregiszter, egyetlen regiszterként a harmadik manuálon, továbbá egy *Clarinete 8'* a második manuálon. Interjú/3.

⁶¹ Zsigmond Szathmáry: *Moving colours*. Notentext. Aufführungspraktische Hinweise. Bärenreiter BA 7658. 2008.

⁶² A *Janus* felvételeit 2008 októberében Kölnben és 2008 novemberében Ernenben készítette.

előadó manuálisan már nem képes megoldani. A kapcsolt szerkezet így alkalmas zsongó hatású motorikus zene létrehozására is. Ilyen midi-funkcióval ellátott hangszer található a kölni Szt. Péter templomban. A darab partitúrája négy manuálra és pedálra osztott szólammal, hagyományos kottával van lejegyezve. A mű címére utaló hanghatást szinte folyamatosan generálja az előadó, hol nagy felületeket kitöltve, hol rövidebb megjelenésekkel. Ezzel szemben mély orgonapontokat, emelkedő és ereszkedő skálameneteket hallhatunk, melyeket erőteljes akkordok *osztinatoszerű* megszólalásai törnek meg. A *Janus* és a *Vibro* darabok koncertszerű előadása kevés helyszínen valósítható meg. Szathmáry szerzői-előadói lemezfelvétele mintául szolgál a darabok interpretálásához.⁶³

Szathmáry *Mors et vita* (2015) című műve a freiburgi Münster megrendelésére, az ötven éve épített orgona jubileumi koncertjére íródott.⁶⁴ A szerző művében a Liszt Ferenc által is gyakran felvetett élet–halál kérdéskört vizsgálta keresztény megközelítéssel. Zenei anyagául a 11. századi húsvéti éneket használta fel, a *Krisztus feltámadott* kezdetű korál elemeit. A mű egyfajta hidat épít az ősi liturgikus zene és a kortárszenei nyelvezet közé, húsvéti témája szimbólumokat és gesztusokat foglal magába, amelyeket Szathmáry hangzó képpé formál. A művet jellemzi a recitatív-improvizációs stílus. Szathmáry a kitarított hangzási felületeket gyors le- és felfutásokkal ellenpontozza. A darab utolsó részében a koráldallamot eredeti formájában pedálon mutatja be, miközben a manuálokon megszólaló hangok fokozatosan felemelkednek. A mű hangfelvétele igazolja, hogy a kompozíció teljes mértékben kihasználta a freiburgi hangszer kínáلتa lehetőségeit, s megmutatta monumentalitását és erejét.⁶⁵ Ezt követően 2016. május 22-én megtörtént a darab magyarországi bemutatója is a Művészetek Palotája orgonáján, a szerző előadásában.

Leichte Brise – großer Orkan (2011) címmel Szathmáry orgonadarabja ismét az ellentétes hanghatások ütköztetésére, zenei és hangszeres technikai különbségek bemutatására helyezi a hangsúlyt. Ehhez ismét a kölni Szt. Péter templom orgonáját használta, mely alkalmasnak bizonyult a darab rögzítésére.⁶⁶ Szathmáry a mű első részében tartós és halk hangzásra állítja be az orgonát, mely felett bizonytalan hangesemények történnek, így azok

⁶³ Szathmáry Zsigmond művei, Hungaroton Classic HCD 32619/2009 Ld.: Diszkográfia.

⁶⁴ „50 éves a freiburgi Münster orgonája” Szathmáry Zsigmond orgonakoncertjének műsora: Frescobaldi: *F-dúr toccata*, Buxtehude: *g-moll prelúdium* Bux WV 149; Bach: *e-moll prelúdium és fúga* BWV 548; Szathmáry: *Mors et vita* (bemutató előadás); Liszt: *Ad nos ad salutarem undam* (1850); ráadás: Liszt: *Desz-dúr consolation No 4*.

⁶⁵ A hangzó anyag Szathmáry privát felvétele, amit rendelkezésemre bocsátott.

⁶⁶ Szathmáry Zsigmond: *Leichte Brise – großer Orkan* (2011) Edition Zeitklang EZ CD 50052, 2013.

térben és időben szétfoszlanak. A darab második részében az ütős-effektek használata, az intenzív szín- és dinamikai módosulások, a szélellátás hirtelen változásai agresszív váltásokat hoznak létre. Ezt követően a kompozíció végén, az utolsó nagy fokozást követően, a szélnyomás csökkenésével, a harangok és az orgonasípok csendesedő hangjai irizáló hatást váltanak ki.

A Memory of Franz Liszt (2011), Szathmáry orgonadarabja az akkor 200 éve született Liszt Ferenc Bécsben megtartott emlékhangversenyének kortárs műveként szólalt meg. A koncert 2011. április 12-én *Dialogues Mystiques* címmel került megrendezésre. A hagyományos stílusokat Bach, Mozart, Chopin kompozíciói képviselték.⁶⁷ A Szathmáry mű az orgona legújabb kísérleti lehetőségeit mutatta be – többek között a szélnyomás állításával létrehozott, eddig nem hallható elemek: *glissandok*, ütőhangszeres effektek – a leglágyabb hangszínektől az élesen elváló, dinamikailag felfokozott hangkombinációk alkalmazásával. A darab kihívást jelentett az orgona és a koncertet hallgatók számára egyaránt.⁶⁸

Szathmáry *Lacrimoso* (2001) című darabját Wilfried Michel (1940–1997) zeneszerző, orgonista, és Klaus Martin Ziegler emlékének ajánlotta. A darab alaphangulata a siratást idézi. „Gyakran előfordul, hogy rendkívüli érzelmek kifejezésére kompozíciók jönnek létre, és nem ritka, hogy a szeretteink elvesztése miatti gyászt művészi hangképekben fejezzük ki.” – írja Szathmáry. A felvétel szépségét és drámaiságát fokozza, hogy különféle hangesemények váltják egymást a lágy suttogástól a fenyegető dübörgésig. A hangasszociációkban megjelenik a harangzúgás, a mennydörgés, a sípolás, a kopogás, a legkülönbélebb hangutánzó módozatokban. Szathmáry a hangfelvételt a Hamburg-Blankenese-i Beckerath orgonán készítette, melyen a midi-funkció lehetővé teszi a digitális és orgonahangok egyidejű generálását és keverését, így a dinamikai szintek szélső határai is elérhetővé válnak. A hangfelvétel bekerült a *Korunk orgonazenéje IV.* sorozatának felvételei közé, mely a *Lacrimoson* kívül még négy kortárs kompozíciót tartalmaz Szathmáry előadásában.⁶⁹

Szathmáry *Sonido Iberico* (2014) című műve a mainzi Hochschule für Music felkérésére készült, melyet a 2013-ban épített spanyol barokk kópiaorgona avatóján mutatott

⁶⁷ A Liszt-emlékkoncert műsora: Bach: *c-moll passacaglia és fuga* BWV 582, Liszt: *Orpheus* (Szathmáry átíratában), Mozart: *Templomi szonáták* (Szathmáry átíratában), Liszt: *Paolai Szent Ferenc a hullámokon jár* (Reger átíratában), Chopin prelűdök, Szathmáry: *Memory of Franz Liszt* (2011).

⁶⁸ Susteck/2013: 81.

⁶⁹ A felvételen a következő szerzők és műveik hallhatók: Wilfried Michel: *Labial* (1986/87); Mesias Miguashca: *Nemos Orgel* (1980); Hans Otte: „*Nachklang*” – für O. Messiaen (1992/1997); Claude Lefebvre: *Der Nachbote* (1994) ARE – 7015, 2004.

be a szerző.⁷⁰ E hangszer a spanyol historikus orgonák mintájára készült, melynek különlegessége már a szerkezeti felépítésében is megmutatkozik: pedál nélküli, egymanuális – basszus-diszkant osztással –, homlokzatában vízszintes trombita-karral és különleges echo-manuállal rendelkezik. Szathmáry művét egy ilyen, az 1680-as években épült, spanyolországi „falusias” plébániákon található orgonatípusra képzelte, amelyet Pedro de Araújo (1640–1705) bragai portugál zeneszerző és orgonaművész *Batalha de 6º tom* műve ihletett.⁷¹ A *batalha* stílus már korábban megérintette Szathmáryt, melyről egy 1983-s willingeni (Németország) koncertműsor tanúskodik, ahol eljátszotta Frescobaldi: *Sopra la Bataglia* darabját.

Szathmáry jelentős improvizációs dokumentuma az *Omaggio a Ligeti György* című műve, mely lemezen is megjelent.⁷² A darabban felhasználja a Ligetitől örökölt zeneszerzői és előadói tapasztalatait, a *Voluminából* vett grafikus notációra és a *cluster*-játékra vonatkozó ötleteket, valamint más darabjaiból vett hangzási élményeit. A hangfelvétel sikeréhez nagymértékben hozzájárult a sinzigi orgona is. A Ligetinek ajánlott művéről, annak háttéréről így nyilatkozik Szathmáry:

A darabba bedolgoztam Ligeti egyik elektronikus műve, az *Artikulation* (1958) részleteit. Ebből a gondolatból építkezik saját darabom. A mű természetesen az enyém, melyben felhasználom még a *Nouvelles aventures* (1962–1965) érzéseit is, így Ligeti is jelen van a darabban. Ebben vannak olyan hangzások, melyre elmondható, *Hommage a Ligeti...*⁷³

Szathmáry szólóorgona művei között található az *In memoriam...* alkotások, melyeket a szakmai baráti köréhez, családjához tartozó személyek halála utáni emlékhangversenyeken szólaltatott meg.⁷⁴ Az orgonaművek improvizatív jellegű hangképek, melyek főleg korál-dallamok feldolgozásait tartalmazzák.⁷⁵

⁷⁰ A *Sonido Iberico* bemutatóját követően a darab koncerten való elhangzásáról – bizonyára speciális hangszerigénye miatt – nincs tudomásunk. 2018-ban egy hangfelvétel készült az orgonadarabról Martin Schmeding előadásában, Szathmáry jelenlétében. Cybele Records – 2 SACD 061807.

⁷¹ Pedro de Araújo számos művének biztos a szerzősége, de stílusából következtetve néhány anonim darab is nevéhez köthető. Szilágyi Gyula: *A batalla – egy műfaj élete az ibériai orgonaművészetben*. DLA disszertáció. Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2016. (Kézirat) 82.

⁷² Orgona improvizációk: *Omaggio á Ligeti György* WER-60119-50, 1988; A lemezt újra kiadták 1996-ban ugyanazon a katalógusszámon, Music & Graphic: Orgona improvizációk címmel.

⁷³ Interjú/1.

⁷⁴ Az egyik ilyen koncert plakátja a Függlék 109. oldalán található (11. kép).

⁷⁵ A művek a következők: *In memoriam L. Gy.* (2006), *Mag ich Unglück nicht widerstahn* (2016 – Szeretett feleségem, Ai emlékére), *In memoriam Károly Mályusz* (2018), *In memoriam Fridhelm Döhl* (2019), *In memoriam Jean Guillou* (2019), *In memoriam Peskó Zoltán* (2020).

Szathmáry *Strophen* (1988/2001) című darabja orgonára és hangszalagra készült. A művet rendszeresen játssza hangversenyein, így gazdag tapasztalatot gyűjtött a darab előadásával és fogadtatásával kapcsolatosan. A szerző elmondta, hogy jól összeillik a kétféle hangzás, melyben a természetes hang és a zöreij nem alárendeltjei egymásnak, a zöreij jó kiegészítője az orgonahangnak.⁷⁶ „Ez egy elképzelt történet meghatározott tartalom nélkül” – mondja Szathmáry a szerzeményéről. A darab népdalszerű, 10+1 (Coda) szakaszból álló strófás szerkezetű mű. A nyolcadik szakaszban elhangzik a *Röpülj páva, röpdülj* kezdetű magyar népdal, ami a mű mottójául szolgál. A zene hangszínek, motivikus és ritmikus anyagok kontraszt-sorozata. Az orgonához társul egy hangszalag-szólam. Egyes részeknél kiegészül az orgona anyaga zajszerű hangokkal, más részeknél különféle hangszerek hangjai csendülnek fel – csembaló, koto, fuvola, preparált zongora. A hangszalag hozzáadása a folyamatosságot is biztosítja a hosszan kitarított hangokból álló háttér felett.⁷⁷

Szathmáry Zsigmond jelentős művekkel gazdagította a kamarazenei irodalmat is, s e művek bemutatásában és előadásaiban jelenleg is aktívan részt vesz. A hangszeregyüttesek rendkívül változatosak: gyakran muzsikus társaihoz fűződő személyes kapcsolata, a közös előadás lehetősége határozza meg összetételüket. Számos művében szerepel a klarinét, különféle ütőhangszerek, a hegedű, a gordonka, a trombita, különböző énekhangok, de komponált művet két orgonára is.⁷⁸ Zenekari és oratorikus műveiben is szerepel orgona, ezek előadásában általában más orgonaművészek közreműködnek.⁷⁹

Egyik legjelentősebb és magyarországi vonatkozásokat is tartalmazó művéről, az *Orgona-concertoról* (2017) azonban szólnunk kell annak ellenére, hogy nem Szathmáry mutatta be a művet, viszont a bemutató előkészítésében aktívan részt vett. Az orgonaverseny komponálására 2015-ben kapott felkérést a budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemtől. A felkérésben a Zeneakadémia kritériumként meghatározta az intézmény szimfonikus zenekarának közreműködését és a felújításra kerülő Voit-orgona használatát.⁸⁰ A kompozíció születésének folyamatát végigkövette Fassang László orgonaművész, a bemutató szólistája.⁸¹

⁷⁶ Interjú/2.

⁷⁷ Szitha Tünde (kísérőfüzet) *Hungarian Contemporary Organ Music* HCD 31858.

⁷⁸ A kamaraművek jegyzéke a Függelék 86. oldalán található.

⁷⁹ A zenekari és oratorikus művek jegyzéke a Függelék 87. oldalán található.

⁸⁰ A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Nagytermének orgonáját 1907-ben építette a Voit & Söhne orgonaépítő cég, melyet a németországi Johannes Klais Orgelbau GmbH&Co. és az AerisOrgona Kft. restaurált 2018-ban.

⁸¹ A partitúra feliratban tartalmazza az *Orgona-concerto* ajánlását: *Meiner Alma Mater, der Franz-Liszt-Musikakademie in Budapest und dem Organisten László Fassang gewidmet, 2017. december.*

A komponálás közben jött családi tragédia ellenére Szathmáry a következő év karácsonyára elkészítette a *Concertot*,⁸² amelyet midire felvéve megmutatott nekem. A felvett anyag alapvetően vázlatnak minősült, de a későbbi munkafolyamatban világossá vált, hogy Szathmáry nagyon tudatosan és világos zenei koncepció mentén képzelte el művét. Ez azt jelenti, hogy a darab alapkonceptiója határozottan felvállalja Liszt, Bartók és Ligeti magyar vonalát, sok szállal kötődve a nagy elődök zeneszerzői világához.⁸³

Az orgonaverseny partitúrája hármasszós fa- és rézfúvós szólamokat tartalmaz (fuvola, oboa, klarinét, fagott, kürt, trombita, harsona). Önálló vibrafon szólammal, hármasszós ütősökkel, hárfával, és teljes vonóskarral. A 80 oldalas partitúra egy nagy, egységes zenei folyamattá tömöríti az anyagát, melyben a szóló orgona mellett fontos szerepet játszik a hárfa és az ütős szekció is. A fúvós- és a vonóskar a zenei háttérrel adja, melyben időnként erőteljes *osztinató*kat, gyors *legato*- és ritmikus futamokat játszik. A ritmuspaletta rendkívül változatos a sűrű repetícióktól kezdve a szabadon rajzolt ritmusváltozatokon át a fűgyszerű, feszes tempókig minden megtalálható benne. Fassang beszámolt a felkészülési folyamat fázisairól. Elmondta, hogy először a Zeneakadémia kupolatermében találkozott Szathmáryval, ahol átjátszották a művet. Szathmáry megjegyezte, hogy a darab játékában számára sokkal fontosabb a hangok mögötti tartalom és gesztusrendszer, mint maga a leírt hang, viszont határozottan kérte a ritmus pontosságára, feszültsége megteremtésére való koncentrált figyelmet, mert a darab energiái ezen keresztül jelenhetnek meg. Szathmáry követte a Zeneakadémia Szimfonikus Zenekarának felkészülését is, többször részt vett a próbákon, egyeztetve művészi elképzeléseit az orgonaverseny karmesterével, Madaras Gergellyel.

3.4. Romantikus orgonaművek, Liszt és Kodály művei

Szathmáry a romantikus orgonairodalom és Kodály orgonás műveinek avatott tolmácsolója. A romantikus zenével való kapcsolatát már budapesti zeneakadémista éveiben megalapozta, e területen kiváló képzésben részesült. Gergely Ferenc tanítása meghatározó volt számára, a

⁸² 2016-ban elhunyt Szathmáry felesége, s a *Concerto* partitúrájában felirat őrzi emlékét: „Az élet közepén a halálban vagyunk - Drága feleségem, Ai emlékére”.

⁸³ Sárosi Dániel interjúja Fassang Lászlóval, 2021. március 20.

romantikus művek feldolgozásában pedig példaértékű. A Liszt Ferenc műveivel való foglalkozás, s ezek előadói gyakorlata végig kísérte Szathmáry pályafutását, s mint a magyar orgonista-hagyományok tovább vivője, Liszt interpretációja okán is európai hírnévre tett szert.

Szathmáry repertoárja tartalmazza az orgonára írt Liszt művek teljes körét, valamint saját és mások által készített Liszt-átiratokat. Koncertjein játssza, lemezekre rögzítette, tanította és mesterkurzusain jelenleg is tanítja Liszt valamennyi orgonaművét. Előadásaira elsősorban a szabadon kezelt anyagértelmezés, a virtuozitás a jellemző, olykor szélsőséges tempók és dinamika alkalmazásával. Jellemző rá az erőteljes expresszivitás, a nagyívű dallamvezetés, a szólamok stílusos, jó hangzási arányokkal felépített regisztrációja. Különlegesen szépen, szabadon és szövegszerűen kezeli a hangszeres recitativókat.

A nagy Liszt művek közül legtöbbször a *B-A-C-H prelúdium és fűgát* játszotta. A bachi névbetűk kromatikus lehetőségeit 12 fokúvá kitérítő, s ebből adódóan a szűkített szeptimek feszültségét kihasználó kompozíció Szathmáry előadásában különösen drámai hatású. A belső cezurák célakkordjainak felépítése, a látszólag szabad fantáziaszerű kompozíció szerves struktúrájának felmutatása Szathmáry koncepciójának fontos eleme. A fűgának, mely barokkos értelmezés szerint erősen szabálytalannak mondható, leginkább középső – quasi kidolgozás – szakaszában érvényesül Szathmáry színgazdag regisztrációja, s az egész műben a „magyaros”, bővített szekundos skálák és ritmusok exponálása.

A másik nagyszabású Liszt mű, melyet Szathmáry gyakran előadott a *Fantázia és fűga az Ad nos ad salutarem undam korál dallamára*. Liszt első orgonaműve, amely Meyerbeer *A próféta* című operája egy részletének parafrázisa, orgonára fogalmazott programzene. A Liszt által eredeti koráldallamnak vélt, valójában azonban Meyerbeer-komponálta alapidallam variációs feldolgozása rendkívüli feladatot ad az orgonistának. Szathmáry előadásában ezek a karakterben, tempóban és mozgásjellegben, valamint ritmikában jelentősen eltérő variációk önálló arculatot kapnak, ugyanakkor képes a monumentális kompozíció egységbe foglalására is.

E nagy műveket többször kisebb Liszt kompozíciók társaságában tűzte műsorra, gyakran mintegy csendes levezetésül. Máskor viszont saját Liszt-átiratait illesztette melléjük, mint például az *Orpheus* szimfonikus költemény átiratát, vagy más romantikus szerzők, így F. Mendelssohn, C. Franck eredeti műveit, vagy A. Dvořák és M. P. Muszorgszkij műveinek maga készítette átiratait. Az *Egy éj a kopár hegyen* és az *Egy*

kiállítás képei című Muszorgszkij művek átíratait több alkalommal orgona-ütő változatban is megszólaltatták Olaf Tzschoppe ütőhangszeres művész közreműködésével.⁸⁴

Szathmáry a 80-as évek közepén készítette elő és vette fel Liszt orgonaműveit.⁸⁵ Az első hangfelvétel a kevelaeri Szt. Mária bazilika Seifert romantikus nagyorgonáján készült.⁸⁶ Majd a második Liszt lemezt a kasseli Szt. Martin templomban rögzítette, mely részben az első anyagára épült, néhány darab ismétlésével és újabbak bevonásával. Így a nagy Liszt művek teljes egészében lemezre kerültek.⁸⁷

Szathmáry Zsigmond előadói életművében Kodály orgonás kompozíciói előkelő helyet foglalnak el. Művei állandóan szerepelnek hangversenyein, valamint hangfelvételeket is készített belőlük. Szathmáry Kodály kompozícióival már budapesti akadémiai tanulmányai idején megismerkedett, a *Csendes mise* négy tétele (*Introitus, Kyrie, Gloria, és Credo*) diplomahangversenyén is szerepelt. Az akkor 20 éve elkészült kompozíció (1942) a későbbi *Missa brevis* zenei alapja, de a még szöveg nélküli orgonamű dallamvonala és ritmikája pontosan megjeleníti a latin miseszöveget. Az *Introitus* zengő kvint-tornyát igazi prelúdiummá formálja Szathmáry, melyhez kapcsolódó *Kyrie* két szövegsora (*Kyrie eleison, Christe eleison*) melodikus és tömörszerűen harmonikus, jellegzetesen kodályi megfogalmazású. A *Gloria* ujjongó kezdetének kontrasztjaként szólal meg a *Qui tollis peccata mundi Adagio*ja Szathmáry előadásában, majd a *Credo* ismét beszédes, hangfestő elemeket tartalmaz: az *egylényegűség unisonója*, vagy a *mennyből alászállás* majd két oktávnyi esése mutatja ezt. Szathmáry Zsigmond koncertjein és lemezfelvételein is ezt a 4 tételt szokta játszani, lezárva a művet a *Credo* archaikusan zengő mixolíd zárlatával.

Kodály neoromantikus és impresszionista stíluselemeket is tartalmazó sorozatát, az *Epigrammákat* saját átírataiban játssza és tanítja Szathmáry. A kilenc rövid tétel elsősorban pedagógiai céllal, szolfézsórai feladatnak íródott, de Kodály ajánlja hangszeres előadásukat is. A jellegzetesen magyar hangvételű darabok jól szólnak orgonán, Szathmáry színgazdag regisztrációjával.

Egészen merész vállalkozás az egyik legnehezebb Kodály zongoramű, a *Marosszéki táncok* orgonán történő megszólaltatása. Hangszerének játéktechnikai lehetőségeit a végső

⁸⁴ Szathmáry más hangszerre, vagy előadóegyüttesre írt művek orgonaátíratait a fejezet végén emlitem meg.

⁸⁵ Liszt Ferenc orgonaműveinek listája megtalálható a Diszkográfiában. Deutsche Harmonie Mundi, 2 LP Sztereo, 16 9566 3, EMI 1986; Deutsche Harmonie Mundi, 2 CD Sztereo, CDS 7 475338, EMI 1986.

⁸⁶ Észak-Rajna-Vesztfália. A hangszer 1905-1907 között épült, 113 regiszteres, hárommanuálos és pedálos hangszer volt, majd többszöri újjáépítés és bővítés után a bazilika gigantikus szimfonikus orgonájává vált. Szathmáry ezen a hangszeren készítette Liszt-felvételét 1985-ben.

⁸⁷ Liszt Ferenc orgonaművei (2x LP), Martinskirche, Kassel, Da Camera Magna – SM 93 226/27 (a kiadás éve nem ismert).

határig feszítve, Szathmáry Zsigmond ezzel a nagyhatású és méltán kedvelt művel is a magyar zene terjesztésére vállalkozik. A következő idézet rámutat az átírat készítésének indokaira is:

Az eredetileg hangszeres népzenei dallamokat feldolgozó, rondó és variációs formát ötvöző darab tökéletesen otthon érzi magát az orgonán. [...] Ezeket a marosszéki nép lelkéből áradó, az egész nép szívéhez szóló csodálatos melódiákat az orgona mint fűvös hangszer, éneklő karakterével és a népi furulyák hangjának hű imitálásával kitűnően vissza tudja adni. A MÜPA orgonája amúgy is minden tekintetben egyedülálló: modern játéktechnikai megoldásokra, a különleges színek különleges stílusokban való megvalósítására egyaránt tökéletes instrumentum.⁸⁸

Kodály zenéje folyamatosan részét képezte Szathmáry Zsigmond előadói repertoárjának. Kodály műveiből 1981-ben készített hangfelvételt a freiburgi Szt. György templom orgonáján.⁸⁹

Szathmáry koncertjein gyakran játszik maga készítette átíratokat, valamint más, többnyire 19–20. századi szerzők műveinek átíratait. Erre az orgona kiváló lehetőségeket kínál, hiszen a szóló-zongoraműtől a nagyzenekari kompozíciókig képes megszólaltatni műveket, s mindezt egyetlen előadóval. Szathmáry mindig értékes, saját zenei ízlését is tükröző zenei anyagot választ átírásra. Szempontjai között a koncertrepertoár szélesítésén kívül pedagógiai célok is szerepeltek, valamint a magyar művek – Liszt, Bartók, Kodály, Farkas, Kurtág műveinek – megismertetése az orgonakoncertek hallgatóságával.

A Liszt orgonaművek felvételével párhuzamosan Szathmáry figyelme szimfonikus költeményei, majd egyéb romantikus és posztromantikus, valamint folklorisztikus zenék felé irányult. A szimfonikus zenekari hangzás orgonán történő megszólaltatása különleges kísérletezést jelent számára, mely egyben hangszere lehetőségeinek további megismerésére is ösztönzi.

Szathmáry 2016. május 22-én a Müpában rendezett hangversenyén ismert művek orgonaátíratai szólaltak meg. A programban Liszt, Kodály, Bartók művei mellett Szathmáry

⁸⁸ N.N.: „Liszt, Kodály, Bartók – mesteri átíratok.” In: Várnai Péter (szerk.): *Müpa műsorfüzet* (2016. május 22.): 18-19.

⁸⁹ Kodály Zoltán: *Orgonaművek és orgonaátíratok*. Szathmáry Zsigmond – orgona. Deutsche Harmonie Mundi – HM601- 1982. *Csendes mise, Prelúdium, Marosszéki táncok, Epigrammák*.

egyik saját kompozícióját is bemutatta.⁹⁰ A hangverseny érdekessége, hogy Szathmáry kifejezetten erre az alkalomra készítette el a *Les Préludes* négykezes átíratát. A darab előadásában Szabó Balázs fiatal orgonaművész működött közre.⁹¹

Szathmáry legismertebb nagyzenekari átírata Antonín Dvořák 9. (e-moll) „*Az új világból*” című szimfóniájának orgona-változata, melyről hangfelvétel is készült.⁹² A lemezen még három rövidebb Dvořák karakterdarab található, melyek nemcsak kiegészítik a közel háromnegyedórás szimfónia időkeretét, hanem színekben és karakterekben is újszerű hatásokat közvetítenek. Ezek a zongoradarab-átíratok a következők: *Andantino* (Sziluettek) op. 8; *Alkonyi út* és *Az ódon várnál* op. 85. A Dvořák szimfónia átíratát a Bärenreiter-Verlag Kiadó gondozza.

Az említett szerzőkön és műveken kívül kiemelésre méltók még – előadásuk gyakorisága alapján – Schumann, Gounod, Wagner, Muszorgszkij, Verdi, Vierne, valamint Webern művei Szathmáry Zsigmond átíratában és előadásában.⁹³

3.5. Bécsi klasszikus és barokk orgonaművek

3.5.1. W. A. Mozart művei

A kisszámú bécsi klasszikus orgonarepertoárból Szathmáry Mozart templomi szonátáit, valamint a 608-as jegyzékszámú f-moll fantáziát játszotta és rögzítette gyakran.

Előadói és orgonapedagógiai szempontból nagyon jelentős Szathmáry Zsigmond azon vállalása, hogy kevésbé ismert bécsi klasszikus művek átíratait is elkészítette és beemelte az orgonisták repertoárjába. Mozart 17 templomi szonátájának stílusos adaptációja hiányt pótló kiadvány⁹⁴. A templomi szonáták felvételeivel – melyek kiválóan alkalmazhatóak az oktatásban az orgonisták különböző tanulmányi szintjein – igazolta a klasszikus stílus orgonán való megszólalásának létjogosultságát.

⁹⁰ A hangverseny műsora: Bartók Béla–Szabó Balázs: *A csodálatos mandarin* – szvit, op. 19, Sz73, BB82, Kodály Zoltán–Szathmáry Zsigmond: *Marosszéki táncok*, Szathmáry Zsigmond: *Mors et vita* – magyarországi bemutató, Liszt Ferenc–Szathmáry Zsigmond: *Les Préludes*.

⁹¹ Szabó Balázs (*1985) orgonaművész, orgonaszakértő, a budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem oktatója.

⁹² A. Dvořák: Symphony No. 9 in E Minor, Op. 95, „From the New World” – BIS-CD-1168 – 2001. A hangfelvétel Friedrichshafen/Bodensee, (Németország) Szt. Péter templomban készült, 2001. A 9. szimfónia átíratát a Bärenreiter-Verlag Kiadó gondozza.

⁹³ Az átíratok listája a Függelék 87–88. oldalán található.

⁹⁴ W. A. Mozart: *Kirchensonaten*. Bearbeitet für Orgel solo von Zsigmond Szathmáry. Carus 18.067.

Mozart salzburgi időszakában, 1772 és 1780 között komponálta a templomi szonátákat,⁹⁵ melyeknek tételeit a misén a Gloria és a Credo között elhangzó epistola után játszották. A korábbi darabok szonátaformájú miniatűrök voltak, háromszólamú vonóegyüttesre, orgona-continuóval. A szonáták később terjedelmesebbek lettek, s az utolsókban a zenekar létszáma is megnövekedett: fúvósokkal bővült. Az orgonaszólam előbb obligát kíséretté vált, végül szólószerepet kapott.⁹⁶

Mozart templomi szonátái könnyed hangvételi darabok. Jellemző rájuk a témák rövidszakaszos felépítése, a dúr hangnemek használata és a mozgalmas tempók, amelyekből a szerző változatos zenei világot épít. Szathmárynak ezt a hangzásvilágot sikerült átültetnie az orgonaátiratokba. A trióváltozatokat (13 miniatűr) kompromisszumok nélkül, a terjedelmesebb utolsó négy szonátát pedig apróbb változtatásokkal sikerült újraalkotnia. A felvételen Szathmáry kontrasztos karakterekkel, lendületes tempóban, világos tagolással és áttekinthetően játssza átíratait. Inkább konvencionális, mint historizáló felfogásból indul ki az előadó, amelyhez a staufeni katolikus plébániatemplom 1994-ben épült Metzler-orgonája nagyszerűen megfelelt.

Szathmáry játékában nem pusztán a zenei effektusokat helyezi előtérbe, hanem a partitúra érthetőségét és átláthatóságát. A választott tempókat ezért soha nem túlozza el, előadása folyamatos és gördülékeny hatást vált ki a hallgatóban.⁹⁷

Annak ellenére, hogy a klasszikus zeneszerzők nem használták ki az orgonára komponálás lehetőségeit, mégis van egy nagyszabású Mozart mű, amely ugyan eredetileg géporgonára íródott, ma mégis zongora négykezesként, vagy orgonán adják elő. Az *f-moll fantázia* (K 608) az orgonisták – és az igényesebb zenekedvelők – körében népszerű darab, a művészjelöltek kötelező tanulmányi- és koncertdarabjának tekinthető.⁹⁸

Szathmáry Zsigmond előadói gyakorlatában is előkelő helyet foglal el a mű, melyet hangfelvételen is megörökített.⁹⁹ A kezdőtéma *ouverture-jellegű*, mely leginkább megfelel

⁹⁵ Hangnemeik és Köchel-jegyzékszámuk: Esz, K 67; B, K 68; D, K 69; D, K 144; F, K 145; B, K 212; G, K 241; F, K 224; A, K 225; F, K 244; D, K 245; C, K 263; G, K 274; C, K 278; C, K 329; C, K 328, C, K 336;

⁹⁶ W. A. Mozart: Kirchensonaten. i.m., Vorwort. 2.

⁹⁷ Christian von Blohn: „Mozart, Wolfgang Amadeus: 17 Kirchensonaten, eingerichtet von Zsigmond Szathmáry für Orgel solo” In: *Organ – Journal für die Orgel*. (2010/4.): 51. Christian von Blohn (*1963) orgonaművész, a staufeni katolikus plébániatemplom kántora.

⁹⁸ Jelen disszertáció szerzője ezt a művet freiburgi tanulmányai idején tanulta Szathmárynál, melyet két nemzetközi versenyen, valamint budapesti diplomahangversenyén is előadott.

⁹⁹ Szathmáry Zsigmond: *Orgelmusik in St. Georg*. Fischer & Krämer Orgel, BF1079 (a kiadás éve nem ismert).

a fantázia címnek, és amely még háromszor jelenik meg a darabban. Szathmáry megfogalmazásában a kezdőakkord kellő zenei súllyal és hosszúsággal történő megszólaltatása meghatározó jelentőségű, melyet a kisnyújtott értékek ritmikus, de nem merev megszólaltatása követ. A második zenei anyag egy különleges *fúga*, mely valójában három részre osztva realizálódik a darabban. A témafejet barokkosan szikár módon játssza, majd a négyhangos figurák nyolcadai (egy *staccato* és három *legato* hang) artikulációja rendkívül plasztikusan szól. A fúga kidolgozásában az egyre rétegzettebb zenei anyagot jól kontrollált ritmikával és hangszínelkülönbségekkel játszotta és játszatta Szathmáry. A fantázia harmadik, *Andante* szakasza a darab centrális, egyben leghosszabb egybefüggő része. Két, egymástól különböző, de karakterében rokon zenei anyagot tartalmaz, valamint ezek variált elhangzásait. Míg az eddigi formaegységekben a súlyosabb, rövid motívumos (függőleges) játékmód uralkodott, itt a nagy ívű, több ütemes (vízszintes) érzetű dallamegységek megformálása mutatkozik meg játékában.

Szathmáry Zsigmond előadásában ez a karakterben és játékmódban gazdag remekmű egységbe foglaltan, Mozart érett művéhez méltó módon szólal meg.

3.5.2. J. S. Bach művei

Sorrendben ugyan utoljára tárgyaljuk Szathmáry Zsigmond barokk zenei előadóművészetét, azonban – mint valamennyi orgonista szakmai életében – ez a zenei korszak nála is kiemelt jelentőségű. Korábban már említettük, hogy a historikus előadói irányzat hatásai a 60-as évek közepétől fokozatosan érték el Szathmáryt. Bach-játékának alakításában szerepet játszott Walcha egyéni barokk felfogása, majd a történelmi orgonák újrafelfedezése, így a nagy észak-német orgonák, Schnitger és más hangszeres inspiráló hatásai.¹⁰⁰ Szathmáry ezeket a tényezőket már abban az időszakban is nagyra értékelte, azonban az igazi historikus felfogást és játékmódot csak később ismerte meg. „Tíz-tizenkét éve át kellett esnem egy másik nagy váltáson, ugyanis akkoriban érte el a valódi historikus irányzat az orgonát. Ma pedig ennek alapján játszunk régi zenét.” – nyilatkozta Szathmáry 1993-ban.¹⁰¹ Az azóta eltelt időben Bach előadásaira az úgynevezett értelmező játékmód felhasználásával készül, melynek legfontosabb jellemzője a rendkívül finom agogika alkalmazása. Ez számára olyan eszköz a mű formájának és felépítésének világossá tételéhez, mely tisztaságot, élenkséget és

¹⁰⁰ Halász Péter: „A régi és az új zeneszerzők egyaránt élő személyiségek.” i.m., 15.

¹⁰¹ I.m. 15.

melegséget kölcsönöz játékanak. Hasonló módon, ahogy Liszt előadásait jellemeztük, Bach darabjait is virtuóz módon adja elő, megtartva benne a kifejezés világosságát és a tiszta artikulációt. Szathmáry Bach-játékában messzemenően érvényesül Robert Donington megállapítása:

A barokk orgonajátékban az artikulációs szünetek döntő fontosságúak. Az újabb iskolák bármelyik jó orgonistája tudja, hogy a barokk zenében különösen lényeges a frázisokat érthető képletekre lebontanunk, éspedig nemcsak megfelelő artikulációs szünetek kitartásával, hanem arra is ügyelve, hogy ezek a szünetek elég hosszúak legyenek, és eljussanak a hallgatóhoz.¹⁰²

Ennek kiváló példáját hallhattuk legutóbb Szathmáry budapesti Műpában megrendezett hangversenyén, ahol a 82 éves művész rendkívüli életenergiával és nyugalommal, a tagoltság és az összefogottság művészi egyensúlyát megteremtve adta elő Bach *c-moll Passacaglia és fűgáját* (BWV582).¹⁰³

Szathmáry Bach orgonaműveiből nyolc hanglemezt készített. Ezek között található teljes egészében Bach műveket tartalmazó lemezek, de olyanok is, amelyeken Bach művei mellett megjelennek más stílusú kompozíciók, kortárs szerzők darabjai vagy saját művei.

Első tisztán Bach műveket tartalmazó felvétele a *Berühmte Orgelwerke III.* sorozatban jelent meg 1973-ban.¹⁰⁴ A lemezen a jól ismert Bach–Vivaldi *a-moll* és *d-moll concerto* (BWV 593, 596) keretezik a szintén népszerű *D-dúr prelúdium és fűga* (BWV 532), valamint a *C-dúr toccata, adagio és fűga* (BWV 564) orgonadarabokat.

A következő Bach felvétel Zwolle (Hollandia) történelmi Schnitger-orgonáján készült 1978–1979-ben.¹⁰⁵ A lemezborítón feltüntetett címnek megfelelően a *d-moll toccata és fűga* (BWV565) előadásával kezd, majd a *c-moll passacaglia és fűga* (BWV 582) és a *g-moll fantázia és fűga* (BWV 542) közé pihenésként elhelyezi a kis *g-moll fűgát* (BWV 578). Feltűnő, hogy a lemezanyag első felében Szathmáry csupa moll hangnemű darabot választ,

¹⁰² Robert Donington: *A barokk zene előadásmódja*. Ford. Karasszon Dezső. (Budapest: Zeneműkiadó 1978.) 102.

¹⁰³ „Bach–Durufle–Szathmáry” hangverseny 2021. november 30. Budapest, Műpa.

¹⁰⁴ J. S. Bach – *Berühmte Orgelwerke III* – Zsigmond Szathmáry, Orgel. J. S. Bach: *a-moll concerto* BWV 593; *D-dúr prelúdium és fűga* BWV 532; *C-dúr toccata, adagio és fűga* BWV 564; *d-moll concerto* BWV 596 Marcussen-Orgel Holmens-Kirche, Kopenhagen (Dänemark), Sastruphon, LP SM 007055, 1973.

¹⁰⁵ Bach Organworks – Zsigmond Szathmáry: *d-moll toccata és fűga* BWV 565; *c-moll passacaglia és fűga* BWV 582; *g-moll fűga* BWV 578; *g-moll fantázia és fűga* BWV 542; *6 Schübler Orgelchorale* BWV 645-650; *Esz-dúr prelúdium és fűga* BWV 552. Schnitger-Orgel in Zwolle (Niederlande), 1978/79 RCA Victor Silver Seal-VD 60785 – 2 RV, 1991; RCA Classics 74321 40477 2, 1996; JVC JM XR24002S/2003.

vélhetőleg tudatosan. A g-moll fantázia és fúga – melyet volt alkalmam irányítása mellett elsajátítani – e korábbi felvétele megragadóan dinamikus, a tétel improvizatív szakaszainak előadása és kontrasztja a másik két tematikus anyaggal igen jól érzékelhető. A lemez második felén a Schübler-korálok gyűjteménye (BWV 645-650), a hat korálelőjátékból álló sorozat hallható. A felvételek végén a híres *Esz-dúr prelúdium és fúga* (BWV 552) szólal meg. A tematikus variációk felépítése, a hármass fúga rendkívüli összetettségének megformálása méltó a darab Bach életművében is kiemelkedő nagyságához. A felvételek jelentőségét mutatja, hogy újraserkesztve és felújítva kiadásra kerültek még 1991-ben, 1996-ban és 2003-ban is.¹⁰⁶

Szathmáry 1982-es Bach-lemezalbuma hat triószonátát (BWV 525-530), és négy korálfeldolgozást tartalmaz. Az érett Bach-stílust képviselő triószonáták az orgonás háromszólamúság mesterművei, melyek ma is a haladó szinten tanuló orgonisták és a művészek alapdarabjai. Szathmáry előadásában a három szólam plasztikus megformálása három különböző hangszer önállóságával bír, világos rajzolattal. A felvétel Muri (Svájc) kolostortemplomának orgonáján készült, a hangszer és a helyszín ideális technikai és akusztikai lehetőségeket biztosított a lemez elkészítéséhez.¹⁰⁷

Szathmáry Bach hangfelvételeinek következő értékes darabja Haarlem St. Bavo templomának történelmi Müller-orgonáján (1738) készült.¹⁰⁸ E helyszín kiválasztására azért kerülhetett sor, mert Szathmáry hosszú időn keresztül a Haarlemi Orgonafesztivál előadója és kurzusvezető tanára volt, s Piet Kee orgonista-kántorral régóta szakmai-baráti kapcsolatot ápolt. A darabok kiválasztásában a Müller-orgonán megvalósítható hangzási lehetőségek felhasználása játszott szerepet. A kilenc programrészből álló felvételsor elrendezésében az egy-egy nagyobb lélegzetű toccata vagy prelúdium és fúga között egy-egy rövidebb, bensőséges hangvételű korálelőjáték, triószonáta, valamint a *Kunst der Fuge 14. Contrapunctus* tétele képezett pilléreket Szathmáry előadói koncepciójában.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Szathmáry Zsigmond: J. S. Bach *Organ Works*. RCA Victor Silver Seal VD60785 1991; RCA Classics 74321 /40 477 /2, 1996; JVC, Japán - JM – XR24002, 2003.

¹⁰⁷ Szathmáry Zsigmond: *Die Triosonaten für Orgel*, BWV 525-530; Bach korálfeldolgozásai: Partite diverse sopra: *Ach, was soll ich Sünder machen*, BWV 770; *Herzlich tut mich verlangen*, BWV 727; *Wer nur den lieben Gott läßt walten*, BWV 642; *Wer nur den lieben Gott läßt walten*, BWV 691a./An der Orgel der Klosterkirche Muri AG, Schweiz/ RCA-RL01941/1982.

¹⁰⁸ J. S. Bach Orgelwerke an der historischen Christian Müller-Orgel der Bavokirche in Haarlem, Holland – Zsigmond Szathmáry - *d-moll toccata és fúga* BWV 565; *Ich ruf' zu dir, Herr Jesu Crist* BWV 639; *Jesu bleibet meine Freude* BWV 147/10; *C-dúr toccata, adagio és fúga* BWV 564; *d-moll triószonáta* BWV 527; *Nun komm der Heiden Heiland* BWV 659; *14. Contrapunctus a Kunst der Fuge*-ből BWV 1080 (Göncz Zoltán kiegészítésével); *Einige canonische Veränderungen über das Weihnachtslied: „Vom Himmel hoch da komm' ich her – Nr. 1-5* BWV 769; *D-dúr prelúdium és fúga* BWV 532., Amazon Music, RCA B00013 F5T2, 2004.

¹⁰⁹ A haarlemi programot lásd a Függelékben. BVG B00013F5T2 (2003).

Hangfelvételek készítése mellett folyamatosan teljesített felkéréseket Bach orgonaműveinek koncerten történő előadására. Kiemelkedik közülük a Brémai Bach-hét keretein belül a Dómban megtartott koncertje 2005 tavaszán.¹¹⁰ A helyi kritikus így ír róla:

A Bach-orgonából egy szigorúan elrendelt kozmosz hangzott fel, távol minden romantizáló hangzástól, szinte kérlelhetetlen állandóságban, feszes tempóban és a polifonikus hatás fejlődésével. Ez már a korál-feldolgozásokban is hallható volt (*Schmücke dich, o liebe Seele, Herzlich tut mich verlangen*), majd *A fúga művészetéből*, a B-A-C-H motívummal megszólaló 14. Contrapunctus, az *Esz-dúr prelúdium és fúga* (BWV 552) előadásából egy szoborszerű, szerkezetileg szilárdan megalkotott Bachot kaptunk. Nem csak az Esz-dúr darab hangzott ragyogóan, hanem a Göncz Zoltán által befejezett Contrapunctus verziója is.¹¹¹

Magyarországon előadói pályájának nagyszerű betetőzését élhette meg 2018. december 14-én a *Bach összes orgonaműve* hangversenysorozat záróhangversenyén. A tizennégy koncertből álló sorozatot Budapesten, a Hold utcai református templom új Bach-orgonáján rendezték.¹¹² A pályája csúcán álló művész számára azért is volt fontos ez a hangverseny, mert a hatvanas évek elején, Szathmáry budapesti tanulmányai idején ilyen hangszerrel még nem találkozhatott. A Hold utcai templom hangszere Budapest első olyan orgonája, amelyet a tübingiai orgonaépítészet legjobb hangszerei inspiráltak (Wender, Volckland, Trost és Wiegler mesterművei), s amelyeket Bach is nagyra értékelt hangzásbeli sajátosságaik miatt.¹¹³ Szathmáry legkedvesebb Bach művei közül válogathatott erre a koncertre, a hangverseny végén a *Fúga művészete 14. Contrapunctus*ának befejezetlen változatát játszotta.¹¹⁴

¹¹⁰ A koncert plakátja a Függelék 106. oldalán található (8. kép).

¹¹¹ Arnulf Marzluft: *Gegensätzliche Erlebniswelten*. Bachwochen: Orgelkonzert mit Zsigmond Szathmáry im Dom. In: *Weser Kurier*. 21. 3. 2005. Susteck/2013: 84.

¹¹² A 14-es szám szimbolikus jelentőségét jól ismerjük a Bach életműben: Nevének betűi a német abc sorrendjében megszámozva és összegezve 14-et adnak. Ezért szerepelt a sorozatban 14 koncert.

¹¹³ Faragó Attila: *Budapest Bach-orgonája a reformáció jubileumára*. <http://aerisorgona.hu/bach-orgona-budapest/> (Utolsó megtekintés ideje: 2022.05.05.)

¹¹⁴ Szathmáry Zsigmond Bach záróhangversenyének műsora: *g-moll fantázia és fúga*, BWV 542; *a-moll concerto* Vivaldi nyomán, BWV 592; *Auf meinen lieben Gott*, BWV 744; *c-moll prelúdium és fúga*, BWV 546; *In dulci jubilo*, BWV 729; *Pastorella*, BWV 590; *G-dúr prelúdium és fúga*, BWV 541; *Befejezetlen Contrapunctus a Kunst der Fuge*-ből. BWV 1080 Budapest, 2018. december 14.

3.5.3. Más barokk szerzők művei

Szathmáry hangfelvételei közül kiemelkedik Ernen (Svájc) egyik legrégebbi Aebi-orgonáján készült *Zwei historische Orgelportraits* című lemez.¹¹⁵ A művész kifejezetten a Szt. György templom hangszerére állította össze programját, mely kizárólag régi zenét tartalmazott. Az orgona Werkmeister III hangolású. Ahhoz, hogy a hangszerben rejlő különleges hangzási lehetőségeket be lehessen mutatni, regisztrációs szempontból jól variálható műveket választott. Ezek között szabad műfajú darabok és variációk is szerepelnek.

Az első, 1979-es hangfelvétel *Die Orgel - Königin der Instrumente* címmel jelent meg. Az orgona eredeti 11 regiszterén N. Bruhns, G. Frescobaldi és J. P. Sweelinck művei mellett Bach kisebb lélegzetű e-moll (BWV 533) és G-dúr (BWV 541) *prelúdium és fúgája* is szerepel.¹¹⁶

A második, 1994-es hangfelvételen már nagyobb szabású művek is helyet kaptak, így Buxtehude *g-moll prelúdium és fúgája*, Pachelbel *f-moll ciacconaja*.¹¹⁷ A Buxtehude mű artikulációja sajátos és különleges, a fúga regisztrációja egyszerű, melodikus szólamvezetése tiszta és nemes hangzást ad. A Pachelbel darab melankolikus hatást kelt Szathmáry előadásában. A lemezen hallható még a Bachnak tulajdonított *Kleines harmonisches Labyrinth*, valamint olasz zeneszerzők más hangzásvilágot bemutató orgonazenéje is. A kisebb lélegzetű darabok között Sweelinck korálhoz kötött variációi szerepelnek a lemezen. Az Aebi-orgona ideális hangszer e művek megszólaltatásához, tiszta csengésű, a világos artikulációt lehetővé tevő, egyedi hangzásvilágú hangszer.

¹¹⁵ Szathmáry első Aebi CD-je 1979. RCA Red Seal – RL 11671., 1979. Szathmáry második Aebi CD-je Ars Musici AM11072, 1994.

¹¹⁶ *Die Orgel - Königin der Instrumente*. Zsigmond Szathmáry spielt Bach-Bruhns-Frescobaldi-Sweelinck an der 300 jährigen Aebi-Orgel in Ernen- Schweiz – RCA Red Sel – RL 11671, 1979 A részletes program a Diszkográfiában található.

¹¹⁷ A lemez programja: D. Buxtehude: *g-moll prelúdium és fúga* Bux WV149; J. P. Sweelinck: *Mein junges Leben hat ein End*; J. A. Reincken: *g-moll fúga*; J. A. Reincken: *G-dúr toccata*; G. Gabrieli: *Fuga del IX. tono*; G. Frescobaldi: *Toccatto sesta*; D. Scarlatti: *d-moll fúga* K.41; Michelangelo Rossi: *d-moll toccata Nr.7*; Bach: *Kleines harmonisches Labyrinth* BWV 591; J. Pachelbel: *f-moll ciaccona*. Ars Musici AM11072 /1994.

4. SZATHMÁRY ZSIGMOND, A TANÁR

A tanítás nagyon fontos dolog számomra, mert rákényszerít, hogy azt is megfogalmazzam vagy meggondoljam, amit érzek, vagy amit spontán csinálok. Ha ezt meg akarom a növendéknek magyarázni, meg kell tudnom mondani, hogy mi miért van úgy, és akkor többet kell foglalkoznom a részletekkel, attól meg minden számomra is világosabb lesz.

A tanításban a tanár is tanul, és akkor ér valamit a tanítás, ha kölcsönös beszélgetés, valamilyen tapasztalatcsere alakul ki. Nem arról van szó, hogy én megmondom, hogy a növendék mit hogyan csináljon, hanem megbeszéljük a dolgokat, s ezáltal mindenki kap belőle valamit.¹

Az idézett gondolatsor jól szemlélteti Szathmáry tanári ars poeticáját. Példaként állhatott előtte édesapja, Szathmáry Lajos pedagógiai működése, valamint számos pozitív zenetanári minta tanulóéveiből. Ehhez társult megszerzett előadóművészi tapasztalatainak átültetése a pedagógiai gyakorlatba. A tanítva tanulás gyakorlata pedig az oktatás alapvetően fontos eleme.

Szathmáry első tanítással kapcsolatos emléke még budapesti zeneakadémista időszakából való, amikor a jászberényi Zeneiskolában kisgyerekeket tanított zongorázni.² Már akkor érdekelték a különféle zenei stílusok befogadási és elfogadási kérdései.

Volt olyan tanuló, akinek az édesanyja Chopin-mazurkákat játszott otthon, és voltak olyanok, akiknek nem volt semmilyen zenei környezetük. Ez utóbbiaknak tetszett Bartók zenéje, amikor a *Gyermekeknek* sorozatából tanítottam. Félreértés ne essék, Chopin zenéje csodálatos. De a szépség nem kötődik stílusokhoz. Minden korszakban, minden stílusban van, ami szép, és van, ami nem szép, van, ami jó, és van, ami nem jó.³

Szathmáry későbbi, felsőbb szintű orgonatanítási metódusának egy része volt tanárai, Gergely Ferenc és Helmuth Walcha módszereiből, vagy éppen azok módosításából származik. A két mester technikailag és zeneileg ugyan eltérő módon közelített a zenéhez,

¹ Halász Péter: „A régi és az új zeneszerzők egyaránt élő személyiségek. Interjú Szathmáry Zsigmonddal.” *Muzsika* 36.évf./1. (1993. január): 17.

² A Zeneakadémia hallgatói közül hárman tanítottak akkor Jászberényben: Szathmáry Zsigmond zongorát, Gyermán István (1938–1990) hegedűt, és Sziklay Erika (1936–2019) éneket.

³ Fassang László: Szathmáry Zsigmond: „A szépség nem kötődik a stílushoz.” *Fidelio Kulturális Programmagazin* (2013.04.05.)

mivel azonban mindketten jelentős művészegyéniségek voltak, megjegyzéseiket, tanácsaikat mindig megfontoltan kezelte.

Gergely Feri bácsi megtanított bennünket zenélni, Walcha pedig megtanított arra, hogy miként kell rendbe hozni a dolgokat. Feri bácsi sokkal szabadabban közelített az anyaghoz, Walcha viszont ízig-vérig német volt: mindenről tudta, hogy milyennek kell lennie. Játékán lehetett hallani, hogy rendszerben gondolkodik, és ezt tőlünk is megkövetelte. Kitűnő iskola volt, bár egészen más, mint amit itthon, Gergely Feri bácsitól kaptam.⁴

Szathmáry tanárai a saját előadói és tanári időszakukban stílusmeghatározó szereppel bírtak. Gergely nagyon jó zenész volt, aki tudását át is tudta adni – szögezi le Szathmáry, viszont a pesti Bach-felfogás romantikus volt, lényegében a Straube-iskola nyomán. Ezzel szemben Walcha a 60-as évek elején egyéni játékmódot alakított ki, ami a historikus orgonajáték gyakorlatának kezdeteit tükrözte. Igaz, ezek az artikulációk nem voltak azonosak a mai historikus felfogásával, azonban „ettől kezdve én is egészen más szemszögből láttam a zenét” – mondja Szathmáry.⁵

4.1. Az orgonatanári hivatásra való felkészülés (1968–1978)

Mint már említettem, Szathmáry egyházzenei vizsgájára való felkészülésével párhuzamosan 1968-tól 1970-ig zongorát és orgonát tanított a schlüchterni evangélikus egyházi iskolában.⁶

A kétéves tanítási időszak, a jászberényihez hasonlóan, leginkább gyakorlatszerzésre volt alkalmas, például arra, hogy belekóstoljak a hangszeres kezdőtanítás problémakörébe, hogy az alapkérdések mentén megértsem, hogy hogyan lehet leküzdeni a kezdők félelmét a hangszer adta nehézségek miatt, valamint kialakítani a gyerekekben a zenei gondolkodás csíráit.⁷

Szathmáry ezt követően csak orgonajáték-oktatással foglalkozott, főleg fiatal főiskolások zenei pályára való felkészítésével. Az első hosszabb idejű tanári megbízása Lübeckhez

⁴ I. m.

⁵ Halász Péter: „A régi és az új zeneszerzők egyaránt élő személyiségek.”, i.m., 16.

⁶ Klavier- und Orgellehrer an der Kirchenmusikschule Schlüchtern (1968-1970), Susteck/2013: 14.

⁷ Interjú/1.

köthető,⁸ a második rövidebb pedig Hannoverhez.⁹ Szathmáry elmondása szerint mindkettő az orgonatanítás módszereinek kidolgozásában és tapasztalatszerzésben jelentett előrelépést számára. A diákok közül nem mindenki készült zenei pályára, így tanításukban fontos szempontként merült fel a megfelelő darabok kiválasztása, hogy azok nehézségi szintje megfeleljen tehetség szintjüknek, s hogy a választott darabok a lehető legnagyobb sikerélményt adják számukra. Viszont mindkét helyszínen feldolgozásra kerültek az orgonairodalom jelentősebb alkotásai is, amelyek magas szintű követelményeket állítottak a hallgatók elé. A pályára készülőknel arra is figyelemmel volt, hogy képességük és teljesítményük alapján megfelelnek-e az orgonaművészi, tanári, vagy egyházzenei pálya követelményeinek. Szathmáry gondosan figyelt tanítványaira, s így általában sikerült kiválasztani a reális célt, melynek elérése érdekében később magasabb szintű tanulmányokat folytathattak. Így volt ez azoknál is, akik követték őt Freiburgba a legfelsőbb szintű művészi diploma megszerzéséért.¹⁰

Bepillantást nyerhetünk lübecki tanítási időszakába egykori német diákja, Ingo Duwensee feljegyzései alapján: „Hálával emlékezem a Szathmáry Zsigmondnál töltött tanulóévekre a lübecki főiskolán. Motiváló oktatására a mai napig emlékszem.”¹¹ Közben Duwensee érdeklődése a régi zene felé fordult. Mivel Szathmáry a kortárs zene és a romantika előadójaként virtuóz orgonista hírében állt, nehezen tudta elképzelni mesterét barokk orgonazenét tanító tanárként. Később azonban oktatói munkáját a barokk művek tanításában is rendkívül részletesnek és kifinomultnak minősítette:

Érdeklődéssel tanultam nála Bach prelúdiumokat, fűgákat és toccatákat. Állhatatossága az ujjrend, a frazírozás és artikulációs kérdések területén gyakran kényelmetlenséget okozott, mégis nagyon ritkán hagyott hátra megválaszolatlan kérdéseket. [...] A diszsonancia és konszónancia viszonylatai területén tett következtetései a hangzásélményre nézve, a tempóról és a regisztrációról folytatott vitákkal együtt nagy teret kaptak. Közben mindig mutatott választási lehetőségeket a megtárgyaltakhoz képest azzal a céllal, hogy a hallgató a zenét meggyőzően és a lehető legnagyobb

⁸ Lehrauftrag für künstlerishes Orgelspiel an der Staatl. Hochschule für Musik in Lübeck (1972–1977) Susteck/2013: 14.

⁹ I. m., 14.

¹⁰ Interjú/1.

¹¹ Zuschrift Ingo Duwensee vom 5.1.2012. Susteck/2013: 30.

önállósággal adja elő. „Lehet így is csinálni, és lehet úgy is csinálni, szabadon, de fontos, hogy zeneileg mindig indokolt legyen.”¹²

4.2. Tanítás Freiburgban (1978–2004)

Szathmáry Zsigmond 1978-ban pályázat útján elnyerte a freiburgi Zeneművészeti Főiskola teljes állású professzori kinevezését.¹³ E körülmény miatt – és Baden-Württemberg tartomány elvárásának megfelelően – Freiburgba költözött. Döntésével az eddig mellékállásban végzett tanári tevékenységet teljes állásúra cserélte. A professzori állás elnyerésével egy hosszabb életszakasz vette kezdetét, mely időszakban kitűnő orgonistákat nevelt, évtizedekig meghatározta a freiburgi orgonaoktatás színvonalát és arculatát. Magas szintű tudással és szakmai elkötelezettséggel tanított. Hallgatóit tehetség szintjüknek megfelelő, egyénre szabott módszerekkel oktatta és nevelte, tanítási programjába beillesztette a kortárszenei képzést is. Ezzel kapcsolatban megjegyzi, nagyon fontosnak tartotta, hogy a főiskola sokoldalúságra és nyitottságra neveljen, mert enélkül nem lehet eredményesen tevékenynek lenni a zenei életben. „Hallgatóimnak játszaniuk kellett Bachot, Cèsar Franckot és új zenét is” – mondja Szathmáry.¹⁴

A freiburgi főiskola az 1970-es évektől komoly hírnévre tett szert a kortárs zeneszerzés és előadás területén kitűnő tanárai, többek között Mathias Spahlinger, Heinz Holliger és Klaus Huber révén.¹⁵ Szathmáryt ezért új professzori állásában, mint sokoldalú és modern zenét is játszó előadót, örömmel fogadták. Ennek ellenére akadtak olyan kollégák is, akik a tradicionális zeneművészeti képzés veszélyeztetését látták a kortárszenével foglalkozók tevékenységében. A többség – kollégák és tanítványok – azonban megértette és elfogadta Szathmáry kortárs zenéhez fűződő kötődését, ugyanakkor azt is észrevették, hogy a klasszikus repertoár tanításában is kiváló munkát végez. Tanítványai tisztelettel és elismeréssel nyilatkoztak tanításának módszereiről, erejéről és hasznosságáról. Egyik német növendéke, Achim Plagge így írt rövid feljegyzésében:

¹² I. m., 31.

¹³ Professor für künstlerisches Orgelspiel an der Staatlichen Hochschule in Freiburg/Brg. (1978–2004). I. m., 14.

¹⁴ Halász Péter: „A régi és az új zeneszerzők egyaránt élő személyiségek.”, i.m., 17.

¹⁵ Mathias Spahlinger (*1944) német zeneszerző; Heinz Holliger (*1939) svájci oboaművész, zeneszerző és karmester; Klaus Huber (1924–2017) svájci zeneszerző.

Szathmáry Zsigmondnál végeztem tanulmányaimat Freiburgban 1995 és 1997 között. Szathmáry nagyra becsült tanár volt a főiskolán, aki emberbaráti szeretettel tanított. Személyes megjegyzései mindig nagyon fontosak voltak számomra. Nem próbált meg minden tanítványából virtuózt faragni, hanem azzal a tehetséggel fogadott el bennünket, amivel rendelkezünk. Nagyon szívesen gondolok vissza a nála töltött időre. [...] Zenei elképzeléseit nemcsak beszédben fogalmazta meg jól, hanem énekléssel, vezényléssel is kommunikált. Utánozhatatlan volt a ritmikai precizitása.¹⁶

A szintén német orgonista Markus Uhl is nagyon hasznosnak minősítette a Szathmáryval töltött orgonaóráit:

Oktatása kevés szóval zajlott, amit mindig előnyösnek éreztem [...], a zenei információkat inkább gesztusain keresztül közvetítette és a híres együtt-énekléssel, ami ahhoz vezetett, hogy a nála töltött 12 szemeszterben úgy figyeltem őt, mint egy karmestert, hogy a zenei folyamatban a legutolsó apró finomságot is megértssem.¹⁷

Emellett Uhl hangsúlyozta Szathmárynak a különböző zenei korszakokban való jártasságát is.

Minden stíluskorszak zenéjéhez van zenei mondanivalója, legyen az Frescobaldi, Bach, Mozart, Mendelssohn, Franck, Reger, Messiaen, Ligeti vagy éppen Kagel. [...] Hihetetlenül nagy az improvizációs tehetsége, retorikai képessége, és dramaturgiai érzékenysége.¹⁸

A tanári irányítás szerepéről vallja, hogy ezt csak egy bizonyos pontig tudja alkalmazni, ugyanis a végső megoldást már a hallgatónak kell megtalálnia. „A növendékeknek meg kell érteniük, hogy a tanításban szinte mindent meg tudok tanítani, de az utolsó titkokat nem lehet megmagyarázni.”¹⁹

A nyolcvanas évek közepétől magyar orgonisták is folytattak tanulmányokat Freiburgban Szathmáry Zsigmondnál. Közöttük volt Szikora Ilona, aki 1989-től 1991-ig tanult nála.²⁰ Szikora beszámolója szerint egy korábbi lipcsei Bach-versenyen kiválóan

¹⁶ *Zuschrift Achim Plagge vom 14.2. 2012. Susteck/2013: 33.*

¹⁷ *Zuschrift Markus Uhl vom 30.1. 2012. I. m., 34.*

¹⁸ *I. m., 34.*

¹⁹ Halász Péter: „A régi és az új zeneszerzők egyaránt élő személyiségek.”, *i.m.*, 16.

²⁰ Szikora Ilona, Szolnokon tanító, koncertező orgona-művésztanár írásos nyilatkozata Sárosi Dánielnek. 2020. március 24.

teljesítő Szathmáry-tanítvány, Bryan Ashley produkcióját hallgatva fogalmazódott meg benne a gondolat, hogy szeretne Szathmárynál tanulni.

Amikor Szathmáry tanítványa lettem, az első perctől kezdve úgy éreztem, hogy egy nyelvet beszélünk. Nagyon tetszettek a gondolatai, az a mód, az az alázat és lelkesedés, ahogy a művekhez közelített, és ahogy felkeltette a zene iránti érdeklődésünket. Minden mozdulata, gondolatai zenéből eredtek, miközben játszottunk, vagy éppen ő játszotta a bemutatandó részleteket, mindig harmonikusan együtt élt vele. Rendkívül precíz, alapos, mindig mindent a legnagyobb igényességgel dolgoztunk ki, ugyanakkor meghagyta a hallgatóinak saját elképzelésük, szabadságuk kibontakoztatásának lehetőségét is. Alapvetően nem ragaszkodott saját elképzeléseihez, de végeredményben mégis úgy alakult, ahogyan ő szeretne volna. Soha nem voltak megváltoztathatatlan ötletei, ugyanakkor rugalmasan kezelte az elképzeléseinket. Mindig szeretett játszani, újra próbálkozni, és el is várta tőlünk, hogy mi is kreatívan álljunk a dolgokhoz. A vizsgákra való készüléskor nem a tökéletes előadást várta el, hanem azt, hogy játékunkban legyen elegendő érzelmi töltet, lelkesedés.²¹

Szikora azt is megemlíti, hogy amikor csak tehetett, látogatta a többi hallgató óráit is, ezen kívül részt vett Szathmáry 1994-es erneni mesterkurzusán. Ezek az alkalmak lehetőséget adtak arra, hogy kívülről megfigyelje tanítását. Elmondta, hogy közös tanulmányi időszakukban tanára még nem tanított neki Szathmáry-kompozíciót, a diplomakonzertjére magyar darabként Durkó *Assonanze* című művét készítették elő. Az erneni kurzus emlékére viszont ajándékkul kapta tőle az éppen elkészült *B-A-C-H "Hommage à ..."* darabjának dedikált példányát.

Amint azt értekezésem bevezetőjében írtam, témaválasztásom személyes indítéka, s egyben dolgozatom bázisa az a négy szemeszter volt, amelyet tanítványaként Freiburgban töltöttem. Közösen kialakított tananyagunk felölelte az orgonairodalom egészét a 16. századtól a 20. századig, Jan Pieterszoon Sweelincktől Ligeti György műveiig. Kiváló magyarországi zongora- és orgonatanáraink után részben életkora, részben pedig előadóművészi és tanári tapasztalatainak gazdagsága miatt mást, sok újdonságot tanulhattam tőle.

Szathmáry tanítása a *megtanulni jól hallani* elvére épült. Ehhez járultak még az orgonához kapcsolódó általános és sajátos technikai feladatok lehetséges megoldásai,

²¹ I.h.

valamint az általa oly sokat emlegetett *szabadnak lenni* gondolata, hogy a jól begyakorolt részletek az előadásban automatikusan működhessenek. Rendkívül hasznos tanácsokat adott a koncertek műsorösszeállítása, az azokra való felkészülés stratégiája tekintetében, valamint a versenyfelkészülés időbeosztására vonatkozóan is. Tette mindezt rendkívül barátságos, megértő és humorral teli hangvételű óráin, melyek mindig örömmel töltöttek el. A nála szerzett tudást és tapasztalatot előadóművészként, tanárként és egyházzeneészként egyaránt kiválóan tudom hasznosítani.

Nehéz kiemelni a Szathmáry Zsigmonddal tanult zeneművek közül bármelyiket is, mint legfontosabbat, hiszen valamennyi mű esetében abszolút stílushűség jellemezte tanári munkáját. Ha mégis egy szerző egy művének elsajátítása kapcsán szeretném illusztrálni, hogyan is tanított Szathmáry Zsigmond, akkor J. S. Bach *g-moll fantázia és fűgáját* választom (BWV 542).

4.3. Bach *g-moll fantázia és fűga* tanítási folyamata Szathmáry Zsigmonddal

A művet 2004-ben tanultam, mely részét képezte a XIV. Lipcsei Nemzetközi Bach Orgonaversenyre való felkészülésnek. Később is repertoáron tartottam, több alkalommal játszottam koncerten.

A tanítási folyamat megmutatta azt, hogy a darab feldolgozása kapcsán milyen zenei és hangszertechnikai kérdések foglalkoztatták Szathmáryt, művészi tapasztalatainak átadójaként mit tartott fontosnak megismertetni tanítványával. A művel kapcsolatban a tanulás elején felhívta a figyelmemet arra, hogy a kompozíció az orgonavirtuóz Bach egyik legösszetettebb darabja, amely magas szintű hangszertudást, egyben a *leírt improvizáció* művészi megvalósításához szükséges készségeket igényel. Figyelmembe ajánlotta Johann Adam Reinckennek (1643–1722) – Bach egykori példaképének – a véleményét Bach korálimprovizációjáról: „Azt hittem, ez a művészet halott, de most már látom, hogy Uraságodban ma is él.”²²

²² Bach 1720-ban elment Hamburgba Reinckent meglátogatni, és ott játszotta el az idős mester tiszteletére komponált g-moll fantázia és fűgát, valamint improvizált az *An Wasserflüssen Babylon* koráltémára. C. P. E. Bach – J. F. Agricola: „Nekrolog auf Johann Sebastian Bach. 1754.” In: Christoph Wolf: *Johann Sebastian Bach. A tudós zeneszerző*. Ford.: Székely János (Budapest: Park Kiadó, 2004.) 250.

Azt is világossá tette, hogy a g-moll fantázia²³ a 17. századi orgonafantáziák rokona: három, egymással kontrasztáló zenei anyagra épül. Az első a fantáziákra jellemző téma: orgonapont feletti improvizatív, hangszeres *recitativoszerű*, deklamáló jellegű zenei anyag, virtuóz előadási technikát igényel (1–8., 14–16. ü.). A második az elsővel élesen kontrasztáló, imitációs szerkesztésű, egy rövid motívumra épülő, kötött tempójú, fájdalmasan bensőséges hangzásvilágú téma (9–14. ü., 25–31.ü.). A harmadik pedig a mindkét előzővel ellentétes, akkordikusan melankolikus zenei anyag (17., 31–39.ü.).

A tanulás folyamatában a darab indulásánál erőteljes megszólaltatást kért, olyan zenei súllyal, hogy a negyedértékű első akkord hangzási érzete kiterjedjen a negyedik ütem kezdetéig. Az első három ütem kottaképeben az akkordok ugyan külön negyedekben jelennek meg, azonban a hangzási képnek mindenképpen hosszabb értéket kell képviselnie, mely segít megtartani a tömörszerű hangzás érzetét. Ha az akkord indulása kellő súllyal történik, akkor az erre épített díszített hangok és harmincketted figurációi improvizatív jellegű skáláival hatalmas feszültséget hordoznak. Szathmáry a bevezetést tagoltan, s értelmező játékkal kérte, ami a hangcsoportok kezdőhangjainak kiemelésével érhető el, így követhetőkké válnak a nagyobb egységek célhangjai is, ami tempóban és dinamikában finom agogikával még árnyaltabbá tehető.

A 9. ütem második negyedén indul az új zenei anyag, mely hangzásában és karakterében is ellentéte a kezdő szakasznak. Ezen a területen a három felső szólam önálló életet élő, mégis egymásba fonódó éneklő játékát kérte Szathmáry. Ezt követően a 17. ütem hozza az első, némileg pihentető, az iménti feszültségeket feloldó, nyugodt és harmonikus akkordmenetet, melynek harmóniaritmusa az eddigiekhez képest egyenletes és gyors. A váltást Szathmáry tanácsára érzékeny regisztrációval, vékonyabb hangzással oldottuk meg. Ezek után, újra meg újra nekilendülve visszatér a kezdő improvizatív jellegű, feszültségekkel, belső akcentusokkal, késleltetett akkordokkal, kromatikus basszuslépésekkel telített zenei anyag, mely egyre magasabb dinamikai fokozatot ér el. A Szathmáry által elvárt előadói megoldás az volt, hogy a szűkített szeptimekkel is alátámasztott zenei feszültség ne csökkenjen. Majd a tétel második részében a háromféle zenei anyag különféle megszólalásaiban a fenti karakterek újrafogalmazását, különbségeik további kiélezését kérte. A 39. ütem dallami tetőpontja előtti fokozásnál Szathmáry fontosnak tartotta a tempó visszatartását, szélesítését, hogy az elért félütemes nagy ívű

²³ A kotta megtekinthető: https://imslp.hk/files/imglnks/euimg/d/df/IMSLP533136-PMLP111725-Bach-orgelwerke05_fantasia-et-fuga-G-minor_BWV542_pp167-179.pdf

dallam oldásként legyen érzékelhető. A tanulás folyamatában nyomatékosította: a tételben még érintőlegesen sincs dúr hangnemű szakasz.

A fúga témája egy széles ambitusú, nagy kiterjedésű, összetett zenei anyag, mely hat, párokban kapcsolódó félütemes motívumra tagolható. A téma alapvetően két rövid motívumból áll, melyek jellegzetes ritmikai arculattal rendelkeznek.²⁴ A fúga tonális válaszó, a *comes* első hangközlépése torzul csupán. A *comes* kísérőszólama a szopránban kontraszsubjektumot hoz, mely jellegzetes, hosszú értékekben mozgó, ereszkedő dallam, s a téma későbbi visszatéréseit is ellenpontozza.

Játéktechnikai szempontból vizsgálva a fúga könnyedebb, táncosabb, nem hordoz olyan kiélezett feszültségeket, mint a fantázia. A tételben a fúgatéma megformálása okozott számomra problémát, ami a kétféle – nyolcad és tizenhatod – ritmusérték teljesen eltérő mozgásjellegéből adódik. Szathmáry felhívta a figyelmemet arra, hogy a téma három azonos terjedelmű, ismételt figurációjú, nyolcad felütéses kezdő motívumánál különbséget kell tenni az induló nyolcad és tizenhatod lendületes kezdése (súly, idő és elválasztás), valamint az azonos ritmusértékű záró nyolcad relatív értéke között. A második motívum indulása azonban nyolcad helyett két tizenhatod felütéssel folytatódik, ami megkívánja a tizenhatodok és a hozzájuk kapcsolódó nyolcad relatíve szélesebb játékát, majd a folytatásban a két nyolcad könnyedebb, *staccato* jellegű mozgását, és a negyedik nyolcad tagoltabb elválasztását. A minimális agogikus nyújtás és előrevitt játékmód kiegyenlítően jelenik meg a zenei folyamatban. Szathmáry szerint a téma harmadik, ismétlődő motívuma közel azonos módon játszandó. A játékmódot illetően a tételben felmerült még a basszusban játszott nyolcad-menetek agogikus, meghúzásos játéka.

Mindkét tételre vonatkozik a gyors figurációk, skálamenetek, tizenhatod-dallamok barokkos *non-legato* játékmódjának minden regiszterben világos artikulációja. Az akkordoknak, késleltetéseknek, zárlatoknak az előre kidolgozott hangképzése (kitartásuk, elválasztásuk és tempókezelésük) szintén fontos előadói elem. Az átkötések tagolási problémáinak megoldásai a zenei folyamat törésmentes, de tagolt játékával oldható meg. Lényeges kérdésként merült még fel a barokk-regisztráció felhangokban gazdag hangzásának létrehozása, hogy a témák minden regiszterben erőteljesen tudjanak megszólalni.

²⁴ A fúgatéma táncos karaktere elemzők szerint egy holland népi táncdallam ritmikáját idézi, Reincken pedig holland származású volt. Szerző Katalin: „Johann Sebastian Bach: g-moll fantázia és fúga BWV 542.” In.: Kroó György (szerk.): *A hét zeneműve 1973/2.* (Budapest: Zeneműkiadó, 1973.) 126.

A tanítási folyamat eredményességét mutatja az a tény, hogy a lipcsei Bach versenyre való jelentkezéshez mellékelni kellett e mű video-felvételét, és a 74 jelentkezőből az elődöntő tizenkettes mezőnyébe az én felvételemet is elfogadták.

4.4. Vendégtanítások

Szathmáry Zsigmond freiburgi orgonaprofesszori állása mellett rendszeresen felkéréséket kapott Japánból és Koreából vendégtanári feladatok ellátására. 1988-ban fél éven keresztül vendégprofesszora volt a tokiói Egyetem zenei fakultásának,²⁵ a nyolcvanas és a kilencvenes években pedig az oszakai Egyetemen töltött rövidebb-hosszabb időt.²⁶ Ez utóbbi intézményben 15 japán hallgató oktatását végezte. Szathmáry eredményként említi, hogy sikerült a japán fiatalokkal megismertetni az európai orgonazene stílusirányzatait, valamint felkelteni az érdeklődésüket a kortárs orgonazene iránt, s új orgonadarabok írására ösztönözni az alkotó fantáziával rendelkezőket. Ötleteket adott a szerzőknek az orgona technikai és zenei lehetőségeinek alaposabb megismerésére és felhasználására. A megszületett kompozíciók bemutatásában maga is közreműködött.

Szathmáry Zsigmond freiburgi nyugdíjazását követően felkérést kapott a szöuli Yonsei Egyetem orgona-vendégprofesszori állásának betöltésére (2005-2006), ottléte alatt 20 koreai hallgatót tanított.²⁷ A freiburgi és a koreai egyetem szakmai kapcsolatának köszönhetően már korábban is jelentős számú koreai diák, köztük több orgonista tanult Freiburgban. A posztgraduális képzésre érkező tehetséges koreai hallgatók közül többen Szathmárynál folytattak művészképzős tanulmányokat, akik a japán orgonistákhoz hasonlóan elsősorban szorgalmukkal tűntek ki a többi nemzet muzikusai közül. A hosszabb idejű vendégtanításai alatt Szathmáry több hallgatót is felkészített rangos nemzetközi orgonaversenyekre, melyeken tanítványai kiváló eredményeket értek el. Beszélgetésünkben megjegyezte, hogy ez az oktatási forma hasonló szintű eredményeket hozott, mint a németországi képzés, mert a hallgatók korábban megszerzett magas szintű technikai tudásuk birtokában, az újonnan kapott zenei instrukciók felhasználásával, valamint távol-keleti szorgalmukkal kiváló produkciókra voltak képesek.²⁸

²⁵ Geidai, Tokyo University of the Arts, Japan.

²⁶ Kansai Gaidai University, Japan.

²⁷ Yonsei University, Seoul, Dél-Korea.

²⁸ Interjú/3.

4.5. Mesterkurzusok

Szathmáry Zsigmond orgonatanári tevékenységének harmadik területe a mesterkurzusokon végzett tanítás. E tanítási-tanulási formának is megvannak a sajátos eszközei és lehetőségei, melyeket széles irodalomismeretének, kiváló felkészültségének és kurzustanítási tapasztalatainak köszönhetően eredményesen végzett. A mesterkurzusaira jelentkezők részben egyetemi és főiskolai tanulmányokat folytató fiatalok, részben pedig már diplomával rendelkező orgonaművészek voltak. A kurzusok rövidege miatt azonban a résztvevők és a mesterek elvárásai olykor nehezen összeegyeztethetők. Ezzel kapcsolatban Szathmáry Zsigmond és Sebők György (1922-1999), a kiváló magyar zongoraművész gondolatai egybecsengenek.

Egy hangszeres kurzuson nem lehet megtanulni zongorázni (hegedülni vagy orgonálni), ám egy jelentős személyiség hatása bizonyára segíthet az útkeresésben, szempontjai töprengésre készítenek, igazságai beépülhetnek a fogékony személyiségbe.²⁹

Szathmáry kurzustanításainak legfőbb garanciája széleskörű szakmai felkészültsége volt. Érdemben tudott hozzászólni a jelentkezők által előjátszott különböző stílusú darabokhoz. A kurzustanítás legfőbb feladatát, hogy egy résztvevő – diák vagy művész – bemutató játékból mit emeljen ki, mi az, amiben előrelépés érhető el egy kurzusnyi találkozás alatt, Szathmáry kitűnő pedagógiai érzékkel oldotta és oldja meg. Kurzusain a résztvevők mindig nyerhetnek új szempontokat a művek technikai és zenei megvalósítása terén. Ugyanakkor azt is megtapasztalhatják, hogy a feljükk megfogalmazott kérdés, javítási szándék soha nem bántó. Barátságos, humorral fűszerezett stílusa ideális ehhez a tevékenységhez, így a résztvevők lazán, félelem nélkül élhetik meg a tanítás folyamatát, s az így nyert tapasztalataikat jól hasznosíthatják.

Ez a légkör és az elért eredmények hosszú évtizedeken keresztül elegendőnek bizonyultak arra, hogy a tanítványok rendszeresen visszajárjanak Szathmáry mesterkurzusaira.³⁰ A mesterkurzus alkalmak ugyanakkor – épp rövidegük és koncentráltáguk miatt – folyamatos önképzést és intenzív felkészülést igényelnek az előadótól. Szathmáry ezért mindig fontosnak tartotta stílusismeretének frissítését és

²⁹ Meszlényi László: Sebők György Szegeden. *Muzsika* 41.évf./1. (1998. január:): 11-12. 11.

³⁰ Szathmáry egyik koreai tanítványa 25 alkalommal vett részt a professzor erneni orgonakurzusán.

korszerűsítését, hogy maga is részt vegyen régizene kurzusokon, amelyekből újabb tapasztalatokat gyűjthet. Ezen kívül szüksége volt szakmai-irodalmi ismereteinek bővítésére, kutatómunkára is, ugyanis például az orgonajáték történetében az egyes országoknak, de még az egyes országrészeknek is eltérő hagyományai alakultak ki. Ugyanakkor a tanítás folyamatában a tanár is tanul – amint azt fejezetünk elején Szathmárytól már idéztük –, így tanítása során újabb és újabb tudásra tesz szert, melyet későbbi tanári és előadóművészi tevékenységében egyaránt hasznosítani tud.

Szathmáry Zsigmond mesterkurzusai közül kiemelkedik az Ernenben, a Svájc déli részén fekvő kistelepülésen évente megrendezésre kerülő tanfolyam, melyet 1979-ben alapított.³¹ A mesterkurzusok történetében ritka, hogy egy rendezvényt megszakítás nélkül, több mint négy évtizedig minden évben megrendezzenek.³² A kurzust és a záróhangversenyt a Szent György-templom 1679-ben épült barokk orgonáján tartják.³³ Annak érdekében, hogy a tanfolyamon valamennyi orgonás stíluskörbe tartozó mű megszólaltatható legyen, Szathmáry bevonta a munkába a közeli települések kiváló hangszereit is.³⁴ Szintén Ernenben működött a Sebők György által 1974-ben alapított zongora mesterkurzus, így két évtizedig párhuzamosan folyt mesterkurzussal Szathmáry orgonakurzusával.

Másik fontos mesterkurzus helyszíne Haarlem (Hollandia), ahol 1988 óta romantikus művekkel – elsősorban Liszt Ferenc műveivel –, valamint kortárs orgonazenével foglalkozik. Évtizedeken keresztül itt működött a Haarlemi Nemzetközi Nyári Akadémia orgonakurzus, mely Szathmáry kompozícióinak bemutató helyszínéként is szolgált.³⁵ Piet Kee (1927–2018) orgonaművész, a haarlemi Nyári Akadémia igazgatója így emlékszik vissza Szathmáryval való kapcsolatára:

Az orgonák és orgonisták világa sok különleges dolgot ismer és nagyon sokszínű. Ebben a világban az egyik legkülönlegesebb és legszínesebb személyiség Szathmáry Zsigmond. Ő egy unikum. Hogy mi a titka? Azt hiszem az, hogy ő nem csak orgonista

³¹ A mesterkurzus koncertjének plakátja a Függelék 100. oldalán található (1. kép).

³² A szervezőbizottság 2021 augusztusára kijelölte a 42. kurzusalkalmat, azonban a koronavírus világjárvány miatt a rendezvényt elhalasztották. A 2022. évi erneni mesterkurzuson augusztus 19-re tűzték ki Szathmáry Zsigmond kurzuszáró szólóestjét, a következő napokban pedig Schiff András öt zongoraestjét hallhatják a résztvevők és a helyi közönség.

³³ Az erneni Szt. György templom orgonáját Szathmáry szakmai irányításával teljesen felújították, alkalmassá téve mechanikus szerkezetét a Bach előtti és a barokk orgonaművek előadására.

³⁴ Ernen 20-25 kilométeres körzetében található még Naters és Brig települések, valamint Füglister orgonakészítő üzemai.

³⁵ A haarlemi Szt. Bavo templom világhírű Müller orgonája és Piet Kee, a város orgonistája folyamatos segítséget nyújtott Szathmárynak a haarlemi Fesztivál és kurzus szervezésében és fenntartásában.

és zeneszerző, hanem nagy művész is [...] Amikor Szathmáry játszik, az varázslat. A Haarlemi Nemzetközi Orgonafesztiválon, ahol a híres Müller-orgona orgonistája voltam, évtizedek óta nélkülözhetetlen vendégnek számít. Kurzusaival, ahol főleg kortárs művészek műveivel foglalkozik, sokakat beavat az új zene rejtelmeibe. Koncertjei mindig élményszámba mennek. Az ember azt érzi, hogy egy olyan művész játszik, akinek valami egészen különleges mondanivalója van.³⁶

Jelentős mesterkurzus helyszíne még Sinzig, a Rajna-vidéki kisváros, ahol Peter Bares (1936–2014) orgonaművész, zeneszerző 1976-ban alapított fesztivált, melynek orgona mesterkurzusát Szathmáry Zsigmond vezette. Beszámolójából tudjuk, hogy Bares jelentős saját anyagi erővel átépíttette a sinzigi Szt. Péter templom orgonáját a modern művek előadásához. 1996-ban Bares áttette székhelyét Kölnbe, és az ottani Szt. Péter székesegyház orgonistája lett. Az 2005-ben itt létrehozott Kunst-Station központ a kortárs orgonajáték jelentős színhelyévé vált, melynek Szathmáry Zsigmond visszatérő előadója volt.

Darmstadtban – ahogyan azt a 2.4. fejezetben már említettem – Szathmáry Zsigmond nemcsak résztvevőként, hanem 1998-ban és 2000-ben előadóként is bekapcsolódott az új zenei kurzus munkájába.

Szathmáry ezen kívül a világ számos pontján vezetett mesterkurzusokat, tanfolyamokat, melyek nem kötődnek valamely zenei stílushoz, hanem a jelentkezők szabadon választhatták ki bemutatandó produkciójukat. Ilyen helyszínek voltak – a teljesség igénye nélkül:

Észak- és Közép-Amerikában, valamint Távol-Keleten: Rochester University (Michigan, USA), Princeton (New Jersey, USA). Mexikóváros; Japán és Dél-Korea számos városában. Európában: Stockholm, Oslo, Bergen, Varsó, Krakkó, Budapest, Debrecen, Nagyvárad, Toulouse, Lyon, San Sebastian, Andorra la Vella, Graz, Ljubljana, Bázél, Moszkva, Szentpétervár, Kazany.

Németországban: Lübeck, Hannover, Nürnberg, Köln, Berlin, Freiburg, Kassel, Osnabrück, Bayreuth és Bonn.

³⁶ *Zuschrift Piet Kee* 25.5. 2012. *Susteck/ 2013*: 24–25.

5. SZATHMÁRY ZSIGMOND, A KARMESTER

Szathmáry tanulmányai során nem tanult hivatalosan vezénylest. Mint zeneszerzőt és előadóművészt viszont mindig is foglalkoztatta a zene struktúrájának alapos megismerése, folyamatainak, összefüggéseinek kezelése. Érdeklődést mutatott az orgonairodalom azon kompozíciói iránt, amelyekben benne rejlik az orkesztrális hangzás, ami karmester-szemléletű gondolkodást kívánt.

Ugyanakkor egyházzenei vizsgáira való felkészülésénél megismerkedett a karmesterihez hasonló karvezetői feladatokkal. Az előírt tanterv szerint jelentős mennyiségű egyházzenei anyagot kellett megtanulnia, köztük kórusművek vezénylest is, amelyről Klaus-Martin Ziegler bizottsága előtt gyakorlati vizsgán számolt be.

Freiburgi tevékenysége idején lehetősége nyílt újonnan alakult kamarazenekarokkal való együttműködésre, melyeket később zenei vezetőként és karmesterként is irányított. Ilyen együttesek voltak a Conrad Goltz Orchestra (1981-től), a Freiburgi Bartók Kamarazenekar (1986-tól), és a Freiburgi Sinfonietta (1996-tól). Az akadémiák vonós tanárainak és hallgatóinak ötlete és koncepciója alapján jöttek létre ezek az együttesek, többnyire a nyaranta megrendezett mesterkurzusok zenekaraiként. Ezzel együtt a kisebb létszámú együttesekkel hangversenyeket szerveztek a helyi közönség, valamint a Baden-Württemberg tartományba látogató szakemberek és turisták zenei igényeinek kiszolgálására. Programjukban barokk szerzők *concertói*, klasszikus és romantikus vonószekari alkotások, valamint kortárszenei művek szerepeltek. A darabok többsége ugyan előadható volt karmester nélkül is, azonban a felkészülésben, a kurzusmunkában szükség volt olyan nagytapasztalatú muzsikusközreműködésére, aki irányítja a közös munkát és formálja a zenekar hangzását. Közben az együttesek professzionális célokat is megfogalmaztak, mint például a tanulmányok utáni hosszabb távú együttműködés, a repertoár szélesítése, rendszeres hangversenyezés, vendégkarmesterrel való közös munka. A tanulási folyamatban elengedhetlenné vált a nagyobb formátumú, igényesebb művekkel történő foglalkozás, mint például Mendelssohn vonós szimfóniái, Csajkovszkij *Vonósszerenádja*, vagy Bartók Béla *Divertimentója*. E darabok feldolgozásához azonban már szükség volt karmesteri irányításra is, különösen a zenekar működésének kezdeti szakaszában. Ebben a folyamatban töltött be jelentős szerepet Szathmáry Zsigmond mint zenei vezető, majd karmester, aki felkészültségével, előadóművészi tapasztalatával jelentősen hozzájárult az együttesek fejlődéséhez.

Az első zenekar Conrad von der Goltz kamaraegyüttese volt, melyet a würtzburgi tanár tanítványaiból és a freiburgi Akadémia hozzájuk csatlakozó hallgatóiból alapított.¹ Intenzív próbamunkával számos művet megtanultak, melyeket Freiburgban és a közeli városok zenei fesztiváljain mutattak be. Fokozatosan bővítették repertoárjukat, melynek kialakításában kértrék Szathmáry Zsigmond szakmai segítségét. Előadtak Händel orgonaversenyeket, Mozart templomi szonátákat. Majd magyar művekkel, Bartók *Divertimentó*jával és Járdányi Pál *Concertinó*jával, valamint más kortárs zeneszerzők kompozícióival foglalkoztak, melyek előadásánál Szathmáry már karmesteri feladatokat is ellátott. A sikerek hatására élőkoncertes hangfelvételeket készítettek, melyekből két lemez-összeállítás született.² A felvétel barokk művei a historikus játékmód korszerű hangzáselemeit és zenei megoldásait tartalmazzák. Ez részben a szólistáknak, Goltz gyermekeinek³ volt köszönhető, akik már az 1980-as évektől kezdve ebben a szellemben játszottak hangszerükön, másrészt Szathmáry Zsigmondnak, aki a tagoltabb artikulációt és beszédszerű játékmódot kérte. A barokk művek mellett Bartók és Járdányi egy-egy műve képviseli a felvételen a magyar műveket.

A Szathmáry által betanított és vezényelt Bartók mű előadása hangzásában, ritmikusságában, drámaiságában a mű legkiválóbb felvételei közé sorolható. Az emigrációba készülő Bartók siratóhangjának, a főtéma variált megszólalásainak érzékeny megformálása, a magyar paraszzenekarok vonós gesztusai érvényesülnek Szathmáry betanításában. A Járdányi *Concertino* szólóját játszó ifjabb Goltz az apjától átvett magyar hegedűs hagyományok alapján, és Szathmáry segítségével a bartóki-kodályi hangzásvilágot folytató mű hiteles tolmácsolójává lett. A lemezek utóéletéhez az is hozzátartozik, hogy a Digital Masterworks újra megjelentette a felvételeket a Youtube-oldalain.

A második, Bartók névével fémjelzett kamarazenekar teljes egészében a freiburgi főiskola fiataljaiból jött létre 1986-ban. Hasonló célokat tűztek ki maguk elé, mint a würtzburgi együttes, azonban pénzügyi nehézségeik miatt nem tudtak hosszabb távon

¹ Conrad von der Goltz (*1928) hegedűművész, tanár. Tanulmányait a magyar Varga Tibornál végezte Detmoldban, aki a Hubay-iskola folytatója volt. 1963-tól a Würtzburgi Zeneművészeti Főiskola tanára.

² 1. lemez: G. F. Händel: *Concerto grosso* op. 6, Nr. 4 (a-moll); Chr. Bach: *Sinfonia concertante* (A-dúr); Bartók Béla: *Divertimento*. Martinskirche, Müllheim, Aurophon Classics CD AU 31466/1990. A második lemez tartalma: Vivaldi: *Concerto két hegedűre* (A-dúr) „Echo”, RV 552; Vivaldi: *Concerto két csellóra* (g-moll) RV 531; Járdányi Pál: *Concertino hegedűre*. 2. lemez: A. Vivaldi: *Concerto for violin and second violin* „per eco” in A-major; RV 552; A. Vivaldi: *Concerto for 2 celli and string* in g-minor RV 531; P. Járdányi: *Concertino for violin and strings*. Martinskirche, Müllheim, Aurophon Classics CD, AU 31644/1993.

³ Gottfried von der Goltz (*1964) hegedűművész, hallgatója, majd professzora a Freiburgi Akadémia hegedű tanszakának, tanári tevékenységével párhuzamosan tagja és koncertmestere a Freiburgi Barokk Zenekarnak. Kristin von der Goltz (*1959) csellóművész, Freiburgban tanult és szintén tagja volt a Freiburgi Barokk Zenekarnak.

működni. Szathmáry mégis arról számol be, hogy rövid idejű együttműködésük alatt megszólaltatták Paul Hindemith 1962-ben komponált *Orgonaversenyét*, valamint vezényletével több alkalommal is eljátszották Bartók *Divertimentóját*.

A harmadik együttessel, a Freiburgi Sinfonietta-val a kilencvenes években jött létre az együttműködés. 1996. július 19-én került sor *Nyár esti zene Freiburgban* című, romantikus orgonaversenyeket bemutató hangversenyükre, melyen Szathmáry orgonaszólistaként és karmesterként is szerepelt. A műsor különlegessége az volt, hogy orgonista kollégája, Carsten Klomp (*1965) szintén kettős szerepkörben vett részt a programban. Francis Poulenc *g-moll orgonaversenyének* szólistája Szathmáry Zsigmond volt és Klomp vezényelt, míg Marco Enrico Bossi *a-moll orgonaversenyét* Klomp játszotta és Szathmáry vezényelte.

Ez utóbbi orgonaverseny vezénylése azért is volt nagy élmény, mert így egészen más zenei összefüggésekre is ráérezhet az ember, mintha csak a vezérszólamot játszaná.⁴

Szathmáry Zsigmondot számos alkalommal hívták nemzetközi orgonaversenyek zsűrijébe, és gyakran felkérték őt az események nyitó- vagy záróhangversenyén való közreműködésre. Ezek között megemlíjük a Kazanyi Nemzetközi Orgonaverseny (Oroszország) győzteseinek zenekari kíséretes hangversenyét, melyen Paul Hindemith és Francis Poulenc orgonaversenyét Szathmáry vezényletével szólaltatták meg. Más alkalommal a Volvográdi Nemzetközi Orgonaverseny (Oroszország) kísérőrendezvényén kérték fel Händel egyik orgonaversenye, Beethoven: *II. szimfóniája*, valamint Csajkovszkij: *b-moll zongoraversenye* vezénylésére.⁵

2009-ben jelent meg Szathmáry Hungaroton Classic által kiadott CD-je, melyen két nagyobb lélegzetű zenekari műve szerepel a szerző vezényletével. Molnár Szabolcs a lemez ismertetőjében kiemeli, hogy a művek igen egységesek, legyen az kamaramű, orgonakompozíció, nagyszabású kantáta, vagy nagyzenekari darab. Majd így ír Szathmáry alkotásairól:

A jelen felvételen hallható kompozíciók egytől egyig ott kezdődnek, ahol Beethoven nem egy kései műve befejeződik: a zenei szerkezetet felszámoló, végtelen trillákkal, a

⁴ Interjú/3.

⁵ I.h.

vibrációval, a tiszta rezgéssel – melyben a zene megszabadul metrikus, ritmikus, melodikus kényszerétől.⁶

Az első nagyzenekari mű a *Drei Orchesterstücke* (2001-2002) Szathmáry azon művei közül való, amelynek nincs alcíme. A darabot Ligeti Györgynek ajánlotta, amely azonban csak nyomokban idéz fel néhány jellegzetes Ligeti-hangzást, ráadásul ezeket a hangzásokat nem a Ligetire jellemző technikával hozta létre. A közel 20 perces darab hangszínekben és hangtömegekben vibráló nyugtalanság, melyet Szathmáry vezénylese plasztikusan érzékeltet. A szólisztikusan kezelt hangszerek (zongora, hárfa, ütők), a fafúvós dallamok és cifrázatai (oboa, klarinét fuvola), valamint a rézfúvók szólói és hangtömbjei (trombita kürt, harsona) folyondárszerűen kapcsolódva követik egymást.

A megkomponált megtorpanások és újraindulások, a színelemként is használt osztinátók mozgalmas hangfűrtökké összegződnek a darabban és a karmesteri irányításban. Mindezeket kiválóan szervezi és koordinálja Szathmáry az MR zenekara tagjainak közreműködésével.⁷

Második nagyszabású alkotása a *Halotti beszéd* (2003/2004) kantáta. A mű 12. századi magyar szöveget dolgoz fel, vegyeskarra, szoprán- és baritonszólóra, valamint zenekarra írt alkotás.

A szöveg lenyűgözött az erős emocionalitásával. Megpróbáltam egy olyan zenei nyelvet találni, ami a sötét középkor világába visz bennünket. Abba a középkorba, ami bennem szigorú harmóniát, ritmust és dallamvezetést idéz meg.⁸

A kantáta nehéz feladatot ad a vezénylőnek, mivel nagyobb együttes irányítását és bonyolultabb zenei szövet egységét kell megvalósítania. Az előadók dicsérték a világos instrukciókat és azok vezénylő mozdulatokban való megnyilvánulását, a drámai karakterek és dinamikai kontrasztok karmesteri megfogalmazását.

Zenekari műveinek budapesti előadása kapcsán ismerkedett meg Szathmáry a fiatal magyar klarinétművésszel, Klenyán Csabával. Találkozásuk szoros szakmai kapcsolatot

⁶ Molnár Szabolcs lemezismertetőjéből. Szathmáry Zsigmond művei. Hungaroton Classic HCD 32619/2009.

⁷ Szitha Tünde: „Régi ösvények, saját utak, örömmzenék. A Budapesti Őszi Fesztivál négy hangversenye” *Muzsika* 51.évf./12. (2008): 34-37. 36.

⁸ Szathmáry nyilatkozata a műről. *Susteck*/2013: 141.

eredményezett, számos művet írt számára, valamint kamaraegyüttese, a Trio Lignum számára.⁹ A 26. szombathelyi Nemzetközi Bartók Fesztivál koncertjén 2010-ben hangzott el először a *Motus animi* (2009) című fafúvós triója, mely nem kis meglepetéssel szolgált a kortárs zenében járatos, váratlan eseményekre is felkészült közönségnek. Ugyanis a szerző *vezényelte* a háromfős együttest, s közreműködésével a mű a hangverseny legsikeresebb produkciója lett. Ezt erősíti meg Malina János a *Muzsika* folyóiratban megjelent írásában.

„A magyar művek közül a *Motus animi* volt az egyik legkitűnőbb darab expresszív-beszédszerű jellegével, alapvető játékosságával, textúrabeli változatosságával.” Majd magáról az előadásról megjegyzi, hogy „az orgonista-zeneszerző Szathmáry rendkívül precíz, technikás és lényegre törő vezénylése fokozta az előadás hatását.”¹⁰

Klenyán Csaba számára komponálta a *The Scream* című trióját is 2017-ben. A mű Edvard Munch, norvég festő azonos című festménye után készült. A Concerto Budapest zenei maratonján, a Hallgatás Napján, 2017. október 21-én hangzott el először, Messiaen és Ives kompozíciói mellett. A jelenlévő Molnár Szabolcs kritikájában kiemelte, hogy a „zeneszerző csak a valóban fontos hangokat írja le, mondandójának súlya és tétje van, a kifejezés nála mindig koncentrált és drámai.” Ebben az esetben is kis létszámú együttest vezényelt a szerző, mely szorosabbá tette kapcsolatukat a darabbal, így „illő elköteleződéssel és hittel adták elő szólamaikat.”¹¹ A mű első előadásán Kiss Péter (zongora) és Dzsanda Vitalij (ütőhangszerek) voltak társai.

A két trió között, 2011-ben született Szathmáry szóló klarinétra és vonószerekre írt kompozíciója, a *Grand Canyon Scenery*, szintén Klenyán Csabának szóló ajánlással. A mű valójában egy klarinétverseny, melyben a szólista összetett ritmusaival, *ostinato*ival, hangsúlyaival, hosszan kitartott hangjaival folyamatosan jelen van, a lehangosabb és a leghalkabb pillanatok irányítójaként. A vonószerek ehhez aktív kamarazenei szereppel kapcsolódik, melyet a szerző még azzal is fokoz, hogy kilenc önálló vonósszólam (4 hegedű, 2 brácsa, 2 gordonka és gordon) *concertál* a klarinét szólammal. A karmester ebben a műben nélkülözhetetlen, melynek szerepét a zeneszerző biztonságot adó módon látta el.¹² A kitűnő

⁹ Az együttes 1997-ben alakult, tagjai: Klenyán Csaba és Rozmán Lajos klarinét és basszusklarinét, Lakatos György fagott.

¹⁰ Malina János: „Határok nélkül. 26. szombathelyi Bartók Szeminárium és Fesztivál.” *Muzsika* 53.évf./9. (2010. szeptember 1.): 20.

¹¹ Molnár Szabolcs: „A hallhatóság napja.” *Muzsika* 60.évf./12. (2017. december): 26-27. 26.

¹² A mű egyik koncertfelvétele megtalálható a youtube csatornán Klenyán Csaba szólójával, az Anima Musicae kamarazenekar közreműködésével, a szerző vezényletével a budapesti Óbudai Társaskör hangversenyén. lásd:

szólóhangszeres és zenekari játék irányítása, Szathmáry karakteres vezénylése ritmikusságával, koncentráltságával biztosítja a hiteles előadás magas színvonalát. Szathmáry vezénylésében mindig érzékeltetni lehet a zenei idő és a folyamatok pontos kezelését, a zenei mozgásoknak és mozgásváltozásoknak teret adó érzékeny gesztusait.

ZÁRSZÓ

Az életmű, amelynek kutatását és bemutatását értekezésem céljaul tűztem ki, rendkívül gazdag és sokszínű. Benne az egyes részterületek szoros egységet alkotnak, hiszen Szathmáry Zsigmond tanulóévei óta együtt halad és egymással szoros kölcsönhatásban él orgonaművészi és zeneszerzői tevékenysége, s ezektől elválaszthatatlan tanári munkája. Bár értekezésemnek nem tárgya Szathmáry zeneszerzői életművének részletes bemutatása, éppen a fenti kettősség miatt, saját műveinek előadása kapcsán számos alkalommal érintettem ezt a területet is. Előadóművészetét tovább rétegyi az a tény, hogy pályájának második felében orgonaművészi tevékenysége mellett karmesterként is fellép saját művei, vagy más régi és kortárs szerzők műveinek előadásával.

Az életmű jelenleg sem lezárt, hiszen Szathmáry Zsigmond folyamatosan komponál, a Covid járvány miatt világszerte megszakadt hangversenyélet újraindulása után – magas életkora ellenére is – koncertezik.

Szathmáry Zsigmond életútja, sokoldalú művészi tevékenysége példaértékű számomra, s írással ezt kívántam mások számára is megismerhetővé tenni.

FÜGGELÉK

SZATHMÁRY ZSIGMOND MŰVEINEK JEGYZÉKE
a műjegyzék lezárva: 2021. augusztus 31-én

SZÓLÓMŰVEK BILLENTYŰS HANGSZEREKRE

- Három zongoradarab* (1961)
Dialogue I – orgonára (1970)*
Dialogue II – Myohorengelyo – orgonára és hangszalagra (1971)*
Mixtur – orgonára (1974)*
Omaggio a György Ligeti – orgonára (1984)*
Strophen – orgonára és hangszalagra (1988/2001)*
B-A-C-H „Hommage à ...” – nagyorgonára (1990/1994)*
Sospiro – orgonára (2000)*
Lacrimoso – orgonára (2001)*
Feuertaufe – orgonára (2004)*
Moving colours – orgonára (2006)*
In Memoriam L. Gy. – orgonára (2006)*
Vibro (Zsongás) – orgonára (2007)*
Janus – orgonára (2008)*
Leichte Brise – großer Orkan – orgonára (2011)*
Memory of Franz Liszt – orgonára (2011)*
Mosaikbilder – zongorára (2012)
Sonido Iberico – spanyol orgonára (2014)*
Mors et vita – nagyorgonára (2015)*
Mag ich Unglück nicht widerstahn Ai emlékére – orgonára (2016)*
In memoriam Wellingsbüttel – orgonára (1970/2018)*
In memoriam Károly Mályusz – orgonára (2018)*
In memoriam Fridhelm Döhl – orgonára (2019)*
In memoriam Jean Guillou – orgonára (2019)*
Toccata breve – orgonára (2019)
Silberklänge – orgonára (2019)
In Memoriam Peskó Zoltán – orgonára (2020)*

* A darabot Szathmáry Zsigmond mutatta be.

SZÓLÓMŰVEK KÜLÖNBÖZŐ HANGSZEREKRE

Rhetorica für Violine solo – hegedűre (2010)
Capriccio sopra la Battaglia – ütőhangszerekre (2012)
Signale – kürtre (2020)
Signale – klarinétra (2020)

KAMARAZENE

Három dal Ady Endre verseire – énekhangra és zongorára (1962)
Alpha – fuvola, klarinét, trombita, hegedű, brácsa, cselló és zongora együttesre (1968)
Streichquartett (1970)
Monolog – fuvolára és élő-elektronikára (1971)
Con-tact-versation – hegedűre és hangszalagra (1972)
Katharsis – orgonára, klarinétra és ütőhangszerekre (1972)*
Air – orgonára, bariton hangra és hangszalagra (1978)*
Organ-sho – orgonára, verklire és szájharmonikára (1980)*
Work in progress – 4 orgonára (1987)
Cadenza con ostinati – hegedűre és orgonára (1994)
Ein Psalm (Zsoltár) Klaus Martin Ziegler emlékére – alt, hegedű, orgona, hangszalag és tamtam együttesre (1994)*
Kupferstich – 4 harsonára (1999)
Discourse – hegedűre és harsonára (2002/2005)
Quadriga – 4 ütőhangszerre (2007)
Cimbolin – hegedűre és cimbalomra (2009)
Motus animi – klarinét, basszusklarinét és fagott együttesre (2009)
Sense of Rhythm – orgonára és ütőhangszerekre (2011)*
Bremer Dommusik – 2 orgonára (2013)
Dies irae a II. világháború emlékére – orgonára és ütőhangszerekre (2015)*
The Scream – klarinétra, zongorára és ütőhangszerekre; Edvard Munch azonos című festménye után (2016)
Processional – 2 trombita, 2 harsona, orgona és timpani együttesre (2017)
Triptychon – hegedűre és ütőhangszerre (2019)
Klang-Bilder (Hangképek) – ütőegyüttesre (2019)
Aus der Tiefe... – csellóra és orgonára (2019)
Ich habe meine Augen... (N. Lenau verse); *Tränen – Zwischenspiel; Euer Schmerz ist...* (K. Gibran verse) – szoprán hangra és orgonára (2019)
...ad memoriam... – trombitára és orgonára (2021)

ZENEKARI- ÉS ORATORIKUS MŰVEK, VOKÁLIS MŰVEK

- Öt tétel orgonára és kamarazenekarra* (1963)
Drei Aphorismen – zenekarra (1964)
Disperazione (szöveg: Anne Frank, Biblia) – szoprán, bariton, fuvola, oboa, kürt, harsona, zongora, csembaló és 3 ütőhangszer együttesre (1970)
Cadenza con ostinati – hegedűre és kamarazenekarra (1994)
Drei Orchesterstücke (2001/2002)
Halotti beszéd (Grabrede) kantáta (12. századi magyar szöveg) – alt és bariton szólóra, vegyeskarra és zenekarra (2003/2004)
Grand Canyon Scenery – klarinétra és vonószenekarra (2010)
Requiem „Fukushima” – bariton szólóra, vegyeskarra, fúvós quintettre, ütőhangszerekre, orgonára (2012)
Requiem „Fukushima” – bariton szólóra, vegyeskarra, fúvós quintettre, ütőhangszerekre és vonószenekarra (2015)
Concerto – orgonára és zenekarra (2017)
Missa da pacem – Kyrie, Gloria – vegyeskarra (?)
Looking back – nagyzenekarra (2020)

ÁTIRATOK ORGONÁRA

- Wolfgang Amadeus Mozart: *17 templomi szonáta*
 Richard Wagner: *fisz-moll fantázia*
 Liszt Ferenc: *Les Preludes* (négykezes változat)
 Liszt Ferenc: *Orpheus*
 Liszt Ferenc: *In dulci jubilo*
 Mogyeszt Muszorgszkij: *Egy éj a kopár hegyen*
 Mogyeszt Muszorgszkij: *Egy kiállítás képei*
 Antonin Dvořák: *9. (e-moll) szimfónia*
 Anton Webern: *Variációk op. 27*
 Bartók Béla: *Szonatina* (hegedű és orgona verzió)
 Bartók Béla: *Klänge der Nacht*
 Bartók Béla: *Szvit magyar népdalokra (Ballada, Bordal, Dal, Tánc, Dal, Este a székeleyknél, Tréfa)*
 Kodály Zoltán: *Epigrammák*
 Kodály Zoltán: *Marosszéki táncok*
 Kodály Zoltán: *Veni, veni Emmanuel*
 Farkas Ferenc: *Régi magyar táncok*
 Kurtág György: *Játékok* (8 tétel)

ORATORIKUS MŰVEK ORGONAKÍSÉRETES ÁTIRATAI

Robert Schumann: *Missa sacra* op. 147. – szólistákra, kórusra és orgonára

Charles Gounod: *Requiem in C* – szólistákra, vegyeskarra, kamarazenekarra és orgonára

Charles Gounod: *Requiem in C* – vegyeskarra és orgonára

Giuseppe Verdi: *Te Deum* – énekhangokra és orgonára

Giuseppe Verdi: *Stabat Mater* – énekhangokra és orgonára

Louis Vierne: *Messe solennelle* – vegyeskarra és egy orgonára

SZATHMÁRY ZSIGMOND ELŐADÓI DISZKOGRAFIÁJA*

1. GYÖRGY LIGETI, BÉLA BARTÓK, JOHN CAGE – ZSIGMOND SZATHMÁRY, ORGEL
Ligeti György: *Volumina* (rev.1966), Ligeti György: *Harmonies, Coulée*; Szathmáry Zsigmond: *Dialogue*; Bartók Béla: *Klänge der Nacht* aus dem Zyklus *Im Freien*; John Cage: *Variations I*.
Schuke-Orgel Lutherkirche, Hamburg–Wellingsbüttel (Deutschland)
Da Camera Magna LP SM 93237, 1972
2. J. S. BACH – BERÜHMTE ORGELWERKE III – ZSIGMOND SZATHMÁRY, ORGEL
J. S. Bach: *a-moll concerto* BWV 593; *D-dúr prelúdium és fuga* BWV 532; *C-dúr toccata, adagio és fuga* BWV 564; *d-moll concerto* BWV 596
Marcussen-Orgel Holmens-Kirche, Kopenhagen (Dänemark)
Sastruphon, LP SM 007055, 1973
3. MUSIK AUF DER ORGEL ZU ST. PETER IN SINZIG – ZSIGMOND SZATHMÁRY, ORGEL
J. S. Bach: *C-dúr prelúdium és fuga* BWV 547; O. Messiaen: *Chants D'Oiseaux*;
Kodály Zoltán: *Marosszéki táncok*; Szathmáry Zsigmond: *Mixtur*; G. Frescobaldi: *Capriccio sopra la battaglia*; E. U. Kameke: *Rascaciellos, Nr. 1, 2, 3, 6*
Pfarrkirche St. Peter, Sinzig (Deutschland)
Musikwissenschaftliche Verlags-Gesellschaft, Ludwigsburg, WST 2. LP, 1974
4. ORGELMUSIK IN ST. GEORG – ZSIGMOND SZATHMÁRY, ORGEL
J. S. Bach: *G-dúr prelúdium* BWV 568, és *G-dúr fuga* BWV 576; W. A. Mozart: *f-moll fantázia* KV 608; J. S. Bach: *Nun komm, der Heiden Heiland* BWV 659; C. Franck: *a-moll korál* Nr.3; L.C. Daquin: *10. Noël*; J. S. Bach: *In dulci jubilo...* BWV 751
Fischer & Krämer Orgel Pfarrkirche St. Georg, Freiburg (Deutschland)
LP /BF 1079 (a kiadás éve nem ismert)
5. DIE ORGEL – KÖNIGIN DER INSTRUMENTE – ZSIGMOND SZATHMÁRY
N. Bruhns: *e-moll prelúdium és fuga*; J. P. Sweelinck: *Unter der Linde grüne*; G. Frescobaldi: *Toccatto per L'evitatione*; J. S. Bach: *e-moll prelúdium és fuga* BWV 533; G. Frescobaldi: *Capriccio sopra la battaglia*; G. Frescobaldi: *Aria detto balletto*; J. S. Bach: *G-dúr prelúdium és fuga* BWV541
300 jährigen Aebi-Orgel St. Georg Kirche, Ernen (Schweiz)
RCA Red Seal – LP RL 11671, 1979
6. ZSIGMOND SZATHMÁRY – ORGULJE ZAGREBAČKE KATEDRALE
Dubravko Detoni: *Fantazmi*; Devorin Kempf: *Interferencije*; Marko Ruždjak: *Vitae Arbor*;
Natko Devčić: *Res Sonora*;
Jugoton, LSY-66121/ LP, 1981

*A lemezek adatainak közlésében megőriztem a lemezborító adatait.

7. ZOLTÁN KODÁLY, ZSIGMOND SZATHMÁRY – ORGELWERKE UND BEARBEITUNGEN FÜR ORGEL
Organoedia ad Missam lectam (Orgelmesse); Prelúdium orgonára; Marosszéki táncok; Epigrammák
Fischer & Krämer Orgel Pfarrkirche St. Georg, Freiburg (Deutschland)
Deutsche Harmonia Mundi – HM 601/LP, 1982
8. OSAKA UNIVERSITY OF ARTS – ZSIGMOND SZATHMÁRY
J. S. Bach: *D-dúr prelúdium és fuga* BWV532; W. A. Mozart: *c-moll fantázia* KV396; J. S. Bach: *F-dúr ária* BWV587; C. Franck: *Pièce Heroique*; S. Matsushita: *Koncentration: Ewigkeit-Nichts-Regel*; G. Gabrieli: *Fuga del 9. tono*
Pipeorgel of the Art Center of Osaka University of Arts (Japan)
RCA Red Seal – CR 10037/ LP, 1982
9. J. S. BACH – DIE TRIOSONATEN FÜR ORGEL BWV 525-530 – ZSIGMOND SZATHMÁRY
J. S. Bach: *Sechs Triosonaten für Orgel* BWV 525-530; J. S. Bach: *4 Choralbearbeitungen: Partite diverse sopra: Ach, was soll ich Sünder machen?* BWV 770; *Herzlich tut mich verlangen* BWV 727; *Wer nur den lieben Gott läßt walten* BWV 642; *Wer nur den lieben Gott läßt walten* BWV 691a
Orgel der Klosterkirche, Muri AG (Schweiz)
RCA- RL 01941/ 2 LP, 1982
10. FRANZ LISZT – ORGELWERKE TEIL I. – ZSIGMOND SZATHMÁRY
B-A-C-H prelúdium és fuga; Desz-dúr Consolation; E-dúr Consolation; Zur Trauung; Gebet (Ave Maria); Missa pro organo; Tu es Petrus; Ora pro nobis; Ave Maria (Nach Arcadelt); Ad nos, ad salutarem undam; Evocation à la Chapelle Sixtine; Praeludium; Ave Maris Stella; Salve Regina; Trauerode
Seifert-Orgel in der Basilika zu Kevelaer (Deutschland)
Deutsche Harmonie Mundi, 16 9566 3, EMI 1986; 2 LP Stereo; Deutsche Harmonie Mundi, CDS 7 475338, EMI, 1986
11. FRANZ LISZT – ORGELWERKE TEIL II. – ZSIGMOND SZATHMÁRY
B-A-C-H prelúdium és fuga; Trauerode; Variationen über den Basso continuo des Eingangschores der Kantate "Weinen, Klagen, Sorgen, Zagen" und des Crucifixus der h-moll Messe von J. S. Bach; Ora pro nobis; Fantasie und Fuge über den Choral, Ad nos, ad salutarem undam; Kirchenhymne „Salve Regina”; Kirchenhymne „Ave maris stella”; Ave Maria von Arcadelt; Der Papst-Hymnus; Adagio
Haupt-Orgel Martinskirche, Kassel (Deutschland)
Da Camera Magna, SM 93 226/27/2 LP (a kiadás éve nem ismert)
12. OMAGGIO Á LIGETI / MUSIC & GRAPHIC / ORGAN IMPROVISATIONS - ZSIGMOND SZATHMÁRY.
Szathmáry Zsigmond: *Hommage á Ligeti*; Michael Vetter: *Der Kreis*; John Cage: *Music for Carillon No. 5*; Shinichi Matsushita: *Koncentration*; Roman Haubenstock-Ramati: *Ohne Titel*
Pfarrkirche St. Peter, Sinzig (Deutschland)

Wergo CD, WER-60119-50, 1988 ¹

13. BACH ORGANWORKS – ZSIGMOND SZATHMÁRY

d-moll toccata és fuga BWV 565; c-moll passacaglia és fuga BWV 582; g-moll fuga BWV 578; g-moll fantázia és fuga BWV 542; 6 Schübler Orgelchorale BWV 645-650; Esz-dúr prelúdium és fuga BWV 552;

Schnitger-Orgel in Zwolle (Niederlande), 1978/79

RCA Victor Silver Seal-VD 60785 – 2 RV, 1991

RCA Classics 74321 40477 2, 1996

JVC JM XR24002S/2003

14. BRUHNS, SCHEIDEMANN, BUXTEHUDE, PACHELBEL, SWEELINK – ZSIGMOND SZATHMÁRY

N. Bruhns: *e-moll prelúdium és fuga*; H. Scheidemann: *Magnificat VI. Ton.1-4 Versus*; D. Buxtehude: *fisz-moll prelúdium és fuga BuxWV 146*; D. Buxtehude: *Nun komm, der Heiden Heiland BuxWV 211*; D. Buxtehude: *e-moll prelúdium és fuga BuxWV 142*; J. Pachelbel: *Toccatina in E*; J. Pachelbel: *Magnificat – Fuga in E*; J. Pachelbel: *Fantasie in E*; J. Pachelbel: *Magnificat – Fuga in A*; J. P. Sweelinck: *Fantasie Chromatica in D*

Metzler-Orgel in Umkirch (Deutschland)

Deutsche Harmonia Mundi – HM 983-2/ CD, 1992

15. DIE HISTORISCHE AEBI-ORGEL IN ERNEN/ SCHWEIZ – ZSIGMOND SZATHMÁRY

D. Buxtehude: *g-moll prelúdium és fuga Bux WV149*; J. P. Sweelinck: *Mein junges Leben hat ein End*; J. A. Reincken: *g-moll fuga*; J. A. Reincken: *G-dúr toccata*; G. Gabrieli: *Fuga del IX. tono*; G. Frescobaldi: *Toccatina sesta*; D. Scarlatti: *d-moll fuga K.41*; M. Rossi: *d-moll toccata Nr.7*; J. S. Bach: *Kleines harmonisches Labyrinth BWV 591*; J. Pachelbel: *f-moll ciaccona*

Ars Musici AM11072 /1994

16. GYÖRGY LIGETI EDITION 6. – KEYBOARD WORKS – ORGAN: ZSIGMOND SZATHMÁRY

Ligeti György: *Ricercare – Omaggio A. Girolamo Frescobaldi; Two Studies for Organ; I. Harmonies; II. Coulée; Volumina*

Recorded at St. Martin Church, Olten (Schweiz)

SK 62307, Sony, 1997

17. HUNGARIAN CONTEMPORARY ORGAN MUSIC – ZSIGMOND SZATHMÁRY - ORGAN

Durkó Zsolt: *Assonanze*, Láng István: *Organissimo*; Hollós Máté: *Négy meditáció*; Szathmáry Zsigmond: *Strophes*; Kurtág György: 8 tétel a *Játékok* 6. füzetből; Sári József: *ma non troppo*

Winterhalter-Orgel St. Martin Parish-church, Tauberbischofsheim (Germany)

Hungaroton Classic, HCD 31858, 1999

18. ORGELWERKE VON JOHANN SEBASTIAN BACH, VOL. 2 - ZSIGMOND SZATHMÁRY

Esz-dúr prelúdium és fuga BWV 552; Drei Schübler-Chorale: Meine Seele erhebet den Herren BWV 648; Ach Bleib bei uns, Herr Jesu Christ BWV 649; Kommst du nun, Jesu,

¹ 1996-ban újra kiadták a lemezt, ugyanazon a címen és katalógusszámon.

vom Himmel herunter BWV 650; *e-moll prelúdium és fuga* BWV 548; *c-moll fantázia és fuga* BWV 537

Schnitger-Organ St. Michael, Zwolle (Niederlande) 1979

Remastered: JVC – JM-XR 24011, 2003

19. J. S. BACH ORGELWERKE AN DER HISTORISCHEN CHRISTIAN MÜLLER-ORGEL DER BAVOKIRCHE IN HAARLEM, HOLLAND – ZSIGMOND SZATHMÁRY

d-moll toccata és fuga BWV 565; *Ich ruf' zu dir, Herr Jesu Crist* BWV 639; *Jesu bleibet meine Freude* BWV 147/10; *C-dúr toccata, adagio és fuga* BWV 564; *d-moll triószonáta* BWV 527; *Nun komm der Heiden Heiland* BWV 659; *14. Contrapunctus a Kunst der Fuge-ből* BWV 1080 (Göncz Zoltán kiegészítésével); *Einige canonische Veränderungen über das Weihnachtslied: „Vom Himmel hoch da komm' ich her – Nr. 1-5* BWV 769; *D-dúr prelúdium és fuga* BWV 532

Amazon Music, RCA B00013 F5T2, 2004

20. ORGELMUSIK UNSERER ZEIT IV. – ZSIGMOND SZATHMÁRY

W. Michel: *Labial*; Szathmáry Zsigmond: *Lacrimoso*; M. Maiguaschca: *Nemos Orgel*, H. Otte: *Nachklang – für Olivier Messiaen*; C. Lefebvre: *Der Nachbote*

Die Komposition von Szathmáry wurde an der Beckerath–Orgel in Hamburg–Blankenese, alle anderen Komposition wurden an der Fischer and Krämer–Orgel in Freiburg–St. Georgen eingespielt

ARE – 7015, 2004

21. ENTGRENZT = UNBOUNDED - ZSIGMOND SZATHMÁRY, OLAF TZSCHOPPE

Anette Schlünz: *Verstummen*; Bíró Dániel Péter: *Piutim*; Roland Breitenfeld: *Annunciazione*; Gerald Eckert: *Inschriften*; Bernfried Pröve: *Pulsation VIII.*;

St. Peter Dom, Bremen (Deutschland)

Edition Zeitklang – 4032824000559/ CD, 2007

22. WERKE VON ZSIGMOND SZATHMÁRY

Janus - orgonára; Három zenekari darab; Discourse, hegedüre és harsonára; Halotti beszéd -kantáta; Vibro /Zsongás orgonára

Közreműködnek: Anikó Szathmáry – hegedű, Frank Szathmáry-Filipitsch – harsona, MR Ének- és Szimfonikus Zenekara, Szathmáry Zsigmond vezényel és orgonál.

Hungaroton Classic HCD 32619/2009

23. KUNST-STATION – ZSIGMOND SZATHMÁRY IN ST. PETER, KÖLN

Zs. Szathmáry: *Leichte Brise – großer Orkan*; P. Bares: *Choralfantasie - Wort Gottes - lebendig, kräftig, schärfer*; M. Kagel: *Phantasie für Orgel mit Obbligati*; Láng István: *Gestures*; M. Maiguachca: *Der Dom und das Meer*; J. Cage: *Carillon Nr. 5. (Kölner version)*

Edition Zeitklang, EZ-50052, 2013

24. ZSIGMOND SZATHMÁRY: ORGELWERKE

Cadenza con ostinati hegedüre és orgonára; *B-A-C-H "Hommage à..."* orgonára; *Dies irae - Tage des Zoens* orgonára és ütőhangszerekre; *Feuertaufe* orgonára; *Bremer Dom-Musik* két orgonára; *Strophén* orgonára és hangszalagra; *Sonido Iberico* spanyol orgonára; *Sense of Rhythm* orgonára és ütőhangszerekre; *Moving colours* orgonára; *Mors et vita* orgonára

Közreműködnek: Szathmáry Zsigmond, Martin Schmeding, Wolfgang Kogert – orgona, Anikó Katharina Szathmáry – hegedű, Olaf Tzschoppe – ütőhangszerek
Cybele Records – 2 SACD 061807, 2019

ÁTIRATOK

25. ANTONÍN DVOŘÁK: *SYMPHONY No. 9 in E minor*, Op. 95. „*From the New World*”; A. Dvořák: *Silhouettes*, Op. 8: No. 2. *Andantino* in D flat major; Dvořák: *Poetické nálady (Poetic Tone Pictures)*, Op. 85, B. 161, Szathmáry Zsigmond átiratában és előadásában
Bis 1168, 2001

26. W. A. MOZART: 17 KIRCHENSONATEN (EINGERICHTET FÜR ORGEL SOLO) – ZSIGMOND SZATHMÁRY

Metzler-Orgel St. Martin, Staufen,
Carus Verlag 18.067/99, B002ECRTKG, 2009

KAMARAZENEKARI FELVÉTELEK

27. HÄNDEL – JOH. CHR. BACH – BARTÓK

G. F. Händel: *Concerto grosso* op. 6, Nr. 4. (a-minor); Chr. Bach: *Sinfonia concertante* (A-dur); B. Bartók: *Divertimento*

Live-Recording from the Martinskirche in Müllheim (Germany)

Conrad von der Goltz Chamber Orchestra, Director/Leitung: Conrad von der Goltz and Zsigmond Szathmáry

Aurophon Classics CD AU 31466/1990; released: Digital Masterworks, 2021

28. VIVALDI – JÁRDÁNYI – CONCERTOS FOR VIOLIN, CELLI AND STRINGS

A. Vivaldi: *Concerto* for violin and second violin „per eco” in A-major; A. Vivaldi: *Concerto* for 2 celli and strings in g-minor; P. Járdányi: *Concertino* for violin and strings

Chamber Orchestra, Conrad von der Goltz and Zsigmond Szathmáry

Martinskirche, Müllheim (Germany)

Aurophon Classics CD, AU 31464/1993; released: Digital Masterworks, 2021

KORTÁRS MŰVEK SZATHMÁRY ZSIGMOND REPERTOÁRJÁN*

- Bares, Peter (1936–2014): *6 Ludien* – orgonára (1989)
7 Miniaturen – hegedűre és orgonára (1996)
Ostinato – orgonára (1997)
Orgelmesse Nr. 4 – orgonára (1998)
15 Gedanken – orgonára (2005)
Choralfantasie – Wort Gottes, lebendig, kräftig, schärfer – orgonára (2006)
- Becker, Günter (1924–2007): *...à la mémoire de Josquin* – orgonára (1974)
- Bíró Dániel Péter (*1969): *Piutim* – orgonára és ütőhangszerekre (1997)
- Bogár István (1937–2006): *Orgonaszonáta* (1987)
- Brandmüller, Theo (1948–2012): *La nuit de paques* – orgonára (1980)
Breitenfeld, Roland (*1952): *Annunciacione* – orgonára, ütőhangszerekre, hangszalagra és élő elektronikára (2004/2007)
- Brunotte, Karl Gottfried (*1958): *Ecce homines* nach Oskar Kokoschka – orgonára és ütőhangszerekre (1986)
- Cage, John (1912–1992): *Variation I.* – orgonára (1960)
Carillon Nr. 5. (Kölner version) – orgonára (1967)
Souvenir – orgonára (1984)
- Darmstadt, Hans (*1943): *139. Psalm* – szonáta orgonára (1979)
Sonate aus h'–Hommage á Igor Stravinsky – orgonára (1984)
- Detoni, Dubravko (*1937): *Fantasmí* – orgonára (1977)
- Devčić, Natko (1917–1997): *Res sonora* – orgonára (1977)
- Döhl, Friedhelm (1936–2018): *Orgelmesse* – orgonára (1980/2005)
Fragment „Kyrie eleison” – orgonára (1980)
Kyrie – orgonára (1984)
De profundis aus dem *Requiem* – orgonára (2000)
Ite missa est – orgonára (2005)
- Dubrovay László (*1943): *Delivrance* – orgonára (1973)
- Eckert, Gerald (*1960): *Aux mains de l'espace* – orgonára (1993)
Inscripfen – orgonára és ütőhangszerekre (2003/2005)
- Ericsson, Hans-Ola (*1958): *Niemandsländ* – orgonára és hangszalagra (1978)
- Estrada, Julio (*1943): *Yuunohui' tlapoa* (Kölner Version) – orgonára (1998/99)
- Felciano, Richard (*1930): *Ekagrata* – orgonára, ütőhangszerekre és élő elektronikára (1972)
- Flammer, Ernst Helmuth (*1949): *Toccata* aus *Superverso* orgonára (1990)
- Förtig, Peter (*1934): *Tripartita* 2. változat – orgonára (1981)
- Friedrichs, Günter (*1935): *Meccanico – Puppenspiel* – orgonára (1975)

*Különböző források olykor eltérő keletkezési dátumokat tartalmaznak, főként az esetleges átdolgozások és változatok miatt. Az itt közölt adatok legalább két forrásból származnak, de a művek keletkezési ideje tartalmazhat kisebb eltérést a valóságtól.

- Furrer-Münch, Franz (1924–2010): *Syllables* – orgonára (1974)
Silben – orgonára (1977)
- Globokar, Vinko (*1934): *Pre-occupation* – orgonára és hangszalagra (1980)
- Gondai, Atsuhiko (*1965): *The Cross of light – articulated light and shadow* – orgonára (1992)
Vacillation Air – orgonára (1994)
- Gubaidulina, Sofia (*1931): *Detto I.* – orgonára és ütőhangszerekre (1978)
- Gümbel, Martin (1923–1986): *Erscheinung, Entrückung, Wiederkehr* – orgonára, kórusorgonára és ütőhangszerekre (1976)
- Hambraeus, Bengt (1928–2000): *Interferenzen* – orgonára (1961/62)
- Haubenstock-Ramati, Roman (1919–1994): *Ohne Titel* – orgonára (1988)
- Heusinger, Detlef (*1956): *Tombeau sur le mort de G.F.H.* – orgonára (2012)
- Hideki, Chichara (*1957): *Due stelle della sfera celeste in lontananza* – orgonára (1995)
- Holliger, Heinz (*1939): *Fünf Orgelstücke* – orgonára (1980)
- Hollós Máté (*1954): *Négy meditáció* – orgonára (1998)
- Hosokawa, Toshio (*1955): *Sen IV* – orgonára (1990)
- Inomoto, Takashi (1934–2000): *Gebet* – orgonára (1987)
- Ishii, Maki (1936–2003): *Lost sounds II* orgonára (1978)
- Jeney Zoltán (1943–2019): *Soliloquium Nr.4.* – orgonára (1980)
Solitude – orgonára (2007)
- Kagel, Mauricio (1931–2008): *Phantasie für Orgel mit Obbligati* – orgonára és hangszalagra (1967)
Rossignols enrhumés aus Rrrrrr ... (8 Stücke für Orgel) (1980/81)
- Kameke, Ernst Ulrich v. (*1926): *Rascaciellos, 6 elemente* – orgonára (1973)
- Kee, Piet (1927–2018): *Bios* – orgonára (1995)
- Kelemen, Milko (1924–2018): *Fablio* – orgonára (1972)
Antiphonie – orgonára és zenekarra (1985)
- Kelly, Bryan: (*1934) *Gott sei gelobet und gebenedeiet* – orgonára (2017)
- Kempff, Davorin (*1947): *Interferencije* – orgonára (1977)
- Kessler, Thomas (*1937): *Hades* – orgonára és hangszalagra (1989)
KI – orgonára (1992)
Engelberger Variation – orgonára (2005)
- Kiem, Eckehard (1950–2012): *Ganz Glanz* – orgonára (1990)
- Klobučar, Anđelko (1931–2016): *Vitrail* – orgonára (1986)
- Koblencz, Babetta (*1956): *Highlands* – orgonára és ütőhangszerre (2014)
- Koloss István (1932–2010): *Variációk a „Csordapásztorok” dallamára* (1958)
- Komai, Hajime (*1956): *Ju-Rei* – orgonára (1995)
- Kopelent, Marek (*1932): *Halleluja* – orgonára (1967)
Cantus pro defunctis – orgonára (1994)
- Krenek, Ernst (1900–1991): *Die vier Winde* – orgonára (1975)
- Kuhl, Jan Esra (*1988): *Wendeltreppe* – orgonára és hangszalagra (2013/14)
- Kumrunrotschna, Kaz (1956*): *B-A-C-H* – orgonára (1986)
- Láng István (*1933): *Organissimo* (1982/1983)

- Concerto* – orgonára és zenekarra (1987)
Movimenti – hegedűre és orgonára (2001)
Senza forte – orgonára (2006)
Gestures – orgonára (2011)
Es geht nicht ohne B-A-C-H – orgonára (2002)
- Ligeti György (1923-2006): *Ricercare (Omaggio A. Girolamo Frescobaldi)* – orgonára (1953)
Volumina – orgonára (1961-62)
Harmonies – 1. etűd orgonára (1967)
Coulée – 2. etűd orgonára (1969)
- Lourié, Arthur (1892–1966): *Formen in der Luft* - Nishimura átírata – hegedűre és orgonára (1915/2005)
- Lechner, Konrad (1911–1989): *Metanoia* – orgonára és harsonára (1981)
- Lee, Donung (*1967): *Amusement II.* – orgonára, ütőhangszerekre és élő elektronikára (2008)
- Lefebvre, Claude (1931–2012): *Der Nachtbote* – orgonára (1994)
- Lehmann, Hans-Ulrich (1937–2013): *Sonata da chiesa* – hegedűre és orgonára (1971)
Kreuzwege – orgonára (1978)
Vagues – orgonára, basszusklarinétra és ütőhangszerekre (2000)
- Mack, Dieter (*1954): *Mau* – orgonára (1984)
Pusat – kettős orgonára (1987)
Pulsar – orgonára és ütőhangszerekre (2008)
- Maiguashca, Mesias (*1938): *Nemos Orgel* – orgonára és hangszalagra (1980)
Ton-Geografie – orgonára (2005)
Der Dom und das Meer – orgonára és hangszalagra (2010)
... a la recherche du...Meditation – orgonára (2017)
- Maros Miklós (*1943): *Fließende Formen* – orgonára (2006)
- Marthé, Peter Jan (*1949): *Phantom Blues* – orgonára és hangszalagra (1990)
- Masanz, Jan (*1979): *Präludium, Lied, und Abgesang* – orgonára (2007)
- Matsushita, Isao (1951–2018): *Interstellar II* – orgonára (1981)
- Matsushita, Shin'ichi (1922–1990): *Konzentration* – orgonára (1973/1975, Kölner Version: 2016)
Minimax – orgonára (1977)
Parabolishhe Parabeln von Vögeln – orgonára (1978)
- Michel, Wilfried (1940–1997): *Pas de deux* – orgonára és hangszalagra (1973)
Labial – orgonára, ütőhangszerekre és hangszalagra (1986/1987)
Concerto – orgonára (1993)
- Morohashi, Reiko (*1952): *Aus dem fernen Himmelsrand* – orgonára (2018)
- Muto, Yoshio (*1945): *Vergänglichkeit* – orgonára (1995)
- Nagata, Kochin: *Eurus* – orgonára (1995)
- Nurulla-Khoja, Farangis (*1972): *La cloche felée* – orgonára és ütőhangszerekre (2009)
- Okasaka, Keiki (*1965): *Miyabi* – orgonára (1998)
- Osawa, Hiroyuki: *E-mak-i-mono* – orgonára (1990)

- Für Orgel* (1995)
- Ostendorf, Jens-Peter (1944–2006): *Oberflächen* – orgonára és hangszalagra (1974)
Für Orgel (1975)
- Otte, Hans (1926–2007): *Biographie* – orgonára és hangszalagra (1979)
Nachklang – für Olivier Messiaen – orgonára (1992/97)
- Paul, Berthold (*1948): *Psychogramm* – orgonára (1977)
- Pagh-Paan, Youngi (*1945): *Bleibt in mir und ich in euch* – orgonára és ütőhangszerekre (1996/2007)
- Paparusos, Andreas (*1975): *Studie 2ii* – orgonára és ütőhangszerekre (2010)
- Polaczek, Dietmar (1942–2020): *Hommage à Satie - Brei und Brocken* – orgonára (1978)
- Pröve, Bernfried (*1963): *Applikatur I* – orgonára (1994)
Pulsation VIII. – orgona, ütőhangszerekre és hangszalagra (2007)
- Rafael, João (*1960): *Ombres Croisées* – orgonára (1990)
- Ruiter, Wim de (1943–2017): *Trifid* – orgonára (1999)
- Ruždjak, Marco (1946–2012): *Vitae arbor* – orgonára (1977)
- Ruzicka, Peter (*1948): *Z-Zeit* – orgonára (1975)
- Sári József (*1935): *Acciacature* – orgonára (1971)
ma non troppo – orgonára (1998/2010)
- Scelsi, Giacinto (1905–1988): *Alleluja* (1970) – orgonára (1970)
In nomine lucis – orgonára (1974)
- Schlünz, Anette (*1964): *– verstummen* – orgonára és ütőhangszerre (1994/2004)
- Schnebel, Dieter (*1930): *Lamento di Guerra* – mezzoszopránra és orgonára (1991)
- Schulz, Johann Christian (*1962): *Organologics* – orgonára és ütőhangszerekre (2014)
- Shibata, Minao (1916–1996): *Vinaya* – orgonára (1977)
Diferencias – orgonára (1983)
- Soproni József (1930–2021): *Reminiscences* – orgonára (1989)
- Stiebler, Ernstalbrecht (*1934): *Tremolo* – orgonára (1977)
- Susteck, Dominik (*1977): *Tiefenschichten* – hegedűre és orgonára (2011)
Zwischenklänge – orgonára (2011/12)
- Tajima, Wataru (*1937): *No nuklear* – orgonára (1995)
- Tihanyi László (*1956): *Nächtliche Klauseln* – orgonára (2001)
- Tzschope, Olaf (*1962): *Schattenriss* – orgonára és ütőhangszerekre (2012)
- Tsepolenko, Karmella (*1955): *Duel-duo* – orgonára és ütőhangszerekre (2004)
- Trojan, Manfred (*1949): *Conduct* – orgona négykezes (1977)
- Tzeng, Shing-kwei (*1946): *Reinkarnation* orgonára (1981)
- Vetter, Michael (1943–2013): *Der Kreis - aus dem Zyklus Quintessenz* – orgonára (1982/84)
- Voigtländer, Lothar (*1943): *Chant à la Grande Cathedrale de Bourges* – orgonára (1983)
Psalms 130 – orgonára (1986)
Solfeggio con annotationi – orgonára (1988)
III. Szimfónia (Salzauer) – orgonára és zenekarra (1990)
- Wittinger Róbert (*1945): *Confusione, or omaggio a Roma* – orgonára és hangszalagra (1975)

Yun, Isang (1917–1995): *Tuyaux sonores* – orgonára (1967)

Zender, Hans (1936–2019): *Römer VIII-26* – orgonára és 2 női hangra (Szoprán, Alt)
(2002)

KÉPMELLÉKLET

KÉPEK JEGYZÉKE

1. kép: 1979. augusztus 2. Szathmáry Zsigmond orgonahangversenye, Ernen (Svájc) 100
2. kép: 1985. szeptember 22. 2. Nemzetközi Orgonafesztivál, Hamburg (Németország) 101
3. kép: 1986. október 17. Szathmáry Zsigmond orgonaestje a budapesti Zeneakadémián
101
4. kép: 1992. május 14. 22. Varsói Orgonafesztivál (Lengyelország), Szathmáry Zsigmond
orgonahangversenye, Keresztelő Szt. János Bazilika 102
5. kép: 1997. március 25. Régizene és napjaink zenéje, Oszaka (Japán), Izumi Hall 103
6. kép: 2000. július 15. Haarlemi Nemzetközi Orgonafesztivál (Hollandia), Szathmáry
Zsigmond orgonahangversenye, Bavokerk 104
7. kép: 2002. március 22. Budapesti Tavaszi Fesztivál 2002. Orgonahangverseny a Mátyás
templomban. Szathmáry ősbemutató: Strophén (2001) 105
8. kép: 2005. március 19. Bach-hetek – hangversenysorozat a Brémai Dómban
(Németország) 106
9. kép: 2005. március 27. Húsvéti zenés áhítat Budapesten, a Deák téri Evangélikus
templomban 107
10. kép: 2006. május 16. Szathmáry Zsigmond orgonaestje a párizsi Notre-Dame-ban
(Franciaország) 108
11. kép: 2006. november 3. Ligeti emlékkoncert, Köln (Németország), Kunst-Station, 109
12. kép: 2009. július 25. 40. Nemzetközi orgonafesztivál, Sion (Svájc) 110
13. kép: 2010. május 12-15. In memoriam Pro musica nova - Négy nap, hat hangverseny a
Brémai Rádió Sendesaal termében. Szathmáry orgonakonzertje május 12-én 111
14. kép: 2011. szeptember 27. IV. Nagyváradai Nemzetközi Orgonafesztivál (Románia), 112
15. kép: 2013. augusztus 17. Az avantgárd orgonazenéje 1960 után Lipcse (Németország),
Mendelssohn Akadémia. Szathmáry Zsigmond orgonakonzertje 113
16. kép: 2019. április 12. Orgonahangverseny Szöulban a Református közösség
templomában (Dél-Korea) 114
17. kép: 2021. augusztus 10. Sárosi Dániel szakmai megbeszélése Szathmáry Zsigmonddal
Freiburgban 115

KONZERTE
in der Pfarrkirche St-Georg
ERNEN

Donnerstag, 2. August 1979 - 20.00 Uhr
und Freitag, 3. August 1979 - 20.00 Uhr

Diese Konzerte stehen unter dem Patronat des Hochw. Herrn Dekan J. Lambrigger, werden von Herrn Horst Homburg, Professor der Universität-Toulouse organisiert und durch die Gommerkraftwerke AG offeriert.

Donnerstag, 2. August 1979 - 20.00 Uhr

Orgelkonzert
Prof. Zsigmond SZATHMARY

Johann Sebastian BACH (1685 - 1750)	Präludium und Fuge e-moll BWV 548
Dietrich BUXTEHUDE (1637 - 1707)	Präludium und Fuge fis-moll
Johann Sebastian BACH	Tocatta und Fuge d-moll BWV 565
Johann Sebastian BACH	Präludium und Fuge D-dur BWV 532
Domenico SCARLATTI (1685 - 1757)	Drei Sonaten
Johann Sebastian BACH	Passacaglia und Fuge c-moll BWV 582

Eintritt frei - Beim Ausgang Kollekte

*1. kép: 1979. augusztus 2. Szathmáry Zsigmond orgonahangversenye, Ernen (Svájc)
Szt. György plébániatemplom*

Hamburger Symphoniker

Dirigent:
Heribert Beissel

Im Rahmen des
2. Internationalen Orgelfestivals
in Hamburg

Solist:
Zsigmond Szathmáry Orgel

v. Einem: Konzert für Orgel und Orchester
(Deutsche Erstaufführung)

Bruckner: Symphonie Nr. 5 B-Dur

Sonntag, 22. September 1985
20 Uhr
Musikhalle, großer Saal

Karten DM 8,- bis 32,- Konzerkasse Gerdas, Rothenbaumchaussee 77, Tel. 45 33 28, bekannte Vorverkaufsstellen und - soweit vorhanden - Abendkasse (Studenten u. Schüler 50% Ermäßigung nur an der Abendkasse)

2. kép: 1985. szeptember 22. 2. Nemzetközi Orgonafesztivál, Hamburg (Németország)

ZENEAKADÉMIA

1986. OKTÓBER 17-ÉN, PÉNTEKEN ESTE 7/8 ÓRAKOR

SZATHMÁRY ZSIGMOND

ORGONAESTJE

FARKAS FERENC:	Régi magyar táncok a XVII. századból
KODÁLY:	Maroszeői táncok
WAGNER:	Fantázia, op. 3.
BACH:	g-moll fantázia és fuga, BWV. 542.
LÁNG ISTVÁN:	Organissimo
JULIUS REUBKE:	Szonáta

JEGYEK ITT A PÉNZTÁRNÁL VÁLTHATÓK

3. kép: 1986. október 17. Szathmáry Zsigmond orgonaestje a budapesti Zeneakadémián

FILHARMONIA
ODZNACZONA ORDEREM SZTANDARU PRACY I KL.
NARODOWA

XXII CYKL CZWARTKOWYCH KONCERTÓW DLA MŁODZIEŻY 1991/1992
XXII KONCERT

Czwartek, 14 maja '92 godz. 20.00 (wyjątkowo)
Bazylika Archikatedralna Sw. Jana Chrzciciela, Warszawa, ul. Świętojańska 8

RECITAL ORGANOWY

pod patronatem POLSKICH LINII LOTNICZYCH **LOT** i firmy „PROSPER BANK” S.A.

„ARS ORGANI”
ZSIGMOND
SZATHMARY (RFN)

Marek Dyżewski słowo o muzyce

Program: LUDWIG VAN BEETHOVEN (1770-1827) - Adagio na organy mechaniczne,
Preludium op. 39 nr 1, FELIX MENDELSSOHN - BARTHOLDY (1809 - 1847) - Sonata nr 3 A-dur,
W. A. MOZART (1756-1791) - Fantazja f-moll KV 608, J. S. BACH (1685 - 1750) - Fantazja i fuga g-moll
BWV 542, Z. SZATHMARY (ur. 1939) BACH na organy (1990), F. LISZT (1811-1886) - Preludium i Fuga
na temat BACH.

4. kép: 1992. május 14. 22. Varsói Orgonafesztivál (Lengyelország), Szathmáry Zsigmond
orgonahangversenye, Keresztelő Szt. János Bazilika

いずみホール・パイプオルガン・シリーズ4

ジグモンド・サットマリーが弾く 「オルガン音楽/古典と現代」

ZSIGMOND
SZATHMÁRY

オルガン
ジグモンド・サットマリー Zsigmond Szathmáry (Org)

お話し 儀山 雅 Tadashi Toyama (Talk)

D. スカルラッチェ: ソナタ ト長調
D. Scarlatti: Sonata G-dur K.328

J.S. バッハ: 「フーガの技法」より 対位法 第1/第11
J.S. Bach: Contrapunctus 1 und 11 aus der Kunst der Fuge BWV1080

ケージ: 変奏 第1
J. Cage: Variations I

ケスラー: 気 (1992)
T. Kessler: Ki (Lebensenergie)

ヴイドール: オルガン交響曲 第6番 ト短調より
アダージョ/アレグロ
C.M. Widor: Adagio, Allegro aus der Symphonie VI g-moll

リゲティ: ヴォルミナ (1961-62)
G. Ligeti: Volumina

J.S. バッハ: 幻想曲とフーガ ト短調
J.S. Bach: Phantasie und Fuge g-moll BWV542

千原英喜: 天球に遠く、二つの星は (1995)
H. Chihara: Due stelle della sfera celeste in lontananza

1997 **3 25** TUE
19:00

全席均一=¥4,000 学生券=¥2,000(当日限り)

会場: いずみホール (JF大阪城公園駅より徒歩約3分、京阪京橋駅より徒歩約8分、駐車場完備(有料))

チケットのお問い合わせ・お申し込みは **いずみホールチケットセンター 06-944-1188**
関西プレイガイド協会 06-456-2555、チケットぴあ 06-363-9999、チケット・セゾン 06-232-9090 へどうぞ。

主催: いずみホール 協賛: 住友生命保険相互会社

※公演内容については一部変更される場合がございますので、ご了承ください。お席は全席指定席です。チケットの料金には消費税が含まれていません。未就学児童のご入場はご遠慮ください。

5. kép: 1997. március 25. Régizene és napjaink zenéje, Oszaka (Japán), Izumi Hall

Zaterdag 15 juli

HAARLEM
Grote of St. Bavokerk
20.15 uur

Zsigmond Szathmáry – orgel

m.m.v. Duo 2Track
Otine van Erp – accordeon
Steven Stusek – saxofoon

Michael Vetter (geb. 1943)
Der Kreis
(Uit 'Quint-Essenz I', 1984)

Keiki Okasaka (geb. 1940)
Miyabi (1998)

Ferdinand Weiss (geb. 1933)
Saxo-accordiofonia (1984)
Serioso
Intermezzo
Burlesco
accordeon en saxofoon

Toshio Hosokawa (geb. 1955)
Sen IV (1990)

László Tihanyi (geb. 1956)
Nächtliche Klauseln (2000)
(wereldpremière)

Chiel Meijering (geb. 1954)
Niet in de zon en droog bewaren (1989)
accordeon en saxofoon

Astor Piazzolla (1921-1992)
Nightclub 1960
(Uit 'Histoire du Tango')
accordeon en saxofoon

Zsigmond Szathmáry (geb. 1939)
Sospiro (2000)
(wereldpremière)

Zsigmond Szathmáry
Geboren in 1939 in Hongarije. Hij studeerde orgel en compositie aan de Franz Liszt Akademie in Budapest. In Wenen en Frankfurt vervolgde hij zijn studies bij Helmut Walcha. Na het behalen van zijn solo- en kerkmuziek diploma was hij organist in Hamburg en van de Dom in Bremen. In 1960 behaalde Zsigmond Szathmáry de eerste prijs op het orgelconcours in Budapest en kreeg in '72 een Bach-Preis-Stipendium van de stad Hamburg. Na zijn docentschap aan de Staatliche Musikhochschule in Lübeck en Hannover werd hij in 1978 tot docent benoemd aan de Staatliche Hochschule für Musik in Freiburg. Hij maakte vele concertreizen en grammofoonplaten en heeft zich gespecialiseerd in eigentijdse orgel-muziek. Hij is ook als componist zeer actief.

Zsigmond Szathmáry was born in Hungary in 1939. He studied organ and composition at the Franz Liszt Academy in Budapest where he gained his solo diploma. He won first prize at the Budapest Organ Competition in 1960 and the Bachpreis-Stipendium of the City of Hamburg in 1972. He continued his studies with Helmut Walcha. After gaining the German A-examination for church music and the solo diploma he was at first organist of a Hamburg church and later of the Dom in Bremen. After having been tutor at the state conservatories in Lübeck and Hannover he was appointed to a similar position in Freiburg in 1978. Szathmáry has specialized in contemporary organ music. He is also very active as a composer.

Programmatotoelichting op pagina 42
Programme notes on page 42

40

6. kép: 2000. július 15. Haarlemi Nemzetközi Orgonafesztivál (Hollandia), Szathmáry Zsigmond orgonahangversenye, Bavokerk

TEMPLOMI KONCERTEK • CHURCH CONCERTS

Mátyás-templom
Matthias Church

SZATHMÁRY ZSIGMOND
orgonaestje • organ recital

KODÁLY: ORGANOEDIA AD MISSAM LECTAM
(Introitus, Kyrie, Gloria, Credo)

LISZT: EVOCATION Á LA CHAPELLE SIXTINE

BACH: C-MOLL PASSACAGLIA ÉS FÚGA, BWV 582
PASSACAGLIA AND FUGUE IN C MINOR, BWV 582

SZATHMÁRY ZSIGMOND ÚJ MŰVE
NEW COMPOSITION – ősbemutató • world première

LISZT: FANTÁZIA ÉS FÚGA • FANTASIA AND FUGUE
„AD NOS, AD SALUTAEREM UNDAM”

KODÁLY ZOLTÁN: ORGANOEDIA AD MISSAM LECTAM

„Pontosan a liturgiához akartam igazodni. Több ízben lemértem a csendes misék átlagos időtartamát, úgyhogy az egyes zenei tételek, valamint az egész egyező legyen időben is a mise megfelelő részeivel. Sem gregorián, sem népzenei elemek nincsenek benne. Az egyes témákban nemcsak az általános hangulati karaktert, hanem a hallható szöveg ritmusát is igyekeztem visszaadni. Ez az öntudatlan törekvés oda vezetett, hogy a mű szöveggel is – majdnem végig – énekelhető lett” – nyilatkozta Kodály (1882–1967) a *Csendes mise* (1943) keletkezéséről. A darabot 1966-ban revidálta és *Organoedia ad missam lectam* címen jelentette meg.

LISZT FERENC: EVOCATION Á LA CHAPELLE SIXTINE; FANTÁZIA ÉS FÚGA „AD NOS, AD SALUTAEREM UNDAM”

A mű teljes címe: *Evocation à la Chapelle Sixtine. 'Miserere' d'allegri et 'Ave verum corpus' de Mozart*. Az 1862-ben készült mű a teljes címben jelzett két kompozíció témáinak feldolgozásából készült négyrészes nagy orgonafantázia. Liszt (1811–1886) egy levelében maga elemzi művének eszmei mondanivalóját: „Az ember nyomorúsága és aggodalmi sírnak a Miserere-ben; Isten végtelen irgalma és meghallgató kegyelme válaszul és énekel az Ave verum corpus-ban. Ez a legmagasztosabb misztériumokat érinti, azt, amely a Gonoszon és a Halálon diadalmaskodó Szeretetet fedi föl előttünk.”

Az „Ad nos...” fantázia és fuga Liszt első és egyben legmonumentálisabb orgonaműve. Témája Meyerbeer *A Prófeta* című operájából származik. Formai építkezésében az 1850-ben komponált mű a *h-moll zongoraszonáta* közvetlen előzménye.

(A Baden-Württembergi Napok részeként. • An event of the Baden-Württemberg Days.)

114 BUDAPESTI TAVASZI FESZTIVÁL • BUDAPEST SPRING FESTIVAL

TEMPLOMI KONCERTEK • CHURCH CONCERTS

JOHANN SEBASTIAN BACH: C-MOLL PASSACAGLIA ÉS FÚGA, BWV 582

A Bach életi német orgonista-zeneszerző nemzedék körében a variációs műfajok közül igen népszerű volt a passacaglia. Ezért is különös, hogy Bach (1685–1750) egész életművében egyetlen ilyen művet találunk, igaz, ebben az egyben grandiózus összefoglalású mű mindannak, amit elődei – Pachelbeltől, Kerltől és Buxtehudétól – tanult. Bach a hagyományostól eltérő, igen hosszú passacaglia-témát választott, és a műfaj konvencióitól eltérően a témát nagyszabású fűgában is feldolgozta.

SZATHMÁRY ZSIGMOND

Zeneszerzés tanulmányait a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán végezte. Orgonadarabjaiban a hangszer új hangzási lehetőségeit kutatja.

ZOLTÁN KODÁLY: ORGANOEDIA AD MISSAM LECTAM

“I wanted it to precisely match the liturgy. Several times I measured the average time of “quiet masses”, so that individual musical movements, as well as the entirety would be in agreement time-wise, with the appropriate part of the mass. There are no Gregorian or folk music elements in it. I endeavoured to reflect not only the general atmospheric character in individual themes but to make the rhythm of the text audible. This unselfconscious endeavour led to the work being virtually singable to the end with the text,” wrote Kodály (1882–1967) about the Quiet Mass (1943). It was revised in 1966 when he rechristened it “Organoedia ad missam lectam.”

FRANZ LISZT: EVOCATION Á LA CHAPELLE SIXTINE; FANTASIA AND FUGUE “AD NOS, AD SALUTAEREM UNDAM”

The full title of the work is: *Evocation à la Chapelle Sixtine. 'Miserere' d'allegri et 'Ave verum corpus' de Mozart*. Written in 1862, it is essentially a reworking of themes from the two titular works, creating a four part organ fantasy. Liszt (1811–1886) himself analysed the thoughts behind the work in a letter: “human wretchedness and worries weep in the Miserere; God's infinite mercy and grace answers and sings the Ave verum corpus. This touches on the highest mysteries which discover before us Love triumphing over Evil and Death.”

The *fantasia and fugue “Ad nos...”* is Liszt's first and also most monumental organ work. Its theme derives from Meyerbeer's opera *“The Prophet”*. Written in 1850, its formal construction also makes it the direct predecessor to the great *B minor piano sonata*.

JOHANN SEBASTIAN BACH: PASSACAGLIA AND FUGUE IN C MINOR, BWV 582

The passacaglia was one of the most popular variation forms used by the German organist composers who came before Bach. It is therefore noteworthy that Bach (1685–1750) only wrote one such work, although needless to say it is a grandiose summary of everything he had learned from his predecessors, Pachelbel, Kerll and Buxtehude. Bach breaks with tradition by choosing a very lengthy passacaglia theme, and breaks new ground by additionally writing an immense fugue around it.

ZSIGMOND SZATHMÁRY

He completed his compositional studies at the Franz Liszt Music Academy in Budapest. He is noted for exploring new sonorities and possibilities in his own organ compositions.

BUDAPESTI TAVASZI FESZTIVÁL • BUDAPEST SPRING FESTIVAL 115

7. kép: 2002. március 22. Budapesti Tavasz Fesztivál 2002. Orgonahangverseny a Mátyás templomban.
Szathmáry ősbemutató: *Strophen* (2001)

P R O G R A M M

12. 3. – 25. 3.
Bremer Dom

S P I T Z E N K O N Z E R T E !

BACH – ORGEL
Zsigmond Szathmáry an den Dom-Organen

Sonnabend, 19.3.2005, 20 Uhr, St. Petri Dom Bremen

Programm:

An der Sauer-Orgel

Franz Liszt:
(1811-1886) "Weinen, Klagen, Sorgen, Zagen"
Variationen über den Basso continuo des ersten Satzes
der Kantate "Weinen, Klagen..." und des Crucifixus
aus der h-moll-Messe von J. S. Bach

An der Bach-Orgel

Johann Sebastian Bach:
(1685-1750) Choralbearbeitung "Schmücke dich, o liebe Seele" BWV 654

Contrapunctus 14, Quadrupelfuge aus der "Kunst der Fuge" BWV 1080,
ergänzt und vollendet von Zoltán Góncz

Choralbearbeitung "Herzlich tut mich verlangen" BWV 727

Praeludium und Fuge Es-Dur BWV 552

An der Sauer-Orgel

Johann Sebastian Bach –
Franz Liszt: Adagio aus der c-moll Sonate für Violine und Cembalo BWV 1017

Franz Liszt: Praeludium und Fuge B-A-C-H

Einige von Ihnen werden sich sicher noch an ihn erinnern: Zsigmond Szathmáry war von 1977 bis 1979 Organist des St. Petri Doms. Die Dom-Organen kennt er wie seine Westentasche – es ist also ein Heimspiel für ihn, wenn er hier heute in die Tasten greift.
Szathmáry stellt Orgelwerke von Johann Sebastian Bach und Franz Liszt gegenüber und bedient sich dabei der unterschiedlichen Qualitäten der Dom-Organen: Die romantische Sauer-Orgel im Westchor passt zu Liszt; die Bach-Kompositionen spielt Szathmáry an der Bach-Orgel im Nordschiff.
Sie sind eingeladen, zwischen den Stücken den Platz zu wechseln.

Der 1939 geborene Ungar Zsigmond Szathmáry ist Professor für Orgelspiel an der Musikhochschule Freiburg und Mitglied der Freien Akademie der Künste in Hamburg. Neben anderen Auszeichnungen wurde ihm 1972 das Hamburger Bach-Preis Stipendium und 1987 die Franz-Liszt-Plakette des Nationalen Franz-Liszt-Gedenkkomitees des ungarischen Staates verliehen.

Bach-Wochen Bremen 2005
Dom Musik Bremen, Künstlerische Leitung Wolfgang Helbich, Management Moritz Puschke
Sandstrasse 10-12, 28195 Bremen
Fon: +49-(0)421-365 04 47, Fax: +49-(0)421-365 04 51, E-Mail: dommusik@t-online.de, www.bremerdom.de

8. kép: 2005. március 19. Bach-hetek – hangversenysorozat a Brémai Dómban (Németország)

DEÁK TÉRI
ORGONAZENÉS ÁHÍTAT

2005. március 27-én, húsvétvasárnap 18 órakor

**SZATHMÁRY
ZSIGMOND**

műsora:

Dietrich Buxtehude Prelúdium és fuga g-moll, BuxWV 149
(1637-1707)

Johann Sebastian Bach Három korálfeldolgozás
(1685-1750) Schmücke dich, o liebe Seele BWV 654
Ein feste Burg ist unser Gott BWV 720
Erschienen ist der herrliche Tag BWV 629
Négytémás fuga BWV 1080
a Fuga Művészete zárótételének Göncz Zoltán
által készített rekonstrukciójával
Prelúdium és fuga Esz-dúr BWV 552

igehirdetés

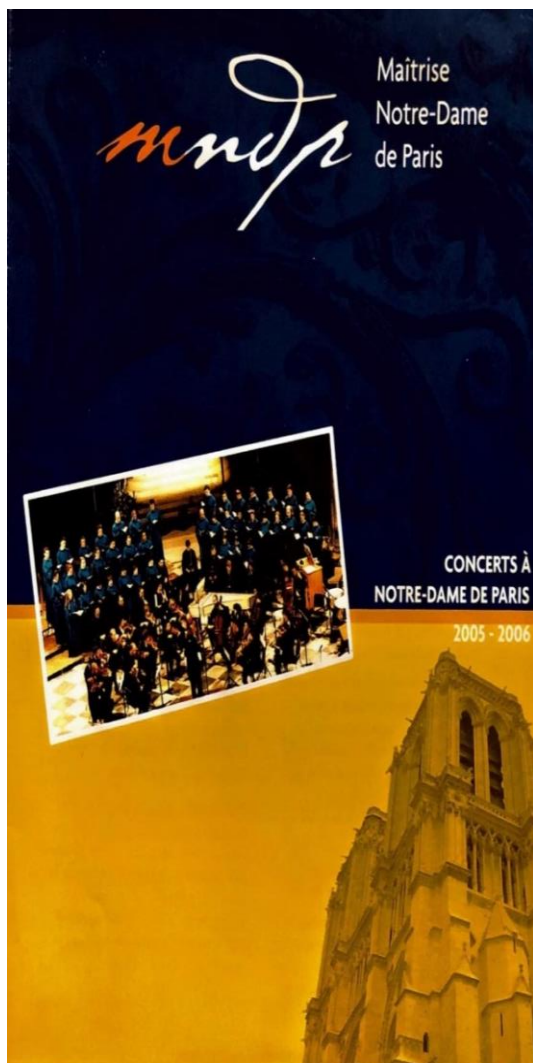
Szathmáry Zsigmond Mixtúra (1974)
(*1939) Deák téri verzió

Liszt Ferenc B-A-C-H prelúdium és fuga
(1811-1886)

Igét hirdet:
CSELOVSZKY FERENC
igazgató lelkész

A belépés díjtalan.

9. kép: 2005. március 27. Húsvéti zenés áhítat Budapesten, a Deák téri Evangélikus templomban

MUSIQUE
SACRÉE
à NOTRE
DAME
de PARIS

**Cathédrale Notre-Dame de Paris
Mardi 16 mai 2006
20h30**

Récital Grand-Orgue

Zsigmond SZATHMARY
(Allemagne)

- **DVORAK** : *Symphonie n° 9*
«*du Nouveau Monde*» (transcription)
- **LISZT** : *Orpheus, Poème symphonique*
(transcription)
- **SZATHMARY** : *Mixtur*

Participation aux frais 15 €
Toutes réductions 10 €

Renseignements au 01 42 34 56 10
Billets disponibles à l'accueil de la cathédrale

Musique Sacrée à Notre-Dame de Paris
39, bd st Germain - 75005 Paris
☎ 01 44 41 49 99 ✉ 01 40 51 06 11
contact@msndp.com
Avec le soutien du Ministère de la culture, de la Ville de Paris, du
Diocèse de Paris

10. kép: 2006. május 16. Szathmáry Zsigmond orgonaestje a párizsi Notre-Dame-ban (Franciaország)

Freitag, 3. November 2006, 19.30 Uhr

Orgelkonzert Zsigmond Szathmáry (Budapest)

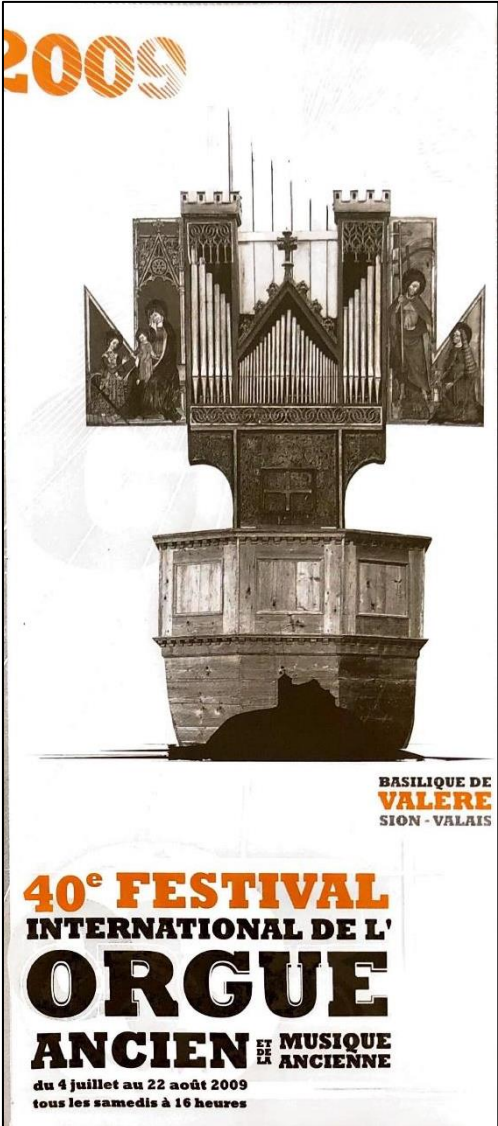
- In Memoriam György Ligeti -

György Ligeti (1923-2006)	<i>Volumina für Orgel</i> (1961-62)
Peter Bares (1936)	<i>Sieben Miniaturen für Violine und Orgel op. 2066</i> (1996)
István Láng (1933)	<i>Senza forte per organo</i> (2006) UA
Hans Ulrich Lehmann (1937)	<i>Sonata da chiesa für Violine und Orgel</i> (1971) <i>Incipit – Invocat – (Inter-)Medium – Silescit</i>
Miklós Maros (1943)	<i>Fließende Formen für Orgel</i> (2006) UA
Zsigmond Szathmáry (1939)	<i>Discourse für Violine und Posaune</i> (2006) UA
Zsigmond Szathmáry (1939)	<i>In Memoriam György Ligeti für Orgel</i> (2006) UA

Ausführende: Anikó Katharina Szathmáry (Violine), Frank Szathmáry (Posaune), Zsigmond Szathmáry (Orgel)

Zsigmond Szathmáry, geboren 1939 in Ungarn; Studium an der Franz-Liszt-Musikakademie in Budapest, weitere Studien in Wien und Frankfurt; 1972 Bach-Preis-Stipendium der Stadt Hamburg; Organist in Hamburg und Bremen; Dozent an den Musikhochschulen Lübeck und Hannover, seit 1978 Professor an der Staatlichen Musikhochschule Freiburg; Mitglied der Freien Akademie der Künste Hamburg; Gastkurse in Europa, USA und Asien; Dozent der Sommerakademie für Organisten in Haarlem und der Darmstädter Ferienkurse für Neue Musik; 1987 Franz-Liszt-Plakette des Ungarischen Staates; eigene kammermusikalische Kompositionen; zahlreiche Konzertreisen und Plattenaufnahmen.

11. kép: 2006. november 3. Ligeti emlékkonzert, Köln (Németország), Kunst-Station, Szt. Péter templom

2009 BASILIQUE DE VALÈRE SION - VALAIS 40e FESTIVAL INTERNATIONAL DE L'ORGUE ANCIEN ET DE MUSIQUE ANCIENNE du 4 juillet au 22 août 2009 tous les samedis à 16 heures	samedi 25 juillet - 16 h Szigmond Szathmáry Ehrenkirchen – Allemagne Programme <table border="0"><tr><td>Adam Ileborgh Ileborgh Codex, 1448</td><td>Trois variations sur « Frow al myn Hoffen an dyr Lyed »</td></tr><tr><td>Giovanni Gabrieli 1557-1612</td><td>Fuga del 9° tono Ricercare in a Ricercare del 7° e 8° tono</td></tr><tr><td>Girolamo Frescobaldi 1557-1643</td><td>Toccata per l'Elevatione (Fiori musicali 1635) Toccata quinta (second livre de toccates)</td></tr><tr><td>Johann Kuhnau 1660-1722</td><td>Sonate biblique N° 2 « Saul malinconico e trastullato per mezzo della musica » 1. La tristezza ed il furore del Rè 2. La Canzona refrigerativa dell'arpa di Davide 3. L'animo tranquillo e contento die Saulo</td></tr><tr><td>Johann Joseph Fux 1660-1745</td><td>Ciaccona in D</td></tr><tr><td>Béla Bartók 1882-1945</td><td>Ballade Trinklied Lied Tanz Lied Abend auf dem Lande Scherz</td></tr></table>	Adam Ileborgh Ileborgh Codex, 1448	Trois variations sur « Frow al myn Hoffen an dyr Lyed »	Giovanni Gabrieli 1557-1612	Fuga del 9 ^o tono Ricercare in a Ricercare del 7 ^o e 8 ^o tono	Girolamo Frescobaldi 1557-1643	Toccata per l'Elevatione (Fiori musicali 1635) Toccata quinta (second livre de toccates)	Johann Kuhnau 1660-1722	Sonate biblique N° 2 « Saul malinconico e trastullato per mezzo della musica » 1. La tristezza ed il furore del Rè 2. La Canzona refrigerativa dell'arpa di Davide 3. L'animo tranquillo e contento die Saulo	Johann Joseph Fux 1660-1745	Ciaccona in D	Béla Bartók 1882-1945	Ballade Trinklied Lied Tanz Lied Abend auf dem Lande Scherz
Adam Ileborgh Ileborgh Codex, 1448	Trois variations sur « Frow al myn Hoffen an dyr Lyed »												
Giovanni Gabrieli 1557-1612	Fuga del 9 ^o tono Ricercare in a Ricercare del 7 ^o e 8 ^o tono												
Girolamo Frescobaldi 1557-1643	Toccata per l'Elevatione (Fiori musicali 1635) Toccata quinta (second livre de toccates)												
Johann Kuhnau 1660-1722	Sonate biblique N° 2 « Saul malinconico e trastullato per mezzo della musica » 1. La tristezza ed il furore del Rè 2. La Canzona refrigerativa dell'arpa di Davide 3. L'animo tranquillo e contento die Saulo												
Johann Joseph Fux 1660-1745	Ciaccona in D												
Béla Bartók 1882-1945	Ballade Trinklied Lied Tanz Lied Abend auf dem Lande Scherz												

12. kép: 2009. július 25. 40. Nemzetközi orgonafesztivál, Sion (Svájc)

12.–15. Mai 2010
Sechs Konzerte
an vier Tagen

Zsigmond Szathmáry
Claudia Birkholz
Ensemble ascolta
Bernhard Wambach
Quatuor Bozzini
ensemble recherche

Bremen erleben!

nova | sendesaal bremen
 tage für neue musik

Konzert 1 | Mi 12. Mai 10 | 20.00 Uhr | St. Petri Dom

In memoriam Pro musica nova

Bengt Hambraeus (1928–2000)
Interferenzen (1961–1962)
 für Orgel

Hans Otte (1926–2007)
Nachklang für Olivier Messiaen (1992)
 für Orgel

Zsigmond Szathmáry (1939)
Strophen (1988)
 für Orgel und Tonband

György Ligeti (1926–2006)
Volumina (1961–1962)
 für Orgel

Mauricio Kagel (1931–2008)
Phantasie (1967)
 für Orgel und Obbligati

Zsigmond Szathmáry, Orgel

Eintrittspreise: Ein Festivalpass* für alle Konzerte ist zum Preis von € 40 (ermäßigt € 30), Einzelkarten sind zum Preis € 15 (ermäßigt € 10) erhältlich. (*nur im Vorverkauf!)

Tickets erhalten Sie unter:
 Tel.: 0421 - 33 00 57 67, an der Abendkasse oder unter:
www.sendesaal-bremen.de

12.–15. Mai 2010
Sechs Konzerte
an vier Tagen

13. kép: 2010. május 12-15. In memoriam Pro musica nova - Négy nap, hat hangverseny a Brémai Rádió Sendesaal termében. Szathmáry orgonakonzertje május 12-én

**Liszt Ferenc
Emlékév 2011**

IV. Nagyváradi
Nemzetközi
Orgonafesztivál

Nagyvárad-szőlősi
római katolikus templom
2011
szeptember 27.–
–október 25.

Műsor

Johann Sebastian Bach (1685-1750)
c-moll Passacaglia, BWV 582

Liszt Ferenc (1811-1886)
Orpheus

Nikolaus Bruhns (1665-1697)
e-moll prelúdium és fuga (nagy)

Liszt Ferenc (1811-1886)
Trauerode (Gyászóda)

Johann Joseph Fux (1660-1741)
Ciaccona in D

Frédéric Chopin (1810-1849) Liszt Ferenc (1811-1886)
Két prelúdium, Op. 28 Nr.4, 9

Bartók Béla (1881-1945)
Szvit magyar népdalokra

Liszt Ferenc (1811-1886)
Prelúdium és fuga a B-A-C-H témára

14. kép: 2011. szeptember 27. IV. Nagyváradi Nemzetközi Orgonafesztivál (Románia),
Liszt Emlékév, Nagyvárad-szőlősi Római katolikus templom

**IV. Europäische
Orgelakademie Leipzig**
3. - 17. August 2013
Künstlerischer Leiter: Prof. Stefan Engels

**IV. European
Organ Academy Leipzig**
3 to 17 August 2013
Artistic Director: Prof. Stefan Engels

2. Woche / 2nd Week
11. bis 17. August / 11 to 17 August

HOCHSCHULE
FÜR MUSIK UND THEATER
»FELIX MENDELSSOHN
BARTHOLDY«
LEIPZIG

Samstag, 17. August 2013, 17 Uhr, Nikolaikirche Leipzig

Zsigmond Szathmáry (Freiburg)

György Ligeti (1923-2006)
Etüde I „Harmonies“ (1967)

Zsigmond Szathmáry (*1939)
Strophen für Orgel und Tonband (1988/2001)

John Cage (1912-1992)
Souvenir (1983)

Claude Lefebvre (1931-2012)
Der Nachtbote (1994)

Giacinto Scelsi (1905-1988)
In nomine Lucis (1974)

Hideki Chihara (*1957)
Due Stelle della Sfera celeste in lontananza (1995)

Mauricio Kagel (1931-2008)
Phantasie mit Obbligati für Orgel und Tonband (1967)

15. kép: 2013. augusztus 17. Az avantgárd orgonazenéje 1960 után Lipcse (Németország), Mendelssohn Akadémia. Szathmáry Zsigmond orgonakoncertje

Johann Sebastian Bach
César Franck
Zsigmond Szathmáry

ORGANCONCERT
Zsigmond Szathmáry
지그몬트 자츠마리 오르간 독주회
2019. 4.12 |금| 7:30pm
장로회신학대학교
한경직기념예배당

주최: 장로회신학대학교 교회음악학과
문의: 교회음악학과 조교실 (02-450-5409)

후원: 장로회신학대학교 교회음악연구회
장신오르간음악학회
한국오르가니스트협회

인사의 말씀

세계적인 오르간 음악의 거장 Zsigmond Szathmáry 교수님의 내한 연주를 본교 한경직 기념예배당에서 듣게 될 것을 기쁘게 생각합니다. Szathmáry 교수님은 독일 Freiburg음대 교수로 28년간 재직하셨으며 바로크음악은 물론 초기 오르간 음악에서 현대음악에 이르기까지 모든 시대의 음악의 탁월한 해석과 연주로 많은 오르가니스트들을 배출해내셨습니다.

특별히 현대음악에 깊은 조예를 가지시고 Haarlem Organ Akademy에 현대음악 고정 장사로 활동하고 계십니다. 제작된 부인의 상을 당하셨으나 오히려 많은 연주와 창작활동으로 큰 승람을 극복함을 보여주시었습니다. 오늘 연주에 교수님의 80회 생신을 기념하여 한국 제자들이 초청, 기획하여 가능하게 되었습니다. 큰 승수를 사망하고 초정하신 모든 제자 오르가니스트들에게 아들의 감사드리고 이 세척 감동과 아름다운 은혜의 시간되시기를 기원합니다.

장로회신학대학교 교수 박소연

PROGRAM

Organist | Zsigmond Szathmáry

1939년 헝가리에서 태어난 Zsigmond Szathmáry는 부다페스트에 있는 Franz Liszt Music Academy에서 피아노 오르간 분야에 음악 교육을 받았다. 그 후 오스트리아의 비엔나와 독일의 프랑크푸르트, 뮌헨에서 공부했으며, 1960년에 부다페스트에 설립된 오르간 연주 대회에서 최우수상을 수상했다. 1972년에는 함부르크 시(Free Hanseatic City)로부터 Bach Price Scholarship을 수상하였으며 함부르크와 브레멘 성당의 오르간 연주자로서 활동하였다. Lübeck과 Hannover 대학에서 교수로, 1978년부터 2004년까지 Freiburg 음대 명예교수로 재직하였으며 그 후에도 명예교수로서 세계각지에서 활발한 음악활동을 하고 있다.

함부르크의 Academy of Fine Arts의 명예인 Szathmáry는 유럽과 미국, 일본, 한국 등의 음악 기관과 대학에서 객원 교수로 수많은 강의를 해왔으며 2006년 연세대학교 음악대학의 초빙교수로 재직할 바 있다.

또한 세계적인 음악 페스티벌에 초청되어 오르간과 현대음악의 중요한 음악가, 오르가니스트로 꾸준히 활동해오고 있으며 네덜란드의 Haarlem의 Summer Academy에서 오르간을, Darmstadt에서는 International Summer Course에서 현대음악(New Music)을 강의하며 현재 현대음악의 권위자로서 학보적인 위치를 차지하고 있다. 1987년, Hungarian National Franz Liszt Memorial Committee는 그의 업적을 높이 Franz Liszt 메달을 수여했으며 2008년 Artisjus 상을 받았다. 2009년부터 그는 헝가리 과학 및 예술 아카데미의 회원으로 활동하며 대대적인 콘서트 투어를 개최하기도 하며, Sony, Harmonia Mundi, Wergo, Signum, RCA, BIS, Hungaroton, ARB 등의 음악사와 함께 레코드와 CD를 발매 제작하였다. 2019년 그는 자신의 작품들을 모아 CD를 제작하였으며 그의 대부분의 곡들(solo 기기곡, chamber 곡, 오케스트라와 합창 등)은 Baerenreiter 와 Moeck로부터 출판되었다.

16. kép: 2019. április 12. Organhangverseny Szöluban a Református közösség templomában (Dél-Korea)

17. kép: 2021. augusztus 10. Sárosi Dániel szakmai megbeszélése Szathmáry Zsigmonddal Freiburgban

BIBLIOGRÁFIA

- Bräuninger, Michaela: *Die Kirchengemeinde Hamburg-Wellingsbüttel 1933 bis 1975*. PhD disszertáció, Hamburg: Hamburgi Egyetem, 2016. (Az értekezés a Matthiesen Verlag kiadó gondozásában jelent meg 2019-ben.)
- Brockhaus–Riemann: *Zenei lexikon*. A magyar kiadás szerk.: Boronkay Antal. Budapest: Zeneműkiadó, 1983. 1. kötet, 1984. 2. kötet, 1985. 3. kötet
- Dalos Anna: „A partvonalon kívül. A darmstadti új zenei kurzusok magyarországi recepciójáról (1957–1967)” *Muzsika* 50.évf./1. (2007. január): 16–20.
- : „A sablonok rabságában.” *Muzsika* 53.évf./8. (2010. augusztus): 35–37.
- Deákné Kecskés Mónika: „Régi és új együttélése a Belvárosi (pesti) ferences templomban.” In: Kovács Andrea (szerk.): *Hagyomány és megújulás a liturgiában és zenéjében. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke újraindításának 20. évfordulóján tartott szimpózium előadásai: Budapest, 2010. szeptember 8–10.* Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport, 2012. 81–99.
- Donington, Robert: *A barokk zene előadómódja*. Ford.: Karasszon Dezső. Budapest: Zeneműkiadó, 1978.
- Eötvös Péter–Amaral, Pedro: *Parlando – Rubato. Beszélgetések, monológok és egyéb kitérők*. Ford.: Jancsó Júlia. Budapest: Rózsavölgyi és társa, 2015.
- Fassang László: *Lejegyzés és előadás viszonya Ligeti György orgonaműveiben*. DLA disszertáció. Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2016. (Kézirat).
- : Riport Szathmáry Zsigmonddal. „A szépség nem kötődik a stílushoz.” *Fidelio Kulturális Programmagazin*, (2013. április 5.)
- Halász Péter: „A régi és az új zeneszerzők egyaránt élő személyiségek. Interjú Szathmáry Zsigmonddal.” *Muzsika* 36.évf./ 1. sz. (1993. január): 15-19.
- Hollós Máté: „Amit egy alkotó megél, ott van az alkotásaiban.” Beszélgetés Erőd Iván zeneszerzővel. *Muzsika* 54.évf./1. (2011. január): 27–29.
- Jordan, Paul: „In celebration of the 100th birthday, Oktober 27, of Helmut Walcha: Artist-Teacher.” *The Diapason*. (2007.09.12.): 28–29.
- Kerékfy Márton: *A kelet-európai népzene hatása Ligeti György zenéjére*. PhD disszertáció. Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2014. (Kézirat)

- Kesztlér Lőrinc: *Összhangzattan. A klasszikus zene összhangrendjének elmélete*. Budapest: Zeneműkiadó, 1952
- Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Évkönyve, Budapest: az 1954/1955. tanévtől az 1958/59. tanévig valamennyi évből
- Malina János beszámolója Szathmáry Zsigmondnak a Bartók Béla Nemzeti Hangversenyteremben 2011. május 23-án elhangzott koncertjéről. *Muzsika* 54. évf./7. (2011. július): 7. 38–39.
- : „Határok nélkül. 26. szombathelyi Bartók Szeminárium és Fesztivál.” *Muzsika* 53.évf./9. (2010. szeptember): 20-22.
- Meszlényi László: „Sebők György Szegeden.” *Muzsika*. 41.évf./1. (1998. január): 11–12.
- Molnár Szabolcs lemezismertetőjéből. Szathmáry Zsigmond művei. Hungaroton Classic HCD 32619/2009
- : „A hallhatóság napja.” *Muzsika* 60. évf./12. (2017. december): 26–27.
- N.N.: „A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola oktatói 1875-1975.” In: Ujfalussy József (szerk.): *A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola 100 éve. Dokumentumok, tanulmányok, emlékezések*. Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1977. 271–289.
- N.N.: „Liszt, Kodály, Bartók – mesteri átiratok.” In: Várnai Péter (szerk.): *Müpa műsorfüzet* (2016. május 22.): 18-20.
- Pernye András: „Gergely Ferenc bemutatkozó orgonaestje.” *Muzsika* 2.évf./4. (1959. április): 30.
- : „Szabó Ferenc.” In: Ujfalussy József (szerk.) *A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola 100 éve. Dokumentumok, tanulmányok, emlékezések*. Budapest: Zeneműkiadó, 1977. 209–221.
- Pétery Dóra: *Templom és színház. Mauricio Kagel orgonaművei*. DLA disszertáció, Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2018. (Kézirat)
- Roelcke, Eckhard: *Találkozások Ligeti Györggyel. Beszélgetőkönyv*. Ford.: Nádori Lídia. Budapest: Osiris Kiadó, 2005.
- Sárosi Dániel: „Fassang Lászlóval készített interjú.” Budapest-Debrecen (Interjú készítésének dátuma: 2021. március 20. (Digitális hangfelvétel).
- : „Szathmáry Zsigmonddal készített interjú.” Budapest (Interjú készítésének dátuma: 2019. február 16.) (Digitális hangfelvétel).
- : „Szathmáry Zsigmonddal készített interjú.” Budapest, (Interjú készítésének dátuma: 2019. augusztus 18.) (Digitális hangfelvétel).

- : Szathmáry Zsigmonddal készített interjú, Freiburg (Interjú készítésének dátuma: 2021. augusztus 8–13.) (Digitális hangfelvétel).
- Schemmel, Hermann: „Ein Organist der besonderen Klasse. Zsigmond Szathmáry an großer Orgel von St. Bonifatius in Heidelberg.” In: *Rhein-Neckar-Zeitung*, 8./9.2. 1997.
- Steinitz, Richard: *Ligeti György. A képzelet zenéje*. Ford.: Péteri Judit. Budapest: Editio Musica Budapest, 2016.
- Susteck, Dominik: *Magier der Klänge. Der Komponist und Organist Zsigmond Szathmáry*. Kassel: Bärenreiter-Verlag, 2013.
- Szathmáry Lajos: „Intézetünk és a környező tanyavilág.” In: Szemenyei Sarolta (szerk.): *Nevelés és műveltség: Válogatás Szathmáry Lajos írásaiból*. Hódmezővásárhely Város Tanácsa, 1986. 75–79.
- Szathmáry, Zsigmond: (M)ein Werkportrait. In: *Musik und Kirche*, 2/1999, 106.
- : *Moving colours*. Notentext. Aufführungspraktische Hinweise. Bärenreiter BA 7658/2008.
- : Vorwort. W. A. Mozart: Kirchensonaten. Bearbeitet für Orgel solo von Zsigmond Szathmáry. Carus 18.067.
- : *Werkeinführung, B-A-C-H*. Bärenreiter 7274/1994.
- Szegedy-Maszák Mihály: „Értelmiségi csoportosulások kísérletei a magyar kultúra átalakítására a 20. század utolsó harmadában.” In: Biró Annamária–Boka László (szerk.): *Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írócsoportosulások 2*. (Nagyvárad: Partium Kiadó, 2016.) 15–26.
- Szerző Katalin: Johann Sebastian Bach: g-moll fantázia és fuga BWV 542. In.: Kroó György (szerk.): *A hét zeneműve 1973/2*. Budapest: Zeneműkiadó, 1973.
- Szilágyi Gyula: *A batalla – egy műfaj élete az ibériai orgonaművészetben*. DLA disszertáció. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2016.
- Szitha Tünde: *Hungarian Contemporary Organ Music*. Zsigmond Szathmáry (organ). Kísérőfüzet. Hungaroton Classic, HCD 31858/1999
- : „Régi ösvények, saját utak, örömenék. A Budapesti Őszi Fesztivál négy hangversenye.” *Muzsika* 51.évf./12. (2008. december): 34-37.
- Szóró Ilona: „A tanári katedrától a szabadművelődés szervezéséig, Szathmáry Lajos pályája 1927–1949.” In: Torgyik Judit (szerk.): *Százarcú pedagógia*. (Komárno: International Research Institute s.r.o.–Budapest: Könyvtárellátó Nonprofit Kft. 2015.)
- Trapp, Klaus: „In einer Epoche der Grenzüberschreitungen.” *Darmstädter Echo*, 1.4.1998.

- Váczai Tamás: „Beszélgetés Eötvös Péterrel az elektronikus zenéről.” *Muzsika* 29.évf./12. (1986. december): 29-33.
- Várnai Péter: „Modern muzsika Darmstadtban.” *Muzsika* 2.évf./12. (1959. december): 32-33.
- von Blohn, Christian: „Mozart, Wolfgang Amadeus: 17 Kirchensonaten, eingerichtet von Zsigmond Szathmáry für Orgel solo” In: *Organ – Journal für die Orgel*. (2010/4.): 51.
- Walcha, Helmut: „Die Wunder der Polyphonie.” In: Müller-Marein–J-Reinhardt, H. (szerk.): *Das musikalische Selbstporträt*, Hbg 1963.
- Wolf, Christoph: *Johann Sebastian Bach. A tudós zeneszerző*. Ford.: Székely János. Budapest: Park Kiadó, 2004.

INTERNETES FORRÁSOK:

- Faragó Attila: Budapest Bach-orgonája a reformáció jubileumára. <http://aerisorgona.hu/bach-orgona-budapest/> (2022.05.05.)
- Follin, Michel (dir.): György Ligeti Un Portrait. Film written by Arnaud de Mezamat, Judit Kele and Michel Follin. Paris: Artline Films for Arte (1993) Megtekinthető: https://www.youtube.com/watch?v=QmbcVI_XraI
- Keuler Jenő: Nyilatkozata a Napút kulturális folyóiratnak. *Napkút* 7.évf./10. 2005. 72–73. http://www.naputonline.hu/naput-kiadvanyok-arhiv/naput_2005/2005_10/tartalom.html (Utolsó megtekintés dátuma: 2021.08.22.)
- N.N.: *Organ in the center. Martin Schmeding and New liszt Ferenc Chamber Choir*. forrás: <https://lfze.hu/programmes/2019-11-19-martin-schmeding-new-liszt-ferenc-chamber-choir-8654> (Utolsó megtekintés dátuma: 2022.01.30.)
- Papp Márta: „Maros Rudolf.” In.: *Nagy elődök*. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem honlapja. https://lfze.hu/lexikon_nagy_elodok/maros-rudolf-1775 (Utolsó megtekintés dátuma: 2021.08.30.)
- Ruppert István: „Gergely Ferenc” In.: *Nagy elődök*. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem honlapja. https://lfze.hu/lexikon_nagy_elodok/gergely-ferenc-1829 (Utolsó megtekintés dátuma: 2021.10.13.)

SDG!